

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1966

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS
AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1966

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS
AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

VILHELM EKELUND OCH ROUSSEAU
FRAM TILL 1920*

AV

HARALD ELOVSON

Det finns ingen specialundersökning över ämnet Vilhelm Ekelund och Rousseau, det har bara i förbigående berörts av dem som sysslat med den svenske diktaren. I sin stora monografi över denne meddelar Algot Werin några värdefulla uppgifter om Ekelunds läsning av den franske författaren, och i slutkapitlet av sitt verk, Återblick, tar han upp ett uttalande av Ekelund om Rousseau, som han knyter intressanta reflektioner till, men han ger ingen översikt över Ekelunds relationer till och reaktioner inför Rousseau under skilda tider av sitt liv och författarskap av det fina slag som han lämnar t. ex. ifråga om Nietzsche, Platon, Goethe och Emerson.¹

Uppgiften att följa Ekelunds förhållande till Rousseau är komplicerad. Det rent biografiska materialet på denna punkt flyter ytterst sparsamt och är inte alltid lätt att datera. För ett år, 1914, finns det emellertid ett rätt rikt handskriftsmaterial som ger upplysningar om hans studier om och av Rousseau, men detta material är inte alltid lättillgängligt. Ekelund själv kom aldrig att skriva något mera utförligt om den franske författaren, någon essä, men han har tydligen som Werin uppmärksammat vid ett tillfälle haft för avsikt att utarbeta en uppsats om honom, ett vittnesbörd om hans intresse för Rousseau.² Han nämner denne direkt på ett 80-tal ställen i sina skrifter och man tycker sig skymta fransmannen på en del andra punkter i Ekelunds produktion, men åtskilliga av omnämningarna är rätt kortfattade och inte alltid lätta att foga in i ett större sammanhang. Första gången han uttryckligen nämner Rousseau i en bok är i Tyska utsikter från 1913, och sedan möter man den franske författaren i alla de arbeten Ekelund gav ut fram till sin död. Rousseau figurerar också i flera av de postumt utgivna aforismsamlingarna.

* Uppsatsen bygger på ett föredrag om Vilhelm Ekelund och Rousseau, hållet i Vilhelm Ekelundsamfundet hösten 1964, och artikeln Rousseau, Skola och samhälle 1963, s. 40.

¹ A. Werin, Vilhelm Ekelund 1908—1925, s. 421 f. och s. 390 ff.

² A. Werin, a. a., s. 232.

Det är tydligt att Rousseau spelat en viktig roll för Ekelund, stått honom nära. Han har haft lätt för att i skilda sammanhang aktualisera fransmannen och hans tankar. Han nämner honom, finner man, i regel tillsammans med dem som för honom framstod som de största i diktens och tankens värld, främst Goethe och Nietzsche. Det säger sig självt att Ekelund inte på ett objektivt sätt varit intresserad av Rousseau, utan när han läste något av och om denne var det nästan alltid med tanke på sig själv som han gjorde det. Det var ju så han överhuvud studerade skilda skribenter. Han hämtade hos Rousseau material för sin egen tanke och för lösningen av sina egna livsproblem. Man kan känna sig frestad att påstå att det inte är någon författare Ekelund har känt sig så besläktad med som med Rousseau. Han återfann hos denne tydligen några av sina mest brännande erfarenheter och spörsmål. Man kan peka på några allmänna likhets- och beröringspunkter mellan de två som den svenske diktaren väl inte kan ha undgått att märka och uppmärksamma. Rousseau kom ur folket, han kände sig främmande för sin samtids kultur och uppträdde mot de ledande tendenserna inom det litterära livet, såsom han mötte detta. Rousseau hade besvär med kontakten med andra människor, inte minst med sina yrkesbröder, och han sökte sig gärna undan umgänge. Han andades lättad, när han fick röra sig ensam i naturen. Han hade svårt att tänka utom under vandringar. Det var han som grundade seden att läsa i det fria, en sed, som snabbt blev ett mod och som blomstrade särskilt under romantiken. Ekelund följde det, och han bör väl någon gång ha gjort klart för sig att seden gick tillbaka på den franske författaren. Boktitlar som *Böcker och vandringar* och *På hafsstranden* och ett uttryck som *In silvis cum libro* som blev namn på en postum bok av Ekelund har smak av Rousseau. Denne upplevde tider av djupaste yttre och inre nöd. Hans huvudintresse var han själv, hans huvuduppgift var att finna lyckan, vinna sinnesfrid, lugn för det oroliga hjärta han bar i sitt bröst. Så tedde sig ju livet och livsuppgiften också för den svenske diktaren.

Det var, finner man som man kan vänta, inte hela skribenten Rousseau som upptog Ekelunds uppmärksamhet och eftertanke. Han har tydligen inte varit särskilt intresserad av diktaren Rousseau; osäkert är det om han ens har läst *La nouvelle Héloïse*, varmed Rousseau förnyade den europeiska berättarkonsten och där han

klarast förde fram sin nya syn på liv, konst och natur. Ekelund har studerat *Emile* och *Contrat social*, men han syns inte ha djupare fäst sig vid Rousseaus tankar om uppfostran och om stat och samhälle, också de på sin tid revolutionerande. Han har som man kan vänta tydligen inte tagit intryck av Rousseaus religiösa uppfattning, såsom den främst kom fram i savojardeprästens bekännelse i hans uppfostringsroman, som ju förresten är det mest tidsbundna i Rousseaus tankevärld, men tillfälligtvis har han tagit hänsyn till den i sin syn på honom. Det var, som redan antytts, främst Rousseau som människa han intresserade sig för och därmed följde att han i första rummet drogs till Rousseaus självbiografiska, självbespeglade, självrannsakande skrifter, särskilt *Confessions* och *Rêveries du promeneur solitaire*. Av Rousseaus epokbildande insatser var det egentligen endast hans opposition mot den samtida litterära och filosofiska kulturen som Ekelund reagerade inför, främst som den kom till uttryck i Rousseaus båda discourser, den från 1750 om vetenskaper och konsternas återverkan på sederna och den från 1753 om ursprunget till människornas olikhet. Kulturkritikern Rousseau intresserade och influerade kulturkritikern Vilhelm Ekelund. Rousseau var ju den som först ställde kulturproblemet i nyare tid.

Det intresse som Ekelund redan som ung visade för Rousseau var inte något märkligt i och för sig utan snarare tidstypiskt. Den franske författaren hade blivit aktuell i västerländskt kulturliv redan vid sitt första framträdande vid mitten av 1700-talet. Intresset ökades för honom under 1800-talet. Romantiken var intimt förknippad med hans verk och åsikter. En särskild våg av intresse för honom kan man urskilja under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Han spelade en viktig roll för den litterära naturalismen. Han påverkade bl. a. Zola i Frankrike och Strindberg hos oss, och han bestämde djupt sekelslutets förnämste ryske diktare, Leo Tolstoj. Den allmänt observerade kulturkritik denne utvecklade särskilt omkring sekelskiftet, främst med skriften *Vad är konsten?*, utgiven 1897, översatt till svenska året därpå, byggde han på Rousseau. Det är ingen tillfällighet att Ekelund som vi ska se förknippar den ryske författaren med den franske. Rousseau studerades inom filosofi och pedagogik, inte minst här i Norden — Harald Höffding, Ellen Key och Hans Larsson bl. a. anknöt till honom.

Rousseau var också i hög grad aktuell inom den litteraturhistoriska forskningen, främst inom den gren som fick namnet den komparativa, som kan sägas ha utvecklats i intimt samband med studiet av Rousseau. Man uppmärksammade denne som formedlare av vad man kallade den engelska sentimentalismen till Frankrike och sedan till det övriga Europa, inte minst Norden, hans roll för vad man vid sekelskiftet började ge namnet förromantiken. År 1875 kom den framstående Goetheforskaren Erich Schmidts viktiga verk *Richardson, Rousseau und Goethe*. Tjugo år senare försvarade Joseph Texte, grundläggaren av den moderna komparatismen, vid Sorbonne sin märkliga doktorsavhandling *Rousseau et les origines du cosmopolitisme littéraire* med undertiteln »en studie över de litterära förbindelserna mellan Frankrike och England under adertonde seklet». Rousseau var som titeln redan anger huvudpersonen i detta verk. Ekelund kom att läsa båda dessa böcker.

Under slutet av 1800-talet växte fram i Frankrike en stark kulturell nationalism. Den vände sig på det litterära området närmast mot det stora inflytande som kom från Tyskland, de nordiska länderna, bl. a. med Ibsen och Strindberg, och Ryssland. Man uppträdde på konservativt håll mot vad man kallade »l'esprit du Nord», den nordiska »anden», det »nordiska», och man gjorde det i anslutning till den förnämsta inhemska traditionen, »det klassiska». Jules Lemaître, en av de ledande kritikerna vid denna tid, skapade 1894 speglosan »la septentriomanie», bildad tydligen i analogi med det gamla ordet »anglomanie». Texte stod helt främmande för denna strömning. Han passade på att i sin avhandling med skärpa vända sig mot kritiken av inflytandet från »germanskt», »nordiskt» håll. Hans verk hade i själva verket ett dubbelt syfte, ett vetenskapligt och ett kulturpolitiskt. Hans framställning bärs upp av den åsikten att det flöde av engelsk känslsamhet som Rousseau lett in över det latinska kulturlandskapet i Frankrike var befruktande, i hög grad välgörande. I förordet till avhandlingen avvisar han direkt Lemaîtres ståndpunkt. Ekelund har tydligen fäst sig vid detta; i de anteckningar han gör under läsningen av Texte använder han bl. a. uttrycken »septentriomanie» och »anglomanie». Det ser inte ut som om han observerat att den grundsyn som Lemaître antytt i sin kritik under 1890-talet gick igen inte bara i den bok om Rousseau som den franske kritikern gav ut 1907 utan också i ett par andra verk

från denna tid, Pierre Lasserres *Le romantisme français*, vars tes var att hela 1800-talet lidit av en andlig sjukdom, romantiken, och att denna sjukdom kom från Rousseau, och Ernest Seillières bok *Le mal romantique*, båda utgivna 1908. Huvudtemat i dessa franska skrifter var detsamma som upptog den unge Vilhelm Ekelund: klassicism och romantik, känslighet och vilja.

Denna antydande översikt över Rousseau i europeiskt kulturliv omkring år 1900 kan avslutas med en påminnelse om ett betecknande utslag av tidens starka intresse för den franske författaren. År 1904 grundades i Genève av schweiziska lärde med stöd av kolleger från skilda håll *La Société de Jean-Jacques Rousseau*. Sällskapet, som från början blev ett centrum för det vetenskapliga studiet av den märklige genévaren Rousseaus liv, verk och inflytande, började 1905 ge ut en årsbok, *Annales*. Det finns i Vilhelm Ekelunds efterlämnade boksamling ett exemplar av första årgången, ett vittnesbörd om hans intresse för Rousseau. Tyvärr kan man inte fastställa, när han skaffat boken. Man vill tro att han gjorde det relativt tidigt. Man kan väl räkna med att han med sin läggning och sin inställning till strängare forskning inte kan ha haft så mycket utbyte av de vetenskapligt intressanta artiklar som ingår i den förnämnt utformade volymen, skrivna av specialister om specialproblem, men har han bläddrat igenom den, kan han ha stannat vid det entusiastiska brev, varmed Tolstoj anmälde sig som medlem i sällskapet och där han ivrigt påminner om att Rousseau varit hans mästare alltifrån det han var femton år. Har Ekelund läst till slut den historik över sällskapet som inleder boken kan han ha fäst sig vid att där uttryckligen påpekas att man som emblem på årsskriftens främre pärm inte valt Pradiers bild av den Rousseau som utarbetat lagar för naturen och samhället, »högtidligt klädd på romerskt vis», inte *La Tours* pastell av filosofen på modet, »pudrad, nyfriserad, kokett klädd», inte heller Allan Ramsays porträtt av den orosfyllda samhällsfienden utan bilden av den ensamme vandraren, »le promeneur solitaire», »den lugne och försonade, han som med obetäckt huvud under bar himmel drömmer och mediterar, betraktande ett knippe blommor och blad, plockade vid väggkanten».³ Denne Rousseau var det som med tiden särskilt kom att fångla Ekelund, men

³ *Annales de la Société de Jean-Jacques Rousseau*, årg. 1, Genève 1905, s. 21 f.

han hade också intresse för den orolige, i sinnet mörke samhällsfienden vars drag den skotske målaren fångat i sitt berömda porträtt under Rousseaus olyckliga vistelse i främmande land, i England. Ekelund började tidigt samla porträtt av författare som intresserade honom. Han hade i sitt hem en bild av Rousseau, just en kopia av Ramsays målning. Den hängde på hedersplats i hans stora bokrum vid sidan av en bild av Goethe. Det är reproduktioner, gjorda på en fotografisk anstalt i Berlin, Photographische Gesellschaft. Kunstverlag, grundat 1862. Det går tydligen inte att fastställa när han skaffat sig dessa två författarporträtt, men det är väl rimligt att anta att han gjort det någon gång under sin tysklandstid. Hans intresse för bilden av Rousseau framgår av en blyertsanteckning han gjort under namnet på konstnären: London 1766. Den uppgiften kan han ha fått från den avbildning av porträttet som han kunnat möta i första delen av det schweiziska rousseausällskapets *Annales*. Den finns där före titelbladet. Att Ekelund skaffat sig en bild av den franske författaren och att han hade placerat den vid sidan av den tyske författaren som fångslade honom mest vittnar ju om hur upptagen han var av Rousseau.

En fråga man kan ställa är vilken roll Ekelunds vidsträckta läsning under skilda epoker av hans liv, särskilt under tiden fram till vistelsen i Danmark, kan ha betytt för hans syn på Rousseau. Ämnet kan bara antydast. Han fördjupade sig länge främst i tysk litteratur, inte minst sådan från omkring 1800, och han kunde därvidlag möta en rad diktare och tänkare, som tagit djupa, inte sällan avgörande intryck av den franske förromantikern, men som också med tiden hade ställt sig kritiska till vissa sidor av dennes insats, Kant, Fichte och Goethe framförallt. Han hänvisar själv vid tillfälle till den kritik som de två tyska filosoferna riktat mot Rousseau, men han har också i minnet att de uppskattat honom. Han har, som man påpekat, i en översättning av Kants *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, som han anmälde i *Framtiden* ^{14/6} 1908, kunnat se ett prov på hur Kant i sympatisk anda formulerade den rousseauska kulturpessimismen, ett ställe som blivit observerat därför att den tyske tänkaren där använde termen »misologi», som med tiden kom att spela en viktig roll för den svenske författaren.⁴ Dis-

⁴ N. G. Valdén, *Grekiska termer hos Vilhelm Ekelund*, s. 213.

kussion om Rousseau hade Ekelund också mött hos Nietzsche, Emerson och Lowell. En skrift som bör nämnas här är den avhandling om Benjamin Höijer som hans vän i Lund Birger Liljecrantz försvarade på våren 1912. Boken som Ekelund studerade med intresse och uttalade sig mycket erkännamt om både privat och i tryck och som han ämnade skriva en större anmälan om har som ett viktigt tema den roll som Rousseau spelat för de tyska tänkare som Höijer lärt av men också den betydelse han haft för den svenske filosofen som ung.

Första gången Ekelund veterligt nämner Rousseaus namn i tryck är i den artikelserie om Emerson som han skrev för Arbetet 1912 och som togs in i Tyska utsikter året därpå, men det är givet att han långt tidigare på skilda sätt fått kontakt med den franske författaren. Redan under skoltiden måste han i olika ämnen ha mött hans person och idéer. Själv förklarar han i den självkaraktistik som under titeln Tålamodets hängifne ingår i Plus salis från 1945 att han redan under barndomen gripits av Rousseau. Uttalandet är sent och det härrör från en tid, då hans rousseauintresse är ovanligt starkt, men det bör ha en viss vittnesgillhet. Det syns vara en god utgångspunkt för ett närmare studium av hans syn på Rousseau. Stycket öppnas med några nyckelord, typiska för den period Ekelund befann sig i när han skrev det ställe det gäller. Han noterar bl. a.: »Smak: den stora flykttanken. Glaciären. Smak det är det öfvergemensamma plan.» Han kommenterar längre fram:

Detta är handgripliga, fasta och lyckliga ting —: i detta stora otåliga och ofördragsamma, i denna med hängifven kraft gripna bildningsradikalism ligger min säkraste värld. Här just har jag fått erfara kraften af att ej tvifla om en fördragsamhet, en öppenhet, ett honestum, som i tankens värld hägrat för ögat som en tillflykt bortom konventionens och ostentationskulturens bländverk och som dock aldrig kunnat växa annat än i karaktärens trångmål och självförkastelses eld, aldrig annat än i dessa villkor kunnat blifva till ett kulturupplefvande af sällsam säkerhet — pragmatisk, outtömlig.

I orden »en tillflykt bortom konventionens och ostentationskulturens bländverk» har ju Ekelund formulerat två huvudpunkter i sin strävan, utåt och inåt. Det är betecknande att han när han i fortsättningen ser tillbaka på sin livssträvan just anknyter till den

franske tänkaren och dennes främste efterföljare i samtiden, Tolstoj. Han fastslår:

Redan från barndomen gripen af Tolstoj och Rousseau — i en tidsomgifning, där ett skrufvadt och vridet, artistiskt-fjeskigt, »stiligt»-fjeskigt, just sådant som aldrig kan komma till räthet och rätthet, aldrig till det raka och öppna af ton, just det blef kalladt ton — sökte jag förklara, försvara mig med mitt ödes- och naturgifna hat till feghet och förkonstling, sökte härleda alla mina försyndelser ur denna källa — skulle väl slutligen kunna säga, att ur afskyn för kryparvärld måste jag se hela min utvecklings, min karaktärs historia, med dess misstag, absurditeter, synder, — måste ock slutligt finna, att endast i ett uppjudande af alla krafter af genomskådande skärpa gent emot feghets- och kryparvärld jag haft förklaring och försvar att söka. (s. 179 f.)

I det livs- och tankedrama som Ekelund här koncentrerat tecknar spelade Rousseau en viktig roll.

Man kan schematiskt urskilja tre perioder i Ekelunds relationer till Rousseau. Gränsen mellan den första och den andra går vid år 1914 och mellan de två senare ungefär vid år 1920. Under det första skedet skymtar den franske författaren endast som hastigast i hans produktion, under det andra tar han honom på allvar upp till läsning och prövning, växlande mellan kritik och erkännande, och under det tredje och sista framstår Rousseau mer och mer för honom som en av de store, en av dem som han kan lära av och med förkärlek knyter livsbetraktelser och kulturkritik till. Denna uppskattning avspeglas tydligt i det uttalande i Plus salis som nyss anfördes.

Under åren fram till 1914 syns som antytts den franske författaren inte särskilt ha upptagit Ekelunds uppmärksamhet och eftertanke. Han har tydligen inte vänt sig till hans verk, inte läst honom nämnvärt. I en anteckning från augusti 1914 i en samling blad, infogade i ett exemplar av en gammal antropologisk skrift från 1890, A. Jakobs *Der Mensch, die Krone der irdischen Schöpfung*, i fortsättningen kallad J, där han skrev ner utdrag och reflektioner under det studium av den franske författaren som han vid denna tid tog upp, noterar han att han nu »lär känna Rousseau». Han har hitintills haft »aktning för honom», fortsätter han, men det har berott på att han inte »känt honom». Det finns från den period, det här gäller, bara ett par direkta uttryck för att Ekelund haft Rousesau i tankarna. Han nämner honom ingen gång i sina tre första prosaböcker,

Antikt ideal, Böcker och vandringar och Båge och lyra, utgivna 1909—1912. Dessa skrifter vittnar om hans syn på dikt och diktare under den svåra tiden i Tyskland som kunde, tycker man, ha aktualiserat Rousseau och hans öde. Det stora problemet för Ekelund var lidandet och lyckan, och de var också problem för Rousseau. Den svenske diktaren våndas under allt det onda och gemena han möter i livet, talar i Böcker och vandringar om sitt »lifsödes lumpenhet och banalitet», »existensens vidrigheter», »existensens otrygghet», och han söker sig gärna till diktare som upplevt något liknande som han själv: Leopardi, Lenau, Stagnelius, Poe, Baudelaire och Obstfelder, ensamma, upprivna, sjuka, främlingar i tillvaron, författare vars yttre och inre erfarenheter kunde ha erinrat honom om Rousseau. Men Ekelund vägrar att låta sig pressas ner av det lidande han möter i det dagliga livet och han söker på sitt vis mönster hos de olyckliga han vänder sig till. Inspirerad av sin upplevelse av det antika, kräver han av den svage, den olycklige, att han ska hävda sig, hålla sig uppe, utveckla aktivitet, skapa trots allt. Viljan blir det viktiga, excelsior ett valspråk. Här har väl Rousseau inte passat in i tankschemat. Det finns ett par texter i Böcker och vandringar som kan föra ens tanke till Rousseau, men Ekelund syns inte ha haft honom i minnet när han formar dem, han utpekar honom åtminstone inte. I det självbekännande prosastycket Den själssjuka manar han sig själv:

Nej, vänd ej bort blicken! Se i det onda klart, och det måste förskingras som en dimma. Hvad är ångest! Det passar för en tasmanier att dö af nostalgie . . . Finns det något löjligare, osmakligare än att gå under! Finns det något osmakligare än — nostalgien! Hvad är väl det 'själssjuka' annat än högre medelmåttighet!

Rikta din blick med all skärpa på ångestens fenomen, och du skall till sist afvinna den —: upphöjdhet, underbarhet — likt det stjärnströdda himelnattsdjupet. Finns det ej en känsla, genomilad af blix och svärd. Excelsior. (s. 142).⁵

Och i en aforism i samma bok avvisar han kärvt dem som klagar i självbekännelse: »Biktaren är en kvinnligt ambitiös. Den klassiska

⁵ »Blix och svärd» är ett uttryck som visar hän på Fichte, viljefilosofen. Det är på honom Ekelund tänker när han i Ovädersskymning, ett dagboksstycke, som är daterat till augusti 1914 men först trycktes i andra upplagan av Böcker och vandringar, skriver: »För hundra år sedan stod en tysk man upp i Berlin och 'talade svärd och blix'»; a. a., 2 uppl., 1923, s. 282; stället syftar tydligen på Fichtes Reden an die deutsche Nation.

ambitionen föraktade allt dylikt. Den var ingen sensitiva. Det upphöjda är motsatsen till allt pinadt sårigt. Den som biktat sin själ för människorna blir snart en hatare — ty människorna äro inte ädelmodiga!» (s. 158 f.).

Under sin läsning under början av 1910-talet sökte sig Ekelund efter hand till sådana författare som kunde ge honom stöd i hans strävan efter lugn, harmoni. Han fördjupade sig bl. a. i Emerson. När han i början av 1912 skrev den förut nämnda artikelserien om denne för Arbetet, framhåller han att han ibland känt sig främmande för honom. Han reagerade mot harmonin hos amerikanaren. Den kunde enervera honom. Han skriver:

När lifvet misshandlar oss, gå vi till geniet och söka tröst, ty han är lidaren och förlösaren. Där rinner ousinlig starkhetskänsla. Och någon annan tröst finns ju icke. Men man vill då inte alltid höra och se harmonien, styrkan, försoningen; man längtar efter också ibland att få smaka saltet och elden af smärtan själf — den svårt försonades eller oförsonliges.⁶

Ett sådant geni är inte Emerson. Ekelund nämner inte i detta sammanhang några exempel på detta slag av genier men han gör det längre fram i sin studie, när han framhåller hur det finns människor av stor andlig kraft som bildar en »art asyler för mänskligheten». »Den drivande makten i deras lif», fortsätter han, »var alltid tvånget till upptäckandet af en fristad, ett fäste, ett ointagligt refugium bortom det växlande, förgängliga: asylen Skönhet, asylen Sanning, Virtus, Rättvisa, Kärlek, Fromhet . . .» Hos några är denna drift »en mild lugn makt, åtlydd i vördnad», hos andra är den »som en stingande tagg, en bitter eld i anden, men äfven här en makt till lycka». Till den förra gruppen räknar han Platon, Goethe och Emerson, till den senare Rousseau, Nietzsche och Strindberg. Han utvecklar sin tanke:

De ha byggt fristäder, tillflyktsorter för mänskoanden: de äro dess sakförare och yttersta utposter mot det obekanta. Det är knappt möjligt att tänka sig mänskligheten lefvande utan sådana representanter. Äfven den hvardagligaste människan har ögonblick då lifvet ter sig för henne såsom något icke längre »själfklart». Och ju medvetnare en människa är, desto större blir behovet att se sin egen angelägenhet i ljuset af den universella.⁷

⁶ Tyska utsikter, s. 173.

⁷ Tyska utsikter, s. 179 f.

Det var tydligen den senare gruppen av representativa människor som Ekelund kände sig mest besläktad med, men det var mot det som han hade gemensamt med dem som han i sin självtuktan vände sig, den uppdrivna känsligheten som kunde slå ut i klagan och oro. Han kunde lätt bli irriterad av hypokondrer och pessimister. I en sådan stund bör han ha skrivit ner en anteckning som denna om den som han ställde främst i serien av »människor med stor andlig kraft» men med »en bitter eld i anden», en aforism, tryckt i början av 1914:

Att olycka ofta är ett slags dumbhet och feghet var mig ofta fullkomligt klart. Och hjälpte mig.

Ve den känslige! utropar Rousseau. Han måste antingen gå under eller bli rå. — De bästa stunder jag lefvat voro sådana, då jag visste att allt detta är lögn, feghet, koketteri.⁸

*

1914 är ett viktigt år i Vilhelm Ekelunds liv. Det gäller både hans privata liv och hans studie- och tankeliv. Han befann sig nu sedan något mer än ett år i Danmark. Han hade mött en kvinna och för- enade sitt öde med hennes, bildade hem och familj med allt vad det kunde innebära för honom. Han flyttade under sommaren 1914 från en storstad, Köpenhamn, till en avlägsen provinsbygd, Jylland — han bodde först ute på landet, sedan i isolering i en stad, Århus.

Ekelund var nu under 1914 sedan en tid engagerad i skilda litterära planer, större och mera speciella än tidigare. Han försökte sig ett slag, kunde man säga, som litteraturhistoriker, idéhistoriker, och när han gjorde det var det närmast som komparatist han arbetade. Att använda jämförelse vid litteraturstudiet är ett gammalt grepp, känt av antiken och återupplivat under renässansen. Det gav relief åt karakteristiker av diktare och diktverk. Man fäste sig länge vid likheter men tog efterhand också fasta på olikheter. Denna teknik spred sig efterhand till modersmålsundervisningen i

⁸ Nordiskt och klassiskt, s. 5. Det är väl en tillfällighet men man fäster sig vid att Ekelund här använder samma uttryck — »gå under» — som i prosastycket Den själssjuka — inställningen är densamma. Var Rousseau föllt det yttrande som Ekelund vänder sig emot har inte kunnat fastställas. Möjligt är att Ekelund inte citerar direkt utan på egen hand sammanfattningsvis återger vad han anser vara Rousseaus åsikt.

skilda länder; jämförelser mellan personer, epoker och verk användes vid litteraturstudiet och gick igen i skriftliga övningar och prov. Under 1800-talet blev det på litteraturhistoriskt håll allt vanligare att man vid jämförande undersökningar hämtade de båda leden från två skilda länders litterära liv, varvid »jämförandet» såsmåningom upphörde och man inriktade sig på inflytanden och förebilder. Den komparativa litteraturhistoria som mot slutet av 1800-talet på ett snabbt efterbildat sätt utformades av den förut nämnde fransmannen Joseph Texte hade i grunden ingenting med »komparation» att göra. Den tog till uppgift att undersöka och utreda alla de skiftande växelverkningar, som kan förekomma mellan två länders andliga liv, närmast såsom detta avspeglas i litteraturen. Att anställa jämförelser mellan olika författare låg tydligen nära till för Ekelund. Han reagerade från början för likheter och olikheter mellan diktare och förde gärna tillsamman författare som han ville karakterisera. I Antikt ideal möter man uppsatserna Hölderlin och Platen, där han tar fasta på sådant som är »gemensamt» och som skiljer, och Platen och Nietzsche. Uppsatsen Aforistiker i samma bok är främst ägnad Lichtenberg men denne karakteriseras genom en jämförelse mellan honom och Vauvenargues. I essän om Baudelaire i Böcker och vandringar faller Ekelund in en jämförelse mellan den franske diktaren och Fröding, som han öppnar så: »Vid Baudelaire måste man ofta tänka på Fröding.» (s. 54). Dessa jämförelser har närmast ett traditionellt snitt rent tekniskt sett. Den nya form av jämförande litteraturstudium som utvecklades i Frankrike kom Ekelund i kontakt med under år 1914. Det är möjligt att han observerat det redan under studietiden i Lund. Här hade den texteska komparativismen fått en ivrig företrädare i professorn i estetik vid universitetet, Ewert Wrangel, och flera av dennes elever tog upp komparativa ämnen under 1900-talets första decennium, bl. a. Fredrik Böök, Albert Nilsson och Birger Liljecrantz, Ekelunds näre vän under studieåren. I Liljecrantz förut nämnda avhandling från 1912 om Benjamin Höijer kunde Ekelund möta prov på modern komparativ syn och metod.

Ekelund hade som nämnts flera olika arbeten i gång under år 1914. Från slutet av 1913 förberedde han ett urval av Petrarcas prosaiska skrifter i svensk översättning för Bonniers förlag. Av bevarade uppgifter om de lån han gjorde på Det kongelige bibliotek

i Köpenhamn kan man se hur han tydligen strax efter nyåret 1914 intensifierade sina studier på området. Han lånar hem en lång rad volymer med texter, äldre och yngre, original och översättningar till tyska, vidare böcker som direkt har att göra med Petrarcas liv och verk och så arbeten som från skilda synpunkter behandlar hans andliga miljö, skrifter om medeltid och renässans. Ekelund gick grundligt till väga. Ur hans omfattande studium som avspeglas i hans dag- och anteckningsböcker från den tid det här gäller framgick ett litet band, utgivet 1915 under titeln *Ur Francesco Petrarcas brev*. Boken har en inledning med en titel som anger uppläggningsen: *Petrarca och Schopenhauer*. Det är här fråga om en direkt förbindelse, dokumenterad av Ekelund, och inte en mera allmän relation av det slag som mött i de förut berörda jämförelserna. En egenhet som Ekelund visar vid flera av sina sammanställningar är att han vanligen placerar den givande före den mottagande; regel är ju att man nämner givaren sist: Schopenhauer och Petrarca. Inledningen till boken om Petrarca uppvisar ett slags jämförande studium. Ekelund erinrar först om att den tyske tänkaren direkt hänvisat till den italienske diktaren och tar så fasta på några punkter där de två möts, i synen på askes och acedia, på kvinnor och hundar, och han slutar med ett längre uttalande av Schopenhauer om Petrarca som dennes svenske översättare tydligen instämmer i. Denna inledning bär, som vi ska se, spår av de studier i komparativ litteraturhistoria som han gjorde samtidigt med att han sysslade med Petrarca.

Vid sidan av sina studier över Petrarca arbetade Ekelund nu med två större uppgifter som kunde kallas komparativa. Den ena undersökningens tema brukade han ange med titeln *Nordisk Hellenism*. Han lyckades aldrig genomföra denna krävande uppgift. Temat möter tidigt hos honom och följer honom från Nordiskt och klassiskt livet igenom. På komparativt fackspråk kunde undersökningen ha fått undertiteln: *Den klassiska antikens inflytande på nordisk litteratur och konst*. Den andra stora undersökningen bör han ha tagit upp under våren 1914, om man får ta honom efter orden i ett brev han skrev till Tor Bonnier den 1 december nämnda år. Han berättar här att han sedan ett halvt år arbetade på en bok som han hoppades mycket av och som han räknade med att vara färdig med följande vår. »Den behandlar beröringspunkter mellan tysk, engelsk och amerikansk kultur med orientering särskilt efter Goethe, Emerson

och Carlyle», upplyser han.⁹ Denna bok som kunde ha fått undertiteln: Studier över de litterära förbindelserna mellan England-Amerika och Tyskland under början av 1800-talet, blev lika litet färdig som den om den antika strömningen på nordisk botten. Man kan väl påstå att Ekelund saknade förutsättningar att fullfölja de i stor stil planerade undersökningarna. Han hade inte den behövliga vetenskapliga metodiska utbildningen. Det brast honom i tålmod. Uppgifterna låg inte i hans linje. Nu finns det kvar intressanta förarbeten till den studie över angelsaxiskt-tyskt, som han under våren 1914 planerade, en serie anteckningar, bevarade på lösa blad i en bokpärm, i fortsättningen kallade W. Då dessa studier tydligen fört honom över till en fördjupad kontakt med Rousseau är det skäl att närmare dröja vid dem. De anteckningar av skilda slag det här gäller, excerpter och kommentarer, är samlade under följande två titlar, »Carlyle och Emerson» och »Lowell. / Goethe. Carlyle. Emerson. / Tyskt-Angelsaxiskt / Love and Beauty. / Spenser — Shaksp — Emerson — / Michelangelo».

Det komparativa greppet framträder rätt klart i den materialsamling som bär rubriken Carlyle och Emerson, tillkommen någon gång på våren 1914. Ekelund hade den 1 mars mitt bland lån för sina Petrarcastudier från Det kongelige bibliotek i Köpenhamn hämtat hem två verk av Emerson, *Miscellanies* från 1858 och *Journals* från 1909, ett verk, som han tidigare använt för den essä om den amerikanske kritikern han skrev 1912. Den 1 april lånade han så John Stuart Mills *Autobiography* som han hade hos sig ett par veckor och utnyttjade under det att han arbetade med Emerson och Carlyle. Han gör utdrag ur dessa författare och kommenterar. På ett ställe återger han efter Friedrich Schlegel satsen: »*Andacht* ist des Wissens Kern» och tillägger: »Tänker man kan orientera sig efter detta citat i fråga om Carlyles reaktion mot det nya Tyskland och dess 'satanism'.» Till ett avsnitt som handlar om Emersons första resa till England, där amerikanen bl. a. möter Carlyle, fogar Ekelund följande spörsmål: »Deras förhållande till Tyskland. Carlyle mindre fri, ljus än Emerson, har knappast sett — dock, ännu vet jag ej bestämt . . .» Efter läsningen av en essä som James Russell Lowell skrivit om Emerson anställer Ekelund åter en allmän betraktelse till

⁹ A. Werin, a. a., s. 153.

sitt grundtema tyskt och angelsaxiskt: »Den intima likheten mellan de bästa engelsmännen (amerikanarne) och tyskarna. Emerson, Carlyle och Lowell äro alla relativt främmande för det franska. Den de mest sympathiserar med är Montaigne — som ju också är mindre bel-esprit än de andra franska — /Bel-esprit betyder något sterilt, alltså icke-manligt. Bel-esprit är en fransk artikel — — —.»¹⁰ Längre fram formulerar han en klart komparativ uppgift: »Hvad var känt (aktuellt) i England af tysk litteratur före Carlyle?» och ger i fortsättningen en skiss över den engelska författarens roll som litterär förmedlare. Han fastslår bl. a.: »Tyskland har öfverhufvud en stor skuld till Carlyle. Hvad han skrivit om tyskt (om Jean Paul, Goethe, Heyne, Novalis o. s. v.) hör till det bästa han åstadkommit; det är ännu i dag fullt friskt och lifskraftigt och kan läsas och läses af tusenden med glädje.» Att jämförelsetanken är vaken hos Ekelund visar en anmärkning han strax efteråt gör i parentes: »Engelsk bildning fick i Voltaire sin förespråkare i Frankrike. Hvad är han mot Carlyle?» Han dröjer sedan en sida framåt vid Carlyles roll för den engelska uppfattningen av Goethe, en liten komparativ studie. Lockelsen att konfrontera engelskt-angelsaxiskt och tyskt framträder klart i följande anteckning:

Frappant är Carlyles goda ton (stil) i sina bref. — Det finns ett specifikt angelsachsiskt (ä. fr. brittiskt) drag i fråga om ton, stil, hållning etc. *Mill*, som knappast sett klart på Carlyle, men tagit honom på allvar, visar detta i sin klassiska *Autobiography*. Detsamma gör Carlyles landsman *Hume*. Och *Emerson* och James Russel *Lowell* äro mästare i den lågmälda, oemotståndligt inträngande tonen.^{10a}

¹⁰ I parentes tillfogar Ekelund som ett slags stöd: »Père Bouhours: 'Si un Allemand peut être bel-esprit'.» I ett avsnitt om engelskt inflytande i Frankrike före Rousseau kommer Texte in på just Bouhours och refererar och ger citat ur dennes dialog *Les entretiens d'Ariste et d'Eugène*, just från ett avsnitt där man diskuterar om »le bel esprit» är en allmänmänsklig företeelse eller förbehållen fransmännen. Eugène, Bouhours språkrör, får förklara att »un bel esprit allemand ou moscovite» är något besynnerligt: »le bel esprit» är inte förenligt med de nordiska folkens grova temperament och kraftiga kroppar. Citatet på franska i Ekelunds anteckning finns inte ordagrant i *Textes framställning*. Jfr *J. Texte, Rousseau et le cosmopolitisme littéraire*, s. 12 f. Uttalandet om Emerson, Carlyle och Lowell och Montaigne och »bel-esprit» går igen i essän *Glädjen, Veri Similia II*, s. 40, dock utan att Père Bouhours här nämns.

^{10a} Ekelund skilde stundom mellan »engelskt» (»brittiskt») och »amerikanskt», stundom lät han dessa begrepp sammanfalla under ordet »angelsaxiskt». Detta

Denna stil har mager elastisk maskulin figur, det ligger som ett svalt stålgrått skimmer öfver den.

(Hur har ej Carlyle syndat mot detta i sin senare produktion.)

En af tyskarna — kanske den ende — som intimt liknar engelsmännen häri är *Lessing*. Har man ej sett detta? Det är iögonenfallande.

Märk *Lowells* fina *Lessing*-essay.

Under läsningen av Carlyle kom Ekelund vid ett tillfälle att tänka på Rousseau. Den anteckning han gör visar att han vid denna tid ännu är bestämd av en allmän uppskattning av den franske författaren. Det är över Nietzsche som han leds till honom. Han skriver:

Nietzsches förakt för Carlyle. Detta kapitel bör lämpligast ses i belysning av Carlyles *Voltaire*-kritik.

Nietzsche vältrar af sina smärtor på »idealismen».

Idealist eller voltairian — hvad som är afgörande och väsentligt är dock detta att man ser långt, ser inträngande. Kan en sundt bondförnuftig människa vara i tvifvelsmål om hvem af dessa begge, *Voltaire* och Carlyle, ser längst, ser mest? Jag tror t. o. m. en Heine (som man kallat en tysk *Voltaire*) är *Voltaire* öfverlägsen i andlig synkraft. Och det skulle vara ett tecken på andlig aristokratism att vräka Rousseau för *Voltaires* skull . . . Sådant kan man inbilla bönder och — nietzscheaner.

Det var i aforismsamlingen *Menschliches, Allzumenschliches*, färdigskrivnen 1878, hundra år efter *Voltaires* död, som Nietzsche pre-

språkbruk hör tydligen samman med hans syn på »Amerika». När det gällde denna världsdel, närmast då Förenta staterna, som han ivrigt intresserade sig för och som han tydligen ansåg sig vara kännare av, åtminstone en bättre kännare än t. ex. dansken Johannes V. Jensen, enligt en otryckt anteckning ^{28/s} 1913 i *Agenda*, den almanacksdagbok, som han förde under åren 1913—1914, räknade han med två slags »Amerika», det merkantilt betonade, det »materialistiska», som han gärna förknippade med det av Benjamin Franklin präglade slagordet »*Time is money*» och som han givetvis hade litet till övers för, och det Amerika, som frambragt personligheter som Emerson, J. R. Lowell, Thoreau, Whitman och Poe. Detta senare Amerika betraktade han som en fortsättning av, en utlöpare från England. När han använder ordet »angelsaxisk» har han i regel i tankarna den här antydda engelsk-amerikanska kulturlinjen. Sina två »Amerika» sätter han i motsats till varandra i Emersonessän, *Tyska utsikter*, s. 170, och Lowell-upsatsen, *Attiskt i fågelperspektiv*, s. 50 ff. Åt sitt förakt för J. V. Jensens amerikasn ger Ekelund ett karakteristiskt uttryck i *Agenda* för den 3 sept. 1913: »J. V. Jensen jubilerar öfver sin och andra amerikabönders härliga frihet från filosofi och klassicitet, öfver att ha fått bokstaplarna välta ned, som skymde utsikten. Och hvad se de så nu sedan utsikten blifvit fri! Platthet, råaste platthet, plattaste råhet.»

dikade sin aristokratism, anknyttande till upplysningen, vars fana med de tre namnen: Petrarca, Erasmus och Voltaire han åter ville lyfta, och vände sig mot traditionen från franska revolutionen bakom vilken han såg Rousseau. Han upphöjde i flera sammanhang Voltaire på Rousseaus bekostnad. I aforism nr 221 med rubriken Die Revolution in der Poesie låter han Voltaire hävda »grekisk måtta» mot Rousseau som med sin lära om naturtillståndet brutit med traditionen och eggat till experiment. Med särskild skärpa vänder han sig mot Rousseau i aforism nr 463 under rubriken Ein Wahn in der Lehre vom Umsturz:

Nicht Voltaire's maassvolle, dem Ordnen, Reinigen und Umbauen zugeneigte Natur, sondern Rousseau's leidenschaftliche Thorheiten und Halblügen haben den optimistischen Geist der Revolution wachgerufen, gegen den ich rufe: »Erasez l'infâme!» Durch ihn ist der Geist der Aufklärung und der fortschreitenden Entwicklung auf lange verscheucht worden: sehen wir zu — ein Jeder bei sich selber — ob es möglich ist, ihn wieder zurückzurufen!

Det skulle, ska vi se, inte dröja länge förrän Ekelund fann sig föranlåten att ånyo ta upp motsatsparet Voltaire—Rousseau, och därvid skulle han komma in på samma linje som den tyske filosofen, ta fasta på och ge erkännande åt Voltaire som bärare av traditionen från antiken och se med misstro på Rousseau som företrädare för det nya i litteraturen, det »moderna».

Ännu tydligare framträder den komparativa synen i de citat och reflektioner man möter under den nyss anförda långa rubriken, där särtiteln Tyskt—Angelsaxiskt förekom. Goethe om Carlyle heter det första avsnittet och det följande: Goethe—Carlyle—Emerson, två betecknande komparativa undersökningar och titlar. Grundtanken skymtar i en ytterligt koncentrerad anteckning som denna: »Lessing leder stundom tanken på England. Men *Lichtenberg!*» Den tyske aforistikern som så fängslade Ekelund måste ha intresserat honom i detta sammanhang. Klart urskiljbart är det komparativa programmet i ett följande avsnitt ur vilket några uttalanden hämtas. »I en bok om tyskt och angelsaxiskt borde», framhåller Ekelund, »ej fattas en paragraf om *Swift och Schopenhauer*, (och andra punkter hos Schopenhauer vis-à-vis England).» Man kan lägga märke till ordningen: Swift och Schopenhauer, inte Schopenhauer och Swift —

det är ju en sådan undersökning Ekelund efterlyser. Han fortsätter och anger en annan komparativ forskningsuppgift:

Ett annat kapitel vore naturligtvis Jean Paul och de engelska »humoristerna» (Fielding, Sterne). Hillebrand menar att en bok som »Siebenkäs» vore otänkbar utan dem —

Goethes öfverskattning (enligt Emerson) af Sterne.

Lessings entusiasm för Sterne. När Sterne dog, skref Lessing till Nicolai, att han gärna velat afstå några år af sitt eget lif, om han därmed hade kunnat förlänga Sternes.¹¹

Det samband mellan tyskt och angelsaxiskt som Ekelund hade i tankarna när han gjorde sina studier och anteckningar 1914 kom att lång tid intressera honom. Han läste och uppskattade flera engelska 1700-talsförfattare, såsom Fielding, Sterne, Samuel Johnson och Goldsmith. Ekelund och England är ett komparativt tema som ännu inte är slutgiltigt undersökt. Den Hillebrand som Ekelund i citatet nyss hänvisar till var Karl Hillebrand, kulturhistoriker och journalist med vida intressen, kosmopolitiskt inställd men tyskmed-

¹¹ Vid påminnelsen om Goethes »öfverskattning af Sterne» har Ekelund, kanske vid senare genomgång av sina anteckningar, med blyerts fogat noten: »Nietzsche går än längre än Goethe! (M.-Allzum.)». Ekelund har i minnet den långa starkt uppskattande aforism som den tyske filosofen under rubriken Der freie Schriftsteller ägnade den engelske humoristen i Vermischte Meinungen und Sprüche (Menschliches, Allzumenschliches II, nr 113). Att denna skrift av Nietzsche vid denna tid var aktuell för Ekelund har vi redan sett. Hans intresse för engelsk litteratur under åren från 1914 framåt framgår av hans lån från Det kongelige bibliotek under denna tid. ¹/₂ 1916 lånade han Leslie Stephens Hours in a library, 3 band, som han mött citerad i Textes bok om Rousseau och som innehåller en rad essäer om engelska 1700-talsförfattare, bl. a. en med titeln Cowper and Rousseau, och ²⁵/₅ s. å. Stephens stora idéhistoriska verk A history of English thought in the Eighteenth century, där skönlitterära författare får stor plats. ¹⁰/₆ får han Boswells Life of dr. Johnson, ⁸/₇ Johnsons tidskrift The Rambler och hans Prayers and meditations och ¹²/₁₂ Lives of English poets. ¹⁰/₁₁ anlitar han Matthew Arnolds Essays in criticism. ¹²/₆ 1917 lånar han Sternes Sentimental journey och Goldsmith' The citizen of the world och ⁷/₇ Johnsons roman Rasselas. Under 1918 fördjupar han sig genom en rad lån i Fielding — han har en tid hemma en upplaga av hans skrifter i 11 band. Om Ekelund och det engelska 1700-talet jfr A. Werin, a. a. s. 280, där Ekelunds förståelse och uppskattning av skilda engelska 1700-talsförfattare sätts i förbindelse med »livsprogrammet från Veri Similia, nu återfunnet hos eller tillskrivet dessa engelsmän», och Claes Schaars grundläggande uppsats Vilhelm Ekelund och den anglosaxiska litteraturen i En bok om Vilhelm Ekelund, s. 214 ff.

veten, franskt skolad, specialist på fransk, italiensk och engelsk kultur och historia, av samtiden uppfattad som Tysklands främste essäist. Han samlade större delen av sin produktion under den betecknande titeln *Zeiten, Völker und Menschen*; 7 volymer kom ut från 1876 till 1886. Ekelund har tidigt observerat den tyske skribenten som förresten var känd i Sverige, uppmärksammas bl. a. av Fredrik Böök, och han var inte särskilt välvilligt inställd mot honom, vilket inte hindrade att han använde hans skrifter. »Med en billig skepsis», skriver han i *Tyska utsikter* från 1913, »tröstas sig Hillebrand och råder — Nietzsche att göra sammaledes. 'Tycker inte om folk som går och laborerar omkring med sig själf ännu vid 40 års ålder.' En sann mellaneuropé! När jag läser sådant, känner jag hvad det är värdt att böcker som Hiob, Psaltaren och Jesaias äro till ännu, trots all visdom från Berlin och Paris.» (s. 91). Med sammanställningen »Berlin och Paris» och uttrycket »en sann mellaneuropé» anspelar Ekelund ironiskt på Hillebrand som en längre tid var bosatt i den franska huvudstaden.¹² Under sina studier över engelskt och tyskt har Ekelund använt den tredje delen av Hillebrands skrifter som har titeln *Aus und über England*. Han hänvisar själf till denna bok på ett ställe i sina anteckningar, och det är på sista sidan i den, i slutet av en essä om *Sterne*, som Hillebrand sätter Jean Pauls roman i förbindelse med den engelske humoristen.¹³ Vi ska

¹² Det kan påpekas att Karl Hillebrand i själva verket med intresse och tydlig uppskattning följde Nietzsche som skribent, även om han kunde diskutera hans åsikter och polemisera mot honom. Om *Unzeitmässige Betrachtungen 1—3* skrev han utförliga essäer, införda i andra bandet av hans samlade skrifter, och *Menschliches, Allzumenschliches* tog han delvis till utgångspunkt för studien *Deutsche Stimmungen und Verstimmungen*, införd i band 6. Det ser inte ut som om Ekelund skulle ha knutit sin aforism till några av dessa uppsatser av Hillebrand. Ätminstone förekommer inte de ord Ekelund sätter inom citationstecken i dem. Han kan dock själf ha gjort citatet.

¹³ Addison berusade sig dagligen, noterar Ekelund i sina anteckningar efter Hillebrand, »Goldsmith och Sterne ungefär likaledes». Han fortsätter: »Det kan verkligen hända en någon gång att man får höra nytt — Här läser jag nu hos Hillebrand (*Aus und über England*) beträffande Mill, att han hela sitt lif igenom var och förblef en äkta engelsman '*in der Kunst der Menschenignoranz, jenem wohlthuendesten und achtbarsten aller Zustände, in dem es indess nicht Jedem gegeben ist, sich lange zu behaupten*'. Är verkligen detta en specifikt engelsk styrka, så är mycket och kostbart att lära af engelsmännen. / Jag erfor själf, då jag läste Mills *Autobiography* det moraliskt välgörande i betydelsen af en karak-

se att Ekelund även dragit nytta av en annan uppsats i samma del av den tyske skribentens samlade skrifter.

Det är nu under de ivriga studier Ekelund gjorde för de två ämnen som särskilt upptog honom under våren 1914, det klassiska i Norden och förbindelserna mellan tyskt och angelsachsiskt, som han får i händerna det förnämsta verket inom den samtida moderna komparativa litteraturhistorien, Joseph Textes tidigare omtalade avhandling om de litterära förbindelserna mellan Frankrike och England under 1700-talet, Jean-Jacques Rousseau et les origines du cosmopolitisme littéraire. Hur han fått uppmärksamheten inriktad på detta arbete kan inte säkert fastställas men mycket talar för att han fångat upp titeln när han läste Birger Liljecrantz avhandling om Benjamin Höijer som kom på våren 1912 och som han sedan gång på gång arbetade med. Liljecrantz hänvisar endast vid ett tillfälle till den franske litteraturhistorikern och då i en not, men det sker i ett sammanhang som bör ha varit särskilt ägnat att intressera Ekelund. I sin skildring av Höijers uppehåll i Paris 1800 dröjer Liljecrantz vid den kritiska syn på Frankrike och franskt han ger uttryck åt. Den är bestämd av hans samhörighet med den tyska kulturen, förklarar Liljecrantz, och sammanställer Höijers uppfattning med den som möter i yttranden av Wilhelm von Humboldt som samtidigt med den svenske tänkaren var i den franska huvudstaden. De uttalanden av Humboldt som han anför har han hämtat från Texte, till vilken han också hänvisar (s. 281). Något oväntat anför Liljecrantz i detta sammanhang vad en annan »rent germansk ande» ungefär hundra år senare sagt i en karakteristik av det franska kynnet, Henri-Frédéric Amiel. Han uppger som källa dennes Journal intime, men man kan nog räkna med att han även hämtat Amiels uttalanden från Texte, i vars bok de återfinns (s. 108 f.). Liljecrantz förklarar överensstämmelsen mellan svensken

tär som syntes så fri från bittra ambitioner, så renhjärtad, oegennyttig; samma rensande och lindrande verkan som Emerson med sin *hospitality of mind* också utöfvat på mig. Men det föll mig knappast in att sådant kunde vara ett nationaldrag. Hillebrand motsäger sig ju också själf delvis, då han i samma andedrag konstaterar sällsyntheten af såd. karaktär.» Hillebrands uttalande möter i brev XI i Aus und über England, omtryckt i Zeiten, Völker und Menschen, Dritter Band, 1876, s. 104.

och schweizaren som han finner förvånande därmed att »bägge se Frankrike med Rousseaus ögon» (s. 282). Vi ska se att Ekelund under sin läsning av *Texte* stannat vid samma citat från Amiel.¹⁴

Ekelund nämner aldrig *Textes* namn i sina anteckningar och inte heller i sina tryckta skrifter och han noterar egendomligt nog ej någon gång titeln på hans verk. Att han inte lånat hem boken från Det kongelige bibliotek framgår indirekt av en hittills outnyttjad källa för hans boklån 1914, bibliotekets »Udlaans-Protokoll» för nämnda år. Man kan väl räkna med att han läst den liksom många andra böcker i läsesalen på biblioteket i Köpenhamn. När han gjort det kan rätt exakt fastställas. Den 3 april 1914 antecknar han i sin förut nämnda dagboksalmanna Agenda följande: »Pope: *Essai on Man. 'Le poème de Rousseau adoucit mes maux et me porte à la patience.'* / Rousseau, 1756.» Uttalandet återfinns i det berömda brev som Rousseau skrev till Voltaire ^{18/1} 1756, sedan han läst dennes dikt över jordbävningen i Lissabon 1755, utgiven 1756 med titeln *Poème sur le désastre de Lisbonne*, som med sitt indignerade angrepp på den Leibniz-Popeska optimismen var en förstudie till *Candide*. I sin långa epistel försvarade Rousseau den engelske diktarens syn i *Essay on man*. Han skriver bl. a.: »*Cet optimisme, que vous trouvez si cruel, me console pourtant dans les mêmes douleurs que vous me peignez comme insupportables. Le poème de Pope adoucit mes maux et me porte à la patience; le vôtre aigrit mes peines, m'excite au murmure, et m'ôtant tout, hors une espérance ébranlée, il me réduit au désespoir.*»¹⁵ Det citat ur brevet som Ekelund noterar i sin dagbok möter i *Textes* bok (s. 140) i ett kapitel som bör ha kunnat intressera den som sökte förbindelser mellan engelskt och tyskt. Det har titeln: *Premières lectures anglaises de Rousseau*

¹⁴ Att Ekelund fäst i minnet det parti av Liljecrantz avhandling där denne utnyttjar *Texte*, och haft lätt att aktualisera dess innehåll visar en anteckning han gör om Carlyle och Emerson i W: »Kunde verkligen Höijers förhållande till Tyskland användas till belysning af Carlyles? — Saknar Carlyle uppfattning af antiken?» När Ekelund i *Veri Similia* i anknytning till dessa frågor tar upp den engelske och den svenske författarens »sätt att förhålla sig till det tyska» och ger en ingående jämförelse mellan dem på den punkten hänvisar han uttryckligen till »Liljecrantz' briljanta, alltför litet uppmärksammade bok om Höijer». *Veri Similia*, s. 111 f.

¹⁵ *Correspondance générale de J.-J. Rousseau*, éd. Th. Dufour, II, Paris 1924, s. 105.

och handlar om den franske författarens första kontakter med engelsk litteratur, förmedlade av Pope, Addison och Defoe. Två veckor senare har Ekelund läst det mesta av den 460 sidor långa innehålls- och synpunktsmättade avhandlingen. Under ¹⁵/₄ skriver han i Agenda:

Där ligger utan tvifvel en värdefull och förnuftig sinneriktning under Voltaires och andras ringaktande af Shakespeare. Hvad Vauvenargues beträffar bör saken ställa sig synnerligen intressant. Hur har han reagerat mot Rousseau? Där är ett fruktbart thema. Shakespeares (anglomaniens) uppträdande i fransk bildning är ett betydelsefullt moment. Det fanns de som talade om att — »se défranciser et de redevenir Grecs et Romains par l'âme», berättar Chamfort.

Ekelund noterar så tydligen för framtida behov titlarna på tre franska arbeten, som är uttryck för greklandsintresset i Frankrike under slutet av 1700-talet: Guys, *Voyage littéraire de la Grèce* (1776), Choiseul-Gouffier, *Voyage pittoresque en Grèce* (1782) och abbé Barthélemy, *Voyage d'Anacharsis* (1788). Citatet från Chamfort återfinns på sidan 418 hos Texte och på samma sida har denne berört de tre arbeten om franskt och klassiskt som Ekelund helt naturligt fäst sig vid. De rörde ju ett tema som han själv var upptagen av, belyste en parallell till hans egna undersökningar om nordiskt och klassiskt. Citatet från den franske aforistikern och de nämnda bibliografiska notiserna förekommer i ett avsnitt av *Textes* avhandling som särskilt kan ha intresserat Ekelund. Dess innehåll kan anges med ett par undertitlar hos den franske litteraturhistorikern: *Réaction de l'esprit classique avec Voltaire et son école — Renaissance de l'antiquité aux approches de la Révolution — Que la Révolution ramena les esprits au respect de l'antiquité.* (s. 406 ff.) Att Vauvenargues kommer med i den berörda dagboksanteckningen beror på att Texte nämner honom bland dem som förhöll sig kritiska till Shakespeare. I den anteckning i Agenda för ¹⁵/₄ som här kommenterats noterar Ekelund ett yttrande av Vauvenargues om Shakespeare som Texte meddelar på s. 412 f. i sin avhandling.

Ekelund har tydligen läst Texte med stort intresse. Han lånar från fransmannen citat från skilda författare, synpunkter och fakta, termer och bibliografiska uppgifter. Åtskilliga av de anteckningar han gör under läsningen av Texte är så skissartade och starkt koncentrerade att man har svårt att förstå dem om man inte vet att

de stammar från den franske komparatisten och kan sätta in dem i det sammanhang de har i dennes verk. Gången av Ekelunds läsning av *Texte* kan följas i den förut omnämnda skrivbok han använde under 1914, W. Det är i och för sig intressant att följa hans anteckningar, men ett sådant studium har också ett allmännare intresse: man kan i detta fall bättre än i något annat se hur han reagerade under studiet av ett strängt vetenskapligt verk.

Den litteraturhistoriska grundtanken i *Textes* märkliga arbete kan kort sammanfattas så. Den klassiska traditionen som ännu under början av 1700-talet härskade i Frankrike under ledning av dess förnämste målsman Voltaire bröts ner från mitten av seklet under trycket av det främst genom Rousseau förmedlade inflytandet av den engelska sentimentalismens skilda företrädare, särskilt Samuel Richardson. Den ansats till opposition mot den nya strömningen, den s. k. litterära kosmopolitismen, som man kan urskilja mot slutet av 1700-talet, speciellt under och i samband med den stora revolutionen, delvis påverkad från tyskt håll, bl. a. av Winckelmann, fick aldrig någon större styrka och hejdades snart av M:me de Staël, Rousseaus förste betydande elev, och av hennes efterföljare, romantikerna, alla mer eller mindre påverkade av Rousseau. I förordet gav *Texte* den tes han försvarade i avhandlingen denna formulering: »Le cosmopolitisme est né, au siècle dernier, de l'union féconde du génie anglais avec le génie de Jean-Jacques». (s. XVI). »Triomphe de l'influence de Rousseau et des littératures du Nord», så lyder som en segerfanfar den sista underrubriken hos *Texte*. Det perspektiv över 1700-talet, främst det franska men också det engelska, som öppnade sig för Ekelund under läsningen av *Texte*, kunde inte undgå att fånga hans uppmärksamhet och stimulera honom till tankar och frågor, bestämda av de studier han själv var upptagen av. Att läsningen av *Textes* bok måste aktivisera hans intresse för Rousseau behöver inte framhållas. Det fanns i den franske litteraturhistorikerns arbete slutligen ett inslag som tydligen också har intresserat Ekelund, *Textes* diskussioner om ras och kultur, nationallynnen och litteratur, synpunkter och spörsmål, som länge upptagit den svenske författaren.

Den sakrika, fint nyanserade och klara teckning av ett komplicerat litteraturhistoriskt sammanhang, det engelska inflytandet i Frankrike under 1700-talet och Rousseaus roll i sitt lands kulturliv,

som Texte med säker hand ger i sitt välskrivna verk, är som redan antytts genomträngd av ett betraktelsesätt som av författaren uppfattades som objektivt, »vetenskapligt», men som för eftervärlden ter sig som subjektivt, tvivelaktigt. Texte var helt bestämd av den folkpsykologi som hade vuxit fram under romantiken och som mot slutet av 1800-talet uppträdde i skilda varianter på olika kulturområden. Det är främst i inledningen till hans avhandling och det avslutande avsnittet, Conclusion, som man finner kraftiga utslag av detta betraktelsesätt, men det möter också i den egentliga undersökningen. Bl. a. med stöd av Taine laborerar Texte med begrepp som »l'idée de race», »l'esprit français», »l'esprit anglais», »le génie latine», »le génie germanique», »l'esprit genevois». Han prisar M:me de Staël för att hon med sådan skärpa ställt »le problème de races, qui est à la base du cosmopolitisme». Det var hon som kommit »oss» att med kraft känna i vilken grad »les différences des littératures se rattachent aux différences profondes des peuples» (s. 448). Textes bok kan sägas gå ut på att visa vilken viktig uppgift Rousseau fyllt i franskt kulturliv när han i sin person och sitt författarskap på ett genialt sätt förenade »latinskt» och »germanskt». I hög grad betecknande för Textes betraktelsesätt är de ord varmed han avslutar den översikt han ger över engelskt inflytande i Frankrike före Rousseaus framträdande: »Il restait, après avoir fait connaître l'Angleterre à la France et avoir mis en contact les deux nations, à faire passer dans l'esprit français le meilleur de l'esprit anglais ou, si l'on veut, à unir la première des nations de l'Europe latine à la plus grand des nations de l'Europe germanique, — et ce fut l'œuvre du Suisse Jean-Jacques Rousseau.» (s. 104). Synpunkter och teser som de som här återgivits gör att Textes lärda verk om den litterära kosmopolitismen under 1700-talet formade sig till ett effektivt inlägg i den hetsiga kulturpolitiska debatten under 1800-talets sista år, striden mellan traditionalister och kosmopoliter, anhängarna av »la tradition latine» och företrädarna för »l'esprit du Nord», dem som avvisade och dem som upphöjde Ibsen, Strindberg och de nya ryska författarna. Texte anknyter direkt till denna motsättning i inledningen till sin avhandling och han gör det på nytt i avslutningen. Slutsidorna i hans bok får en programmatisk utformning. Efter att snabbt ha följt den litterära kosmopolitismen i Frankrike under 1800-talet, ställer han emot varandra »le génie du Nord» och »le

génie antique». Rousseau öppnade portarna, inte till antiken, förklarar han, utan till »detta germanska och nordiska Europa vars inflytande på den franska anden (l'esprit français) varit så stort under vårt sekel». Det är sant att romantiken vid sidan av sitt intresse för det nordiska också riktade uppmärksamheten på det »meridionala», kulturerna kring Medelhavet, i Spanien, Italien, Orienten och även antiken, men till grund för den nya kosmopolitismen låg det outplånliga inflytandet från »Norden». Med Rousseau som utgångspunkt utgjorde detta själva grunden för rörelsen. Vad man på franskt håll främst skattat hos medelhavskulturerna var just det som erinrade om de nordiska litteraturerna. »Plus exactement», fastslår Texte, »nous aimerons en Calderon ce que nous aimons en Shakespeare, et en Alfieri ou en Leopardi — comme en Ibsen ou en Tolstoï — ce que ceux-ci doivent à Rousseau. Et cela parce que nous sommes avant tout de la postérité littéraire de Jean-Jacques, et que la littérature du XIXe siècle commence à lui.» (s. 455).

Bör man klaga över att den litterära kosmopolitismen blivit ett drag som återfinns hos varje tänkande människa under sekelslutet, bör man frukta för det egna landets intellektuella integritet, innebär inte kosmopolitismen en upplösning av nationalandan, »le génie national», frågar Texte och har då givetvis i tankarna dem som i hans samtid vänt sig mot och varnat för det växande utländska inflytandet i Frankrike. Det vore barnsligt att förneka, medger han, att den fruktan som visat sig skulle vara ett foster av inbillningen. Det kan finnas risker för det traditionella arvet, men den risken löper alla länder i Europa. Kanske, fortsätter han tydligen med sympati för möjligheten, ska en gång — efter sekler — föreställningen om ett fosterland i litterär mening vara lika försvagad som föreställningen om ett fosterland i politisk mening. Han ansåg sig redan i den samtida litteraturen i skilda länder kunna urskilja samma tendens och samma form. »Un esprit européen» höll onekligen på att växa fram. »Denna dröm — eller denna fara —» hörde inte till inbillningens värld. Men den hade stora hinder att övervinna. samma ras, samma språk och samma historiska traditioner, att mer känna sig som tillhöriga ett visst land än som världsmedborgare. För stunden kan denna dröm om en gemensam kultur, en ny humanism, inte förverkligas. Striden mellan raserna fortsätter, häftigare Länge än kommer människorna på skilda håll, grupperade genom

än någonsin, och det är en uppgift för Frankrike — liksom för varje land och, tillägger han, kanske mer än för något annat land — att bevara sitt sekelgamla inflytande. Men det får inte ske genom kulturell isolering, betonar han och hänvisar till vad en »mästare» sagt i ämnet: »c'est prouver sa jeunesse et sa force vitale, c'est assurer un avenir de renouvellement et d'action au dehors, que de faire connaître et de comprendre tout ce qui se fait de grand, de beau, de neuf en dehors de ses frontières, de s'en servir, sans l'imiter, de l'assimiler, de la transformer suivant sa nature propre, de conserver sa personnalité en l'élargissant et d'être ainsi toujours changeante, toujours nationale et toujours européenne.» (s. 459). En not visar att den mästare Texte sökt stöd hos var Gaston Paris, den franska litteraturforskningens grand maître vid denna tid, impulsgivare till och företrädare för ett komparativt litteraturstudium. Det var i förordet till sin andra samling studier över medeltida fransk litteratur, utgiven strax innan Texte avslutade sin avhandling, som Paris grep tillfället att i rätt allmänna men bestämda ordalag göra ett inlägg i den aktuella franska kulturdebatten. Med anknytning till att han i sina undersökningar kunde visa att fransk litteratur redan under medeltiden mottagit impulser från skilda håll och att dessa utländska inflytanden varit produktiva när man lärt utan att glömma sin egenart, fastslog han att litteraturhistorien gav den lärdomen att det i en period så intellektuellt aktiv som samtidens var lika farligt att stänga sig inne bakom sina gränser som att hemfalla åt osjälvständig imitation. Han utvecklar närmare denna »moral» med de ord som Texte tog upp i avslutningen på sin bok.

Det var naturligt att Ekelund som var så upptagen av relationer mellan olika kulturer och som gärna arbetade med föreställningen om olika nationallynnen, »nordiskt», »svenskt», »tyskt», »engelskt», »franskt», »helleniskt», »attiskt», »judiskt», »semitiskt», »romerskt» o. s. v., skulle intressera sig för synpunkter och tankegångar av det slag som Texte utvecklade i sin bok om Rousseau. De anteckningar han vid denna tid gjorde, främst vid sin läsning av Texte, röjer att han fäst sig vid denna sida i fransmannens framställning. Det ser ut som om man med ett yttre kriterium kan påvisa en förbindelse mellan Texte och Ekelund ifråga om de nyss refererade slutorden i den förres bok. Det var ju från Gaston Paris *La poésie du moyen âge* som Texte hämtade de ord varmed han stödde sin grund-

syn, men det visar sig att han i den not han ger till citatet från sin mästare i hastigheten med bokens undertitel i minnet kom att låta den få en titel utan motsvarighet i verkligheten: *Leçons et lectures sur la poésie du moyen âge*. Enligt Det kongelige biblioteks »Udlaans-Protokoll» för 1914 fick Ekelund den 12 maj ett lån som noterades så: G. Paris, *Leçons et lect. sur la poésie du m. âge*, 2 bd. Den beställning som ligger till grund för lånet måste Ekelund ha skrivit ut efter noten hos Texte med den förvanskade titeln.

När man en gång på allvar tar upp Ekelunds rasteorier och rasbetraktelser till undersökning bör de sättas in i ett större, internationellt sammanhang — de är i grunden starkt tidstypiska, tidsbundna. Det bör då bli tillfälle att pröva den roll Textes ivriga betonande av rasens roll i idéernas värld och hans flitiga bruk av olika »nationalandar» kan ha spelat för hans svenske läsare. Mötet med Texte syns ha stimulerat Ekelunds rastänkande. Det verkar som om han i de omfattande studier av angelsaxisk litteratur han från mitten av 1910-talet ägnade sig åt mer än tidigare lät sig ledas av föreställningen om nationella »genier». »Anglosaxisk genius» är ett uttryck han gärna använder och reflekterar över. Det kan påpekas att syftet med hans studier över »tyskt» och »angelsaxiskt» inte bara var att finna förbindelser mellan de två kulturkretsar han gav dessa beteckningar utan också att närmare bestämma deras innebörd. Helt i linje med Textes syn på Rousseau var att Ekelund med tiden i denne främst såg en »germansk» ande.

De anteckningar av Ekelund under våren 1914 som senast blivit kommenterade gällde närmast hans studier för en undersökning av relationerna mellan tyskt och angelsaxiskt. I fortsättningen lämnar han ett slag denna linje och går in på sitt andra huvudämne, det antika i europeisk kultur, speciellt i Norden, och det är nu han börjar följa Texte. Under rubriken Klassicismen i Frankrike ger han några starkt koncentrerade notiser. De börjar så: »Lessings rätt, Lessings orätt.» Han syftar här givetvis på den tyske författarens kritik av fransk litteratur, främst den dramatiska, framförd i *Hamburgische Dramaturgie*. Ekelund fortsätter: »Montesquieu, Vauvenargues, Chamfort etc. Det förnuftiga i Shakespeareantipathien. — Det Goetheska och det icke Goetheska i fransk klassicitet. — 'Septentriomanien' — Dostojevski, Rousseau: 'les six années'». »Septentrio-

manie» var, som vi sett, den term som Lemaître 1894 skapat för att beteckna samtidens franska intresse för de »nordiska» länderna och deras litteratur, dit man också räknade de ryska författarna med Dostojevski, en diktare som särskilt intresserade Ekelund vid denna tid. Den termen hade Texte ju tagit upp i inledningen till sin avhandling, när han polemiserade mot den inställning ur vilken den framgick. Det var naturligt för den som vid denna tid avslutat en bok med titeln Nordiskt och klassiskt att fästa sig vid detta ord. Med anteckningen »Rousseau: les six années» syftar Ekelund på den period i den franske författarens liv som omfattar åren mellan publiceringen av hans första discours 1750 och hans överflyttning till sin gynnarinna M:me d'Epinay 1756, den lyckligaste tiden i Rousseaus liv enligt hans egen mening, skildrad i åttonde och nionde boken av Confessions. Denna period i Rousseaus liv kom i fortsättningen att särskilt uppta Ekelunds eftertanke. Vad han främst fäste sig vid var att Rousseau förknippade den säkerhet på sig själv som han nu upplevde med sina intryck från barndomstidens läsning av antik litteratur, särskilt Plutarchos. Den anteckning han gjorde kan, såsom sammanhanget visar, omskrivas så: Rousseau och antiken, Rousseau och det klassiska, ett tema och ett problem som han gärna återkommer till i fortsättningen. Den anteckning Ekelund sedan gör visar tydligt det sammanhang med hans aktuella författarskap som nyss antyddes: »Emerson! Goethesk, icke-Goethesk. 'Kompromiss'—'septentriomani'? Shakspeare-Dostojevski. Nordiskt och Klassiskt. Hvert går vägen?» Ekelund har uppenbarligen sett sina linjer störda av framställningen och grundsynen hos Texte, vars bok kunde sägas handla om »nordiskt» och »klassiskt» på fransk botten. Rousseau och hans roll har aktualiserats för Ekelund. Hur osäker han känner sig framgår av den sista satsen under rubriken Klassicismen i Frankrike, oklar i formuleringen: »Kan det vara någon mening med att skriva om sådant, måste man vara i stånd till ett starkt frågetecken.»

Ekelund fortsatte sin läsning av Textes arbete. Han noterar: »Voltaire om Shakspeares stil: 'trop copié des écrivains hébreux, si remplie de l'enflure asiatique'.» Detta kritiska uttalande av den franske författaren om den engelske dramatikern förekommer i Lettres anglaises, men Ekelund har hämtat det från Texte (s. 86) i det avsnitt där denne följer det första engelska inflytandet i Frankrike, ett avsnitt som Ekelund strax efteråt utnyttjar för nya anteck-

ningar.¹⁶ Han lämnar emellertid ett slag den bok han läser och tar upp frågan om »det klassiska idealet» hos Goethe:

¹⁶ Här ska noteras ett par spår av Ekelunds läsning av Texte som möter i ett annat sammanhang. På ett blad med strödda anteckningar om engelska författare, som återfinns i W, undrar Ekelund: »Hvad är det för historia med *Daniel de Foe*? Det heter att han gömde sig för sina landsmän, sina vänner och hade dåligt rykte. Voltaire kunde inte träffa honom. / Minto: D. de Foe.» Man kan tro att Ekelund hämtat uppgifterna om Defoe från William Mintos biografi över denne från 1887 men hans källa var Texte, som försvarar Voltaire mot att denne under sin tid i England inte observerat författaren till Robinson Crusoe så: »S'il ne se préoccupe pas de Daniel de Foe, c'est que De Foe se cachait même de ses compatriotes et de ses amis — et que d'ailleurs il avait une méchante réputation.» Texte hänvisar här till Minto (s. 75). Att Ekelund haft en fransk förlaga framgår förövrigt av den stavning han har av den engelske författarens namn. Hans intresse för Defoe betonas av att han skyndar sig att komplettera sin anteckning med en erinran om att Lowell i sin analys av Popes satir Dunciad säger att Defoe där är »set in the pillory for ever». Ekelund kom efter hand att nära förknippa Rousseau med Robinson Crusoe, härvidlag bestämd av den höga uppskattning som den franske författaren själv visade för den engelske diktarens verk, varom mera i annat sammanhang. Det andra excerptet hos Ekelund som hör samman med hans läsning av Texte, noterat mot slutet av W, lyder så: »(L'esprit n'est que l'art de) 'combattre la vérité par des sophismes'. / Rousseau.» Denna sats torde inte härröra från den franske författaren men hur Ekelund kommit att uppfatta saken så kan man se av följande ställe i den utförliga analys som Texte ger av de översättningar av Night thoughts som Letourneur blev så skattad för hos sin samtid: »Vraiment, Young traduit a trop peu d'idées. Nous savons du reste que l'esprit n'est que l'art de 'combattre la vérité par des sophismes', et, puisque nous avons lu Jean-Jacques, nous n'ignorons pas qu'il n'y a rien de plus rare que 'cette sagesse précieuse qui approfondit et creuse les objets'» (s. 376). Den sats som Ekelund citerar efter Texte syns av sammanhanget att döma vara tagen från Letourneur. Man fäster sig vid att även om Ekelund i sina anteckningar om anglomanin i England under 1700-talet kunde ge en släng åt den engelske sentimentale poeten, ser det ut som om han kan ha haft ett visst intresse för honom och hans livssyn. Letourneur kallade hans stora poem för »la plus sublime élégie qui ait jamais été faite sur les misères de la condition humaine» (Texte, a. a., s. 372). »Les misères de la condition humaine» var ett ämne som intresserade Ekelund livet igenom. Man fäster sig vid att han i en anteckning från den här tiden, 1914 alltså, på svenska noterat för sig det mest bekanta stället hos Young, hans ord i Conjectures on original composition, av Thorild använda som motto i Passionerna: »Vi födas alla som original och ändå dö vi som kopior.» Med tiden skulle Ekelund med sympati intressera sig för Young, som man kan finna i Båge och lyra 1932, Plus salis, Ars magna och In silvis cum libro.

Då det gäller det klassiska idealet hos Goethe, skall tänkas öfver hur han uppfattat lidandet, N. B. ej »den vises», den intellektuelles, utan den enkla människans, som ej är i stånd till intellektuell försoning. Har Ivan Karamasovs fråga existerat för Goethe? Har den existerat för Emerson?

Hvad jag skrifvit om »glädje» hör hit, likaså om »psychopannychía». ¹⁷ Om rättvisa åt det svaga —: utan detta är det lättsinne och rus att tala om klassiskt ideal. — Det är intet att säga på att Goethe står skarpt mot dem som syssla för mycket med sina egna krankhets- och obehagstillstånd; men frågan är om han ej förbisett hos några (Jean Paul t. ex.) att deras sentimentalismerna också hade finare källor.

När Ekelund talar om dem som sysslat med egna lidanden hänvisar han uttryckligen bara till Jean Paul men han kan också ha haft Rousseau i tankarna. Under alla förhållanden kom frågan om Goethe och Rousseau snart att för Ekelund bli en fråga om lidandets roll.

Den följande notisen berör Ekelunds andra huvudtema vid denna tid, de tysk-engelska relationerna: »Gottsched, 1739: 'Det ser ut som om engelsmännen vore på väg att drifva ut fransmännen ur Tyskland.'» Texte anför detta brevställe, när han i början av tredje kapitlet av sin bok som hastigast erinrar om att det engelska inflytandet under 1700-talet trängde långsammare in i Frankrike än i Tyskland: »'Il semble, écrivait Gottsched, que les Anglais se disposent à chasser les Français d'Allemagne.' L'invasion de la littérature anglaise fut plus lente parmi nous.» (s. 90). »Engelska litteraturens inträngande i Frankrike —», fortsätter Ekelund att notera, »: upphäfvandet af Nantesiska ediktet, Muralt, Voltaire, abbé Prévost.» Anteckningen samlar innehållet i de två första kapitlen i Textes avhandling, vars rubriker lyder så: La révocation de l'édit de Nantes et la première émigration de l'esprit français och Les vulgarisateurs de l'influence anglaises: Muralt, Prévost, Voltaire. Ett huvudavsnitt i det senare kapitlet var naturligtvis ägnat Lettres anglaises, Voltaires lysande Englandsreportage som kom att spela en så mäktig roll för upplysningsidéernas spridning. I den analys Texte ger av skriften mötte Ekelund de ord av Voltaire om det »svulstiga» i Shakespeares stil, det »oklassiska», som han tecknade sig till minnes.

¹⁷ »Hvad jag skrifvit om glädje» syftar tydligen på betraktelser som går igen i »Glädjen» i Veri Similia II. Om uttrycket »psychopannychía» se N. G. Valdén, a. a., s. 238.

Tydiligen i syfte att skaffa sig en överblick över det väldiga område som Texte rörde sig på sammanställer nu Ekelund i sina anteckningar under rubriken 1700-talets Frankrike en rad författare, i stort sett kronologiskt ordnade. Han fördelar dem i två grupper, dröjer först vid diktare som hör till den klassiska tiden, Ludvig XIV:s era, sedan vid de förnämsta representanterna för de två huvudströmningarna under 1700-talet, upplysningen, vars företrädare anknöt till klassicismen, och »sentimentalismen», förromantikerna. 1700 dör Bayle, noterar Ekelund, 1711 Boileau, 1715 Fénelon, Malebranche (Ludvig XIV). 1707 föddes Buffon, antecknar han vidare och stryker under ordet »föddes», 1713 Diderot, 1715 Helvétius, Vauvenargues, Condillac, 1717 d'Alembert, 1723 Holbach. Utan att inplacera dem i sitt kronologiska schema antecknar han så följande författare: — Fontenelle — Montesquieu, Voltaire, Prévost. Det visar sig att Ekelund hämtat materialet för denna översikt från ett par sidor hos Texte som har till uppgift att demonstrera hur under första hälften av seklet den naturvetenskapliga inställningen segrar över den estetiska. De två första decennierna är litterärt ofruktsamma, de innebär en likvidation av »le grand siècle». Den ene efter den andre av dem som levde kvar från den stora epoken dog. Å andra sidan föddes nu de som skulle bli ledande författare under 1700-talet. Fontenelle och med honom Lesage var ett föreningsband mellan de två seklerna. »Montesquieu, Voltaire, Marivaux, Prévost, en sont à leurs débuts, et d'ailleurs ouvrent le feu» (s. 94 f.), fastslår så Texte.

In i de betraktelser över franskt väsen som Ekelund anställer, speciellt franskt väsen under 1700-talet, passade en kritisk anmärkning om fransmännen som han lånar från Texte och som knyts till sin upphovsman genom följande anteckning: »Amiel: (Genève).» Att han tecknar sig till minnes den kring sekelskiftet 1900 så livligt uppmärksammade schweiziske författarens hemort får sin förklaring hos Texte i ett avsnitt som denne har om Rousseau och den engelska litteraturen. Han hävdar här att Rousseau mer än någon annan författare var förberedd för att förena det germanska och det latinska Europa. Detta fick sin förklaring i att han var född i Genève. Här hade man tidigt kommit i kontakt med och tagit intryck av det engelska. I anknytning till M:me de Staël förklarar Texte det karakteristiska för »l'esprit genevois» vara en förening av

»franskt» och »nordiskt». Intelligensen är »latinsk», men själen är ofta »germansk». Denna kombination har lett till de mest egen-
domliga och stundom mycket smärtsamma missförstånd mellan
Frankrike och Genève. Vad man i Genève främst har haft svårt att
förlåta den »franska anden» var det absoluta misskännande av det
personliga, personlighetens värdighet, som den visat. Texte har här
anknutit till Amiel och fortsätter:

Il faut relire dans Amiel le parallèle si curieux et si peu mesuré qu'il
trace de l'esprit germanique et de l'esprit latin: «La soif du vrai n'est pas
une passion française. En tout, le paraître est plus goûté que l'être, le
dehors que le dedans, la façon que l'étoffe, ce qui brille que ce qui sert,
l'opinion que la conscience . . . Tout ici peut se dériver *d'une sociabilité
exagérée qui tue dans l'âme le courage de la résistance*, la capacité de
l'examen et de la conviction personnelle, le culte direct de l'idéal.» (s. 108 f.)^{17a}

Det är karakteristiskt att Ekelund stannat vid detta ställe där det
folkpsykologiska betraktelsesättet så starkt framträder hos Texte,
men man kan väl också räkna med att den Genève-anda som den
franske forskaren urskiljer bör ha varit anmärkningsvärd för den
som höll på att mer och mer inriktas på denna andas förnämste
företrädare, Rousseau, den författare som förenade »germanskt» och
»latinskt». Man ser att den första av dessa två termer hos Texte går
igen i den följande anteckningen hos Ekelund, där han närmast
anknyter till sitt tysk-engelska forskningstema:

Skönhet som religion, frälsning, i tysk och engelsk uppfattning, hos
Shakespeare (sonetterna), hos Emerson, hos Michelangelo — Goethe —,
entelechie —

Är här ett »germanskt» drag? Naturligtvis måste det finnas analogi här-
till i det franska (som är väl mer än Ehrensverd t. ex. ser). Dock ha frans-
männen aldrig haft den svingkraft i själen som föder dessa ting. Typisk är
Barbey d'Aurevilly med sitt futtiga snusförnuft vis-à-vis Goethe — Deras
angloman på 1700-talet står på ett högre plan än deras tyskbeundran
på 1800-talet.

I fortsättningen tar Ekelund på allvar upp ett annat av de spörs-
mål som han höll på med vid denna tid och som han snuddar vid i
de anförda orden, det tema, som han på titelbladet för de anteck-
ningar som här följs, angav så: Love and Beauty/Spenser-Shaksp.-

^{17a} Det är detta uttalande av Amiel om fransmännen som Ekelund kan ha
mött i Liljecrantz Höijerbok. Jfr ovan s. 22 f.

Emerson-/Michelangelo, men även här skymtar frågan om »germanskt» och »klassiskt»:

Är det någon punkt där det lönade sig att tänka öfver »Källorna» för Shakspeare, vore det denna hans filosofiskt-religiösa skönhetsuppfattning.

[Den tidigare engelska litteraturen.]

För Emerson var denna punkt afgörande. Han fann att Goethe förhöll sig annorlunda. Är det så? Är Shakspear friare, har han lagt nytt till klassiskt? Var han redan ute där Dostojevski står?

— Michelangelo — Shakspeare — Winckelmann — Goethe — Emerson — Dostojevski. —

Även om Ekelund kunde erkänna att 1700-talets fransmän stod över 1800-talets när det gällde upplevelsen av det engelska, var han inte beredd att godta detta inflytande. Han kom tillbaka till ämnet och därmed till Texte och intrycken från honom, när han under rubriken: »'Anglomanien' i 1700-talets Frankrike», som tydligen är menad som en motsvarighet till den förut anförda rubriken Klassicismen i Frankrike, skriver:

Är förhållandet mellan England och Frankrike lika fruktbart som det mellan England och Tyskland?

Voltaire, som jämte hugenotterna, Muralt o. s. v. var den som haft äran af att göra den engelska filosofien känd och beundrad i England, fick snart till sitt djupa förakt (ä. fr. grämelse) se en Richardson lägga hela den bildade franska världen för sina fötter, och icke blott kvinnor och belletrister utan äfven män som Diderot och Rousseau.^{17b}

Gick Richardson lika djupt tyskarna på sinnet? Shakspeare blef en sund motvikt, likasom Fielding, Sterne, Goldsmith — och snart nog Carlyle.

Om Richardson och andra engelska romanförfattare, bl. a. Fielding och Sterne, kunde Ekelund få upplysning hos Texte som ägnar dem stor uppmärksamhet, särskilt Richardson och hans inflytande i Frankrike. Under rubriken Grandeur du roman anglais au XVIIIe siècle, inledningen till ett kapitel om den engelska romanens popu-

^{17b} Här har Ekelund med blyerts tillfogat: »Se Ag. Apr. 10.» Vid detta datum i dagboksalmånaden finns under rubriken *Diderot och Richardson* en del notiser om Richardson-febern i Frankrike, främst rörande Diderot men också ifråga om Marmontel, »Diderots lärjunge», och Buffon. Ett citat där är hämtat ur Diderots *Eloge de Richardson*. Notiserna och citatet är lånade från Texte, ur det avsnitt där denne behandlar den engelske romanförfattarens mottagande på fransk botten; se a. a., s. 269 och 273. Ekelund har tydligen fäst sig vid att män som Diderot och Buffon följt med strömmen.

laritet i Europa, framhåller han som det viktigaste draget hos denna berättarkonst att den är så fri från varje klassiskt mönster. Den blev den moderna världens épopé (171 f.). Ekelund har, som man ser, en annan värdering av och syn på de engelska romanförfattare som han här nämner och som han snart skulle ägna särskild uppmärksamhet, än den franske forskaren. Denne ser dem som företrädare för den sentimentalism som nådde sin höjdpunkt med Rousseau, den svenske betraktaren uppfattar dem som en sund motvikt mot det inflytande som utgick från Richardson.

Ekelund har åter tydligen börjat misströsta om att komma till klarhet i de frågor han uppkastar för sig: »Det lönar ej mödan att rota i detta. Men man kan se till sakernas hjärta!» Han anser sig kanske göra det när han fortsätter:

Hvarför är den engelska melankolien (det är dock den som den moderna europeiska lyrismen flutit ur), den engelska elegien varm och fuktig, — och hvarför var den grekiska torr och solig och skimrande? Och ha vi någon absolut säkerhet för att den senare arten är bättre än den andra? Jo, vi ha, vi måste ha. Fint väder är fint, och slask är slask.

Och slask borde vi kunna bannlysa ur poesien. Kan vi ej få det fina vädret alltid, så ge oss storm. Den är klassisk.

När Ekelund i de frågor han gör sig, frågor som rör centrala problem för honom vid denna tid, låter den engelska melankolin vara källa för den moderna europeiska lyrismen, anknyter han åter till Texte som i sin Rousseaubok i ett kapitel om *L'influence anglaise et le lyrisme de Rousseau* låter »*la mélancolie anglaise*» vara en av den moderna poesins tillflöden. Han dröjer här bl. a. vid det mest bekanta alstret inom den elegiska genren i England under 1700-talet, Grays *Elegy written in a country churchyard*, och vid Youngs *Night Thoughts*. Texte låter den engelska melankolin vara förberedd av Shakespeare och Milton, »*le maître de tous les poètes mélancoliques de l'âge moderne*» (s. 365), en synpunkt, som går igen hos Ekelund, när han fortsätter:

Att det blef engelsmännen som skulle förgifta den moderna poesien är ett kuriöst factum. Missförstådd Shakspeare? Den store melankolikern Milton skall det löna sig att beskåda. Han är helt visst ej så »själfull» som man tror. Därtill var han för stark. Emerson drömde om en »*criticism for the gods*» à propos Milton (*Lycidas*).

Ekelund anknyter till det nordiska och avslutar detta parti av sina anteckningar så:

Det är klart att vill man se det nordiska, får man göra sig klar öfver den engelska sentimentalismens genesis. Det kan vara att vi fått det mesta via Tyskland, men källan var England. Och Gud vet om inte tyskarna själfva varit hart nära lika oskyldiga som fransmännen, innan anglomanien slog dem- —? Och det nya Tyskland vore just en ändtlig befrielse härifrån, en själfbegränsning. Där vore ett starkt osentimentalt »voltairianskt» element i Tyskland från 1500-talet och allt vidare —

Den uppskattning av Voltaire som företrädare för den klassiska linjen som vi redan mött hos Ekelund kommer här tydligt till uttryck; man fäster sig vid att denne först sedan han skrivit ut den sista meningen i citatet förstärkt ordet »voltairianskt» genom att framför det foga adjektivet »osentimentalt». I denna syn på den franske författaren har man säkert en återverkan från den höga uppskattning som Nietzsche lät Voltaire bli föremål för i *Menschliches, Allzumenschliches*. Nietzsche anknyter här till upplysningen, och det är ju det Ekelund på ett vis gör i de anteckningar han skriver ner under sin läsning av *Texte*.

Nästa anteckning, hårt koncentrerad, kan synas föra bort från det huvudtema vi följt, den engelska sentimentalismen och dess roll, men det är nog inte fallet. Den anknyter närmast till ett annat av Ekelunds intressen vid denna tid, Petrarca, och lyder: »Chaucer — Petrarca: ett omen!» Han fogar in två nya författare i den engelska sentimentalismens, melankoliens historia. Över Chaucer kom den italienske diktaren att bli en av »källorna» till den engelska sentimentalismen. Den snabbt antydda tankegången skulle Ekelund snart föra vidare. I fortsättningen ger han närmast uttryck åt sin förvåning över att fransmännen så snabbt och djupt lät sig påverkas av den engelska sentimentalismen. Den starkt koncentrerade anteckningen lyder så: »Hur den franska jorden sög till sig den engelska nederbörden! (Hur t. o. m. en Young blef populär!) Diderot. 'Livre de chevet' för Robespierre och Camille Desmoulins.» I ett kapitel om den entusiasm som *Night Thoughts* väckte i Frankrike erinrar *Texte* om att Grimm, den bekante kritikern, vågat göra erinringar mot det sepulkrala i den långa dikten men att han barskt blivit tillrättavisad av Diderot. Som ett bevis på den engelske diktarens popularitet i Frankrike anför *Texte* att hans förnämsta verk sattes högt av de

två revolutionsledarna Robespierre och Desmoulins. För den förre var den »un des livres de chevet», den andre läste den dagen före sin avrättning (s. 380 f.).

Man får en ny påminnelse om hur svårt Ekelund hade att tillägna sig en vetenskaplig framställning av den mera objektiva art som han mötte i Textes avhandling, och när han klagar, använder han en av sina speciella termer:

Det ödsliga uppradandet af facta! Hvad är *utsikt*? Hvad är det som gör blod af facta och gör dem till din egendom? För att upplefva historien måste man sjelf vara stor historisk natur. Då blir verklighet hvad Tegnér säger:

På mänsklighetens höjder steg han och såg
långt ut i världen, så stolt som en *kung kring sitt rike*.

Efter ett par reflektioner av allmän karaktär om diktare och publicitet förr och nu går Ekelund tillbaka till sina studier över klassicism och sentimentalism och dröjer, åter med Texte som närmaste källa, vid den reaktion mot anglomanin i Frankrike som vi tidigare sett att han observerat i en anteckning i Agenda för den 15 april, förut berörd (jfr ovan s. 24). Texte ger en nyanserad teckning av vad han kallar »une véritable réaction classique» under tiden närmast före den stora revolutionen. Den företrädes främst av Voltaire. I centrum för diskussionen stod Shakespeare. Texte dröjer bl. a. vid Vauvenargues inställning till den engelske dramatikern. Den livliga debatt som uppstod kring »det germanska», det »nordiska» som motsats till det »franska», det »klassiska», knyter Texte till den stora striden om de »gamle» och de »moderna» under slutet av 1600-talet, la querelle des anciens et des modernes. De »moderna» får sin motsvarighet i dem som mot slutet av 1700-talet beundrade det »germanska». »Modern» är en term som gång på gång möter hos den franske litteraturhistorikern. Denna klassiska reaktion fick, framhåller Texte, stöd i det nya intresse för antiken som främst växte fram i Tyskland, särskilt genom Winckelmann, nyklassicismen. Denna klassiska reaktion i Frankrike befordrades för en tid av den stora revolutionen och Napoleon. Genom att Frankrike på det politiska området bröt med det övriga Europa, främst det »germanska», försvagades den litterära kosmopolitismen. Rousseaus inflytande som diktare minskade. Oppositionen mot det »germanska», särskilt det tyska, framträdde redan under revolutionen. Värre blev

det under kejsartiden, »l'empire», understryker Texte och erinrar om Napoleons förakt för »les folies germaniques», vars anhängare utan avbrott nedsvärtade den franska litteraturen, de franska tidningarna och den franska teatern för att på deras bekostnad upphöja Tysklands och Nordens löjliga och farliga alster. Men även om revolutionen och Napoleon trängde tillbaka den litterära kosmopolitismen, gällde detta blott för en kortare tid, fram till det nya seklets inbrott. Makthavarna skulle själva hjälpa fram en ny våg av utländskt inflytande, främst från de »nordiska» länderna. Bland de fransmän som undan de revolutionära regimerna flydde till England och Tyskland, de s. k. emigranterna, befann sig flera författare som under exilen kom i närmare kontakt med de litteraturer som Rousseau förmedlat, bl. a. M:me de Staël och Chateaubriand. De blev i sin tur förmedlare av det »nordiska».

Ekelund har tydligen läst denna framställning från sin speciella syn. De anteckningar han gör är bestämda av hans inriktning på det klassiska. Han uppskattar, där Texte närmast är utan förståelse. Ekelund skriver: »Reaktionen i *Frankrike* mot anglomanien. Att särskildt beakta: Chamfort, Vauvenargues. Den s. k. empiren. Napoleon! Hans litterära sympatier. Hans verkan genom sin mänskliga stil o. s. v.» Han hänvisar så tydligen till den almanacksdagbok han förde, när han skriver i parentes: April 17. För denna dag i Agenda finns ingen text, men en boktitel är noterad: G. Renard, *De l'influence de l'antiquité classique sur la littérature française pendant les dernières années du 18e siècle et les premières années du 19e. Lausanne 1875.* Detta arbete som måste ha lockat Ekelund har han funnit nämnt hos Texte, som hänvisar till det (s. 400) och sedan utnyttjar det i just det kapitel om *La réaction classique* som tilldragit sig hans uppmärksamhet. Ekelund kastar så en sidoblick på situationen i Tyskland: »Den *tyska* reaktionen. Hur formulera detta som gjort tyskarna starkare, intimare, intensivare i sitt omfattande af (ä. fr.: förhållande till) antikens Geist? Här är punkten. Och resultatet? Hur står sakerna nu?» Från dessa frågor om tyskarna och »antikens Geist» som tydligen framkallats av det avsnitt som Texte ägnade den tyska nyklassicismen — uttrycket »antikens Geist» svarar direkt mot termen »l'esprit classique (antique)» som Texte ofta använder i sin översikt över den klassiska reaktionen i Frankrike — vänder sig Ekelund till förhållandena i Frankrike:

»Den franska reaktionen mot det moderna —: Stendhal. Hans beundran för Montesquieu». Texte hade i sin översikt fört in den franske romanförfattaren men observerat honom endast som företrädare för den litterära kosmopolitismen och framhållit anknytningen till det »nordiska» i hans ungdomsskrift *Racine et Shakespeare*, där Stendhal utropade: »Malgré les pédants, l'Allemagne et l'Angleterre l'emporteront sur la France; Shakespeare, Schiller et lord Byron l'emporteront sur Racine et Boileau.» (s. 450). Detta passade givetvis inte Ekelund. Hur annorlunda den svenske diktaren ser på den klassiska reaktionen under slutet av 1700-talet framgår av den följande anteckningen hos honom:

Då man talar om fransk svaghet och fransk kraft, fransk klassicitet, fransk sentimentalism, är det *ett factum* som reser sig öfver alla andra: revolutionen. Frankrike har för evigt anspråk på mänsklighetens tacksamhet genom detta factum. Och allt prat om fransk tomhet, torrhet, sterilitet etc. faller till jorden här.

Den Chamfortska bitterheten blir värdigare än den Schopenhauerska då man ser tingen i det politiska sammanhanget.

Det kan påpekas att hänvisningen till den franske 1700-talsmoralisten i detta energiska, oreserverade erkännande av »franskt», som väl saknar motstycke hos Ekelund, inte direkt har anknytning till den framställning Texte ger av revolutionen och det klassiska. Det var endast i förbigående, i en not, som Chamfort här nämnes. Chamfort som Ekelund redan var inriktad på som ung och som han nämner i sina två första prosaböcker upptog tydligen vid denna tid särskilt hans eftertanke.

Den sista anteckningen Ekelund gör i samband med läsningen av Textes bok om klassicism och sentimentalism i Frankrike visar hur han under arbetet med denna känner sig eggad att på nytt inrikta sig på ett ämne som länge följt honom: »Att utsäga det egendomliga, det *fatala* i tyskhetens omfattande af klassiciteten, med ett ord draga den tyska linjen är något som retar mig mer och mer, ju mer jag tänker på det engelska och det franska. *Facturusne* —»¹⁸

Av de omfattande anteckningar som Ekelund gjorde under sin ivriga läsning av Textes stora verk om Rousseau och den litterära

¹⁸ Om »tysk linje» hos Ekelund jfr A. Werin, a. a., s. 74 ff.

kosmopolitismen, bestående av citat och notiser av skilda slag jämte kommentarer och exkurser, finner man rätt få direkta spår i hans tryckta produktion. Men även om han kände sig främmande för en mera strängt vetenskaplig framställning av den art som han mötte hos den franske komparatisten och tog avstånd från den grundsyn på klassiskt och modernt som denne var bestämd av, har han tydligen i skilda avseenden lärt av lektynen. Han tillägnade sig inte bara fakta av olika slag utan också betraktelsesätt, synpunkter och termer. Han utvidgade sina kunskaper om diktare och diktverk. Han fick upp blicken för sammanhang som han inte tidigare syns ha räknat med och fick ny belysning över kulturella relationer som han redan förut observerat. Av termer och uttryck som han kom att använda märks utom »sentimentalism» och »sentimentalister», som han givetvis mött tidigare men nu fick inskräpta, »den litterära kosmopolitismen», »anglomanien», »den engelska melankolien», »den engelska elegien», »den europeiska lyrismen». Ekelund brukade gärna ge svepande översikter, men det ser ut som om han även i detta avseende hade stimulerats av Texte. Elegant, ledigt och frejdigt sammanfattar han något av vad han lärt av denne, när han i lätt omredigerat skick för samman några av sina anteckningar i första avsnittet av Litterärpsykologiskt i Veri similia som han gav ut på senhösten 1915:

Hvarför är den engelska melankolien (det är dock den som den nya europeiska lyrismen närmast flutit ur), den engelska elegien varm och fuktig — hvarför var den klassiska torr, solig och skimrande? Och ha vi någon säkerhet för att den senare arten är bättre än den andra. Jo, vi ha. Fint väder är fint. Kan vi ej få det fina vädret alltid, så ge oss storm. Den är klassisk.

Hur den franska jorden sög till sig den engelska nederbörden! Hur fick ej Voltaire (som jämte hugenotterna haft äran af att göra England känt i Frankrike) till sitt djupa förakt se en Richardson lägga hela den bildade franska världen för sina fötter, och icke blott kvinnor och belletrister, utan män som Diderot. Att det blev engelsmännen som skulle förgifta den moderna poesien är ett kuriöst faktum. Missförstådd Shakespeare som den engelska sentimentalismens genesis? Chaucers mystiska besök hos Petrarca kunde tagas som ett omen . . . Låg där icke till sist en högst värdefull och högst förnuftig sinneriktning under Voltaires, Vauvenargues och andra kloka franska mäns reservation mot Shakspeare?

Det kan vara att vi nordiska fått det mesta slasket via Tyskland, men källan var England. Och Gud vet om inte tyskarna själfva varit hart nära

lika oskyldiga som fransmännen, innan anglomanien slog dem. Där var ett starkt osentimentalt, »voltairianskt» element i Tyskland från 1500-talet och allt vidare (s. 119 f.).

I denna snabba översikt över »klassiskt» och »sentimentalt», som visar vad det var som intresserat Ekelund under studiet av Texte och tydligt vittnar om hans antisentimentala inställning som gör att han finner det egendomligt att England skulle bli källan för sentimentalismen, »förgifta den moderna poesien», detta England, som framstod för honom som en arvtagare till antiken, kan man fästa sig vid en omredigering av den text i sina anteckningar som han rätt nära följt. I anteckningarna hade han låtit Richardson fängsla inte bara kvinnor och belletrister utan också »män som Diderot och Rousseau». Den senare uteslöts i den översikt som nyss citerades. Det var ingen tillfällighet. När Ekelund utformade den serie anteckningar som han gav titeln Litterärpsykologiskt var han osäker i sin syn på Rousseau, vacklande, närmast kritisk. Rousseau var inte längre en »man» såsom Diderot.

Det var naturligt att Ekelund under läsningen av ett litteraturhistoriskt arbete som hade Rousseau som huvudfigur och som visade vilken väldig roll denne spelat i kampen mellan »franskt» och »engelskt» (»nordiskt», »germanskt») under 1700-talet, mellan »klassiskt» och »modernt», efter hand blev mer och mer inriktad på den franske författaren. De anteckningar han gjorde vid sitt studium av Texte visar hur han gång på gång får Rousseau aktuell i skilda sammanhang. Han hämtar citat från honom, han ger honom plats i översikter och betraktelser och han ställer sig forskningsuppgifter rörande honom, t. ex. om Vauvenargues inställning till Rousseau. Det finns andra belägg på hur han under den tid han var upptagen av Texte gjorde reflektioner över Rousseau. Under den 19 april 1914 antecknar han i Agenda: »Sanning! Under omständigheter kunde Rousseau varit en Nietzsche, kunde Nietzsche varit en Rousseau.» Satsen är ju inte klar, men det är tydligen de två skribenternas lynne och läggning, som Ekelund har i tankarna, det starkt känslomässiga hos dem, det subjektiva, det självupptagna. Reflektionen går igen i en aforism som Ekelund publicerade tillsammans med en annan anmärkning om Rousseau i Forum 1915, (8/5, s. 28) och båda uttalandena får plats i Veri Similia II, 1916. Den nämnda aforismen lyder då så:

En litteratör är alltid teatralisk. Hvad är sanningen? Det som gör sig godt på skådebanan, gör oss intressantare, älskvärdare, undransvärdare eller beklagansvärdare än de andra. Under omständigheter kunde väl en Rousseau varit en Nietzsche, en Nietzsche varit en Rousseau. En människa är alltid teatralisk — äfven i sin sanningspassion, äfven i sin djupaste ärlighet. (s. 142).

Ekelund hade, som vi sett, inte läst mycket av Rousseau fram till våren 1914, då han studerade Textes bok om den franske författaren, men han har tydligen genom denna lektyr känt sig uppfordrad att vända sig direkt till den märklige man som han alltifrån tidiga år hade uppskattat. Den 12 juni noterar han i Agenda: »Jag läser Rousseaus Rävrier». Det är givetvis fråga om *Rêveries du promeneur solitaire*, Rousseaus väl finaste självbiografiska skrift, tillkommen mot slutet av hans liv och utgiven postumt. Man fäster sig vid det sätt varpå Ekelund stavar titeln: Rävrier. Det ligger tydligen kritik i denna anknytning till »räv», det är en försmädlighet. För säkerhets skull har Ekelund inom parentes antecknat den franska originaltiteln. Längre fram på sommaren tog han upp Rousseau till ett mera systematiskt studium. Han läste nu en rad av hans verk, främst *Confessions* men också *Emile* och *Contrat social* och en del av Rousseaus mindre skrifter, bl. a. de två discourserna om vetenskapernas och konsternas inverkan på sederna och ursprunget till olikheten mellan människorna samt *Lettres sur les spectacles*. Det är väl i detta sammanhang han skaffade en volym som finns i hans bibliotek, *Petits chefs-d'œuvre de J.-J. Rousseau*.¹⁹ Han citerar, refererar och kommenterar. Man kan följa honom under läsningen med hjälp av de anteckningar han gör i J. De är inte daterade men sammanhanget visar, att Ekelund börjat med dem mot slutet av augusti. De hör på något vis ihop med de notiser av dagbokskaraktär i

¹⁹ Boken är tryckt i Paris 1899. På smutstiteln möter en anteckning om en tidigare ägare: Vilh. Lindquist 1901. Några få randanmärkningar i boken, gjorda på danska, synes visa att Ekelund skaffat boken under Danmarkstiden. Den innehåller bl. a. följande texter: de två discourserna, *Du contrat social*, *Lettre à M. Philopolis*, *Jugement sur le projet de paix perpétuelle de l'abbé de St. Pierre*, *Lettre à M. de Beaumont sur le mandement*, där Rousseau försvarar sig mot de anmärkningar som ärkebiskopen av Paris riktat mot hans roman *Emile*, speciellt mot det avsnitt som bar titeln *Profession de foi du vicaire savoyard*, *Lettre à d'Alembert sur les spectacles*, *Quatre lettres à M. de Malherbes* och *Le lévite d'Ephraïm*, en Gessnerimitation som Rousseau dröjer vid i *Confessions*.

samma handskrift som ger prov på hans stämningar och reflektioner under det börjande världskriget. Han har nu flyttat över till Jylland. Werin som riktat uppmärksamheten på dessa anteckningar talar i sin monografi om hur Ekelund vacklar mellan antipati och sympati. Han anför två citat av vilka det ser ut som antipatin skulle ha fått överhanden.²⁰ Det kan inte sägas vara fallet. Vi ska följa hur Ekelund tar upp sin syn på Rousseau till prövning och se vilket resultat han når.

»Jag lär i dessa dagar känna Rousseau», så börjar anteckningarna. Han fortsätter: »Att jag hittills haft aktning för honom beror på att jag icke känt honom. En ynkelig psykologi, utan korn af salt; precis som hans 'naturesinne'. Jag ger alla Rousseaus naturutgjutelser för ett enda grekiskt landskapsepigram.» Han finner att han misstagit sig på Rousseau och det bereder honom tydligen besvikelse. Man märker det på den häftiga tonen, de avfärdande omdömena. Det är väl närmast intrycken från läsningen av *Rêveries* som Ekelund bygger på — där fanns ju prov på Rousseaus psykologi och »naturesinne», som han alltså ger lågt betyg. Ekelund vänder sig från *Rêveries* till *Confessions*. Man kan här erinra om att han var missnöjaktig mot genren, som vi sett. Ett rätt färskt uttryck för hans inställning var en aforism i Nordiskt och klassiskt, där han ironiserar: »*Confessiones*. — Har någonsin en författare bekänt annat än hvad som tog sig godt ut?» (s. 78). Ekelund sammanfattar sin reaktion inför den första närmare kontakten med Rousseau i en längre anteckning. Han är närmast negativ men beredd på att ändra sig. Det är bristen på »manlighet» hos Rousseau som han särskilt störes och stötes av. Han godtar nu Nietzsches syn på Rousseau och Voltaire, som han förut avvisat. Han skriver:

Jag läser Rousseau, hvilken jag knappast förut haft någon egentlig kännedom om. Jag ser strax att jag lätt skulle kunna få en häftig antipati för honom, i all synnerhet nu då en tids overksamhet och flanerande gjort mig lättsinnig och kolerisk i mina omdömen. Ty det har jag ofta märkt att sysslolöshet och lättja försvagar sinnet för rätt. Jag vill alltså vara försiktig och tills vidare säga att jag stötes ifrån honom på grund af hans brist på manlig stolhet och upprätthet och hvad värre är, brist på en viss sälta i psykologien, om man så kan säga; med andra ord en feminin

²⁰ A. Werin, a. a., s. 421 f., not till s. 305.

laxhet och bredd utan spets i karaktärsskildringar. Samma sak egentligen som alltid gifvit mig afsmak för hans naturskildringar. Jag har visserligen aldrig känt något för Voltaire, men kan på detta stadium af min bekantskap med Rousseau ej annat än ge Nietzsche rätt då han förklarar det för ett elakt symptom att föredraga den senare för den förre.

Det följande avsnittet i Ekelunds anteckningar an knyter inte direkt till Rousseau, men man kan säkert räkna med att det är framkallat av studiet av fransmannens liv. Det har självbeskrivande karaktär och innehåller ett betraktelsesätt och en bild som möter i senare uttalanden om Rousseau. Det lyder så:

Enda vägen för mig till att få veta hvad jag vet är att ständigt hålla mig i rörelse och upprätt. Den försonliga lifsstämningen var mig nästan aldrig annat än en sump där jag sjönk ned och blef fast, medan den oförsonliga var mig som ett törnefält där jag drefs framåt blödande och sargad i hopp att komma ut och fram till goda nejder — Att det senare sättet att lefva var bättre än det förra säger mig min innersta och säkraste instinkt. Något val i egentlig mening har det därför aldrig kunnat vara tal om för mig. Och ändå — —

Ekelund läser vidare i Confessions. Han har avslutat första delen av verket, böckerna 1—6, där Rousseau berättade om sina upplevelser fram till 1742, då han flyttade till Paris. Hans viktigaste erfarenhet var mötet och förbindelsen med M:me de Warens som gav honom en fristad och tillfälle att följa sin böjelse för studier, vagabondage och meditationer. Han fick också en tid vara hennes älskare. »Maman» kallade han henne. Denna period som för Rousseau framstod som den ljusaste i hans liv, den lugnaste, den »ljuvligaste», upptog djupt Ekelund. Den ter sig för honom som förfallstiden i den franske författarens liv, då dennes brist på »manlighet» särskilt starkt framträder. Han återkommer flera gånger till den, »träsket», som han kallar den med ett för honom betecknande ord, som det kan löna mödan att följa genom hans författarskap, ordet och synonymmer till det som »sump» och »pöl». Ekelunds reaktion inför den s. k. Maman-perioden är klar: »Så snart Mad. Warens börjar träda i bakgrunden, blir han spänstig, redig och redlig i psykologien.» Det är betecknande att den episod i Rousseaus följande liv som Ekelund anser värd att notera är vad Rousseau upplevde i samband med sin debut som författare. På väg ut till sin vän Diderot som 1749 hade blivit satt i mild fängelse i ett slott i Vincennes läser han

i en tidskrift om en fråga som akademien i Dijon ställt upp till besvarande: *Si le progrès des sciences et des arts a contribué à corrompre ou à épurer les mœurs*. Så snart han tog del av uppgiften hade han en märklig upplevelse av hänryckning, »omvändelse», som han skildrat på skilda ställen, bl. a. i *Confessions* och som forskningen sysslat utförligt med. Han skriver: »*A l'instant de cette lecture je vis un autre univers, et je devins un autre homme.*» Det är detta ställe i åttonde boken av *Confessions* som Ekelund har stannat vid och hans ord vittnar om hur starkt han själv är gripen av Rousseaus upplevelse. Han kunde här identifiera sig med den franske diktaren. Han skriver:

»*Si le progrès des sciences*» — — etc. För hvarje författare af betydelse har det funnits ett sådant ögonblick. (1749: ett märkligt år, som på sätt och vis förbinder Rousseau med Goethe — och hundra år efter — Strindberg. Ett berg och två stora höjder —)

Betecknande är också det sätt varpå Ekelund reagerar inför ett inslag i Rousseaus patetiska skildring av sitt möte med Diderot: Med ett skrik lade han sin kind mot vännens, tryckte honom hårt mot sig och talade inte annat än genom tårar och suckar, han höll på att kvävas av ömhet och glädje. Förvånad får Rousseau berätta att det första Diderot gjorde sedan han lösgjort sig från vännens omfamning var att säga till en präst som fanns i rummet före Rousseaus entré: »*Vous voyez, monsieur, comment m'aiment mes amis.*» Irriterad av denna känslsamhet återger Ekelund scenen i drastiska ordalag:

»Ser ni hvilka vänner jag har» utropar Diderot, när Rousseau, snörflande och upplöst kastar sig öfver honom i hans komfortabla fängelse i Vincennes. Ja, fransmännen, är vid Gud ett smakfullt folk!

Ekelund har emellertid inte släppt Goethe ur tankarna, och han är inte heller nu nådig mot den författare han läser: »På Goethe verkade ju Rousseau väldigt. Hur föga det märks: det är beundransvärdt. En grumlig bäck, som inte förmår stinka ner den härliga friska floden.»^{20a} Förhållandet mellan den tyske och den franske för-

^{20a} Den bild Ekelund här använder har han tydligen haft i minnet från sin läsning av Petrarca. Denne berättar i ett brev om sin vistelse i Venedig, där han bodde vid Rivan, såsom Ekelund i inledningen till sitt urval Petrarcabrev skriver, dvs. Riva degli Schiavoni, och hade utsikt mot hamnen. Särskilt hade Petrarca

fattaren kom Ekelund i fortsättningen att gång på gång ta upp. Han skulle fördjupa sig i frågan och efter hand se annorlunda på Rousseaus roll för Goethe, se mer och mer positivt på den. Det intresse han visar för Rousseaus betydelse för Goethe hörde nära samman med det inflytande som den förre kom att få på honom själf. Han svänger så i sin syn på Rousseau som han nu möter honom i *Confessions*:

Man må verkligen erkänna att bland hans »bekännelser» äro många som icke höra till den vanliga sortens författarbikter. Långt beskare ting än t. ex. Strindberg någonsin serverat. Men — Rousseau var också långt mindre stolt och manlig än Strindberg.

»Manlig», ja ... hvem vet! Bäst att icke vara för säker. Kanske ligger det manlighet under denna omanliga brist på stolthet. Kanske är denna »brist» ett offer åt sanningen. Och det »plebejiska» hos Rousseau att betrakta på samma sätt.

Personligt engagerad är den anmärkning Ekelund gör till de betraktelser Rousseau i början av nionde boken av *Confessions* anställer över sitt författarskap ur ekonomisk synpunkt. Det heter där: »Mais je sentois qu'écrire pour avoir du pain eût bientôt étouffé mon génie et tué mon talent, qui étoit moins dans ma plume que dans mon cœur, et né uniquement d'une façon de penser élevée et fière, qui seul pouvoit le nourrir.» Ekelund kommenterar, och han översätter i hastigheten »pain» med »pengar», vilket ju låg nära till hands:

»Skrifva för pengar» kan han icke. —

Skrifva för att rädda sitt lif, i såväl yttre som inre mening — duger då det icke? Man skriver under alla förhållanden för »pengar». »Pengar» betyder mer än man strax tänker på. Äfven Rousseau skref för pengar. Han skref för att skaffa plats och lifsluft för sig *och* sanningen; han skref för att komma öfver sina fiender med sanningens hjälp, underlägga sig människornas hjärtan och tankar. Är icke det att skrifva för »pengar»? Med ett annat ord: *makt*.

fäst sig vid de »skytiska» folkslagen, refererar Ekelund, östeuropéer, som besökte lagunstaden. »År från år har han givit akt på deras täta skeppstrafik med frukt och *slavar*. Han kan icke få nog starka uttryck för sin vämjelse vid anblicken av dessa eländiga varelser som likt boskap föras omkring på stadens glänsande torg och gator, 'liksom en grumlig bäck störtar ut i en flods klara spegel', folk som sälja sina föräldrar för ett mål mat.» Ur Francesco Petrarca's brev, s. 15 f.

Efter att ha skrivit av det citat från *Confessions* som nyss gavs, från orden »mon talent», anställer Ekelund en allmän betraktelse som tydligen gäller Rousseau, fastän denne inte nämnes i den. Den vittnar om hur hans uppskattning av den franske författaren växer fram. Den lyder så:

Att läsa en författare af stor och mycket betydande produktion är som att resa i ett stort land. Man kastas omkring i ett tumult af häftiga, slag i slag växlande intryck. Man bestämmes ena ögonblicket för sympathy, det andra för antipathi mot detta land, af hvilket man i själfva verket ingenting förstår. Till sist lär man kanske känna det. Då fördunstar de små passions- och stämningsimpressionerna af motvilja och beundran, och kvar står ett stort och lefvande *factum*, som kommit ens inre horisont att svälla ut och fått linjer till att sträcka sig likasom vid sommarens slut när värmedunsten fått vika för kraftiga nordostvindar ett landskap plötsligt en dag kan sätta upp ett talande ansikte som man icke anat i sommarens lumra faddhet och kvalm.

Utan direkt anknytning till sin läsning av *Confessions* varierar Ekelund det tema han tagit upp i den nyss citerade aforismen, även nu skrivande tydligen med Rousseau i tankarna, även nu avslutande med en naturbild, liksom den föregående väl sprungen fram ur hans nya miljö, den jylländska ostkusten:

Där är ställen i vissa författares verk, som ligga liksom *utanför* ramen om det hela, ställen där man plötsligt känner att mannen som talar icke är den litteräre arbetaren Så och Så, utan människan, människan rätt och slätt, högt öfver all »litteratur», klar, djup, god; — men också med en vild stark klang som far genom själen likt sjöfågelsskriket kring en ödslig hafsvik.

Ekelund fortsätter sin läsning av *Confessions* och dröjer karakteristiskt nog vid den berömda, ovan berörda skildring Rousseau ger i åttonde och nionde boken av den djupa förvandling han genomgår, när han 1750 fick veta att Dijonakademien prisbelönat hans svar på dess fråga om kulturen och sederna, där han våltaligt och våldsamt vände sig mot samtidens kultur- och samhällsliv. »Cette nouvelle», berättar han, »réveilla toutes les idées qui me l'avoient dicté, les anima d'une nouvelle force, et acheva de mettre en fermentation dans mon cœur ce premier levain d'héroïsme et de vertu que mon père, et ma patrie, et Plutarque, y avoient mis dans mon enfance.» Ett gott stycke in i nionde boken fullföljer han skildringen av den förnyelse han upplevde: »Je n'étoit plus cet homme timide,

et plutôt honteux que modeste, qui n'osoit ni se présenter, ni parler; qu'un mot badin déconcertoit, qu'un regard de femme faisoit rougir. Audacieux, fier, intrépide, je portois partout une assurance d'autant plus ferme, qu'elle étoit simple et résidoit dans mon âme plus que dans mon maintien.» Denna hållning var, ansåg han när han skrev sina memoarer, egentligen emot hans natur. Han hade upplevt några perioder av samma art, tider, under vilka han blivit liksom en annan och inte mer var sig själv, korta tider. Den tid det nu gällde, åren från debuten 1750 till det han 1756 flyttade ut till den lantliga boning, L'Hermitage, som hans gympnarinna M:me d'Epina y ställde till hans förfogande, var en sådan period, »mais au lieu de durer six jours, six semaines, il dura près de six ans, et dureroit peut-être encore, sans les circonstances particulières qui le firent cesser, et me rendirent à la nature, au-dessus de laquelle j'avois voulu m'élever». Dessa »sex år», »les six ans», som vi redan sett att Ekelund stannat vid, skulle för framtiden upptaga hans sinne och eftertanke. Det var den upplevelsen som grep honom starkast. »*De sex åren*», noterar han och stryker under orden, »den höga, 'plutarchiska' tiden i Rousseaus lefnad.» Han citerar det ställe i Confessions som återgetts nyss, från orden »et durerait», och fortsätter:

Här är visst den punkten hos Rousseau, som har allra mest att säga mig. Jag anar att det är en *otrohet*, en kompromiss som är grunden till hans olycka. Har han låtit en stor linje i sin själ suddas ut af sin indolens? Sett att lyckan och starkheten var möjlig för honom — och vändt den ryggen? Den som vetat hvad det är att vara *utan fruktan* — och åter föll tillbaka i tviflet — —

[Chamfort, Vauvenargues.]

Man märker hur intimt Ekelund har förknippat Rousseaus upplevelse av säkerhet på sig själv och lugn överlägsenhet under de »sex åren» med sitt eget livsproblem, det är karakteristiskt att han framhäver ordet »fruktan», ett huvudbegrepp hos honom, aktuellt inte minst under den tid det nu gäller. Över de två franska moralisterna Chamfort och Vauvenargues, företrädare för det klassiska liksom Rousseau under de »sex åren», som han har i minnet från läsningen av Texte, kommer han åter till Goethe och Rousseau:

Det har visst(?) aldrig fallit Goethe in att räkna Rousseau till romantikerna. Därtill har han syntts honom (ä. fr.: är han) för stark. Rousseau är ju den tidens Strindberg, (— om ock Strindberg har större stil och

starkare hållning). Hur situationerna återkomma! Mot Rousseau stod Goethe. Mot Strindberg står Nietzsche. Men hur har icke spänningen vuxit! Det romantiska och det klassiska har begge visat sig vara starka. Den enkla Goetheska satsen: det klassiska är det friska och det romantiska är det kranka, syns nu knappt bättre än en vitz.

Ekelund kan inte lämna tanken på den Rousseau som enligt hans uppfattning svek sitt innersta väsen, den hållning som han visat under de »sex åren», och i stället hängav sig åt klagomål över alla olyckor som träffat honom. Ekelund har här tydligen i minnet den berättelse Rousseau ger i de tre sista böckerna av sin självbiografi om de förföljelser han ansåg sig ha varit utsatt för från vänner som Diderot, Holbach, d'Alembert och Grimm och väninnor ur aristokratien, främst M:me d'Epinau, M:me d'Houdetot och M:me de Boufflers. Ekelund låter sin hårda kritik få relief genom en ny jämförelse mellan Rousseau och Strindberg:

Det syns knappt möjligt att tro på ett stort sanningsbehof eller öfverhufvud en intellektuell energi hos denne man som är så vidrigt värnlös, så utan all stolthet och manlig vrede inför de ynkliga misärer som »vänner» och »väninnor» spunnit in honom i och som en man skulle gjort sig fri från med en spark. Man kan finna det sorgligt att en Strindberg förslösat krafter på fruntimmersaktiga trätor och på afrättandet af tredjeklassens belletrister, men hvilken vigorös intelligens blixtrar ej upp ur hans misärer med sitt skarpa stål, där Rousseau bara är en blecksabel.

Var verkligen den berömda sexårsperioden den enda tid han var man?

Ekelund kan inte lämna ämnet. Han söker förklaringen till Rousseaus beteende och öde på skilda håll. Han glömmet inte den Rousseau som Texte studerat, den främste företrädaren för sentimentalismen:

Det är troligt att han af koketteri och slug kalkyl har ställt sig svagare, värnlösare, upplöstare än han verkligen var. En man med hans tankeenergi, hans seniga framställningskraft är ju en makt; det kan han aldrig ha varit ovetande om och det har nödvändigt gjort honom stark trots allt. Men det låg i hans beräkning att ge sig ut för att vara ett barn. Hela »Maman»-episoden är typisk för hans karaktär och hans öde. — Och så var han ju »upptäckare» af hela det nya sensibleriet och måste såsom sådan vara angelägen om att presentera sig som rekordinnehafvaren i allt dylikt —: se hur ömtålig jag är! se hur känslig! såg världen någonsin min jämlike! Att nu icke tala om hans protektionslystnad! Han är prototypen för den moderne artisten och poeten med deras jakt efter beskyddare och beskydd-

derskor. En sannskyldig smålänning²¹ ... Protogé och älskare: det är idealet. »Maman»!

Hur upptagen Ekelund var av den Rousseau han mötte under de »sex åren» framgår av att han nu tydligen vänt tillbaka till den skildring som den franske författaren gav av den förvandling han upplevde efter framgången med den första discoursen. Han samlar citat, enskilda ord och hela satser ur åttonde och nionde boken av *Confessions* som handlar om Rousseaus »omvändelse». Han strör in kommentarer som visar hans djupa intresse för ämnet:

Hur *tanken* föddes i honom, 40-årig. Den moraliska entusiasmen; manlighet; plutarchism.

Blott 8 år efter detta säger han att han *öfverlevvat* sig själv. Sanningen af detta! Här är han bittert ärlig. Det senare är alltså litteratur. Ett ideal som dog i honom: som var större än litteratur.

»Det senare» skulle alltså vara allt vad Rousseau skrev efter den första discoursen. Vad det är Ekelund särskilt fäst sig vid i Rousseaus beskrivning av sin inställning under denna tid i sitt liv framgår av de understrykningar han gör i följande citat från *Confessions*: »Mon début me mena par une *route nouvelle* dans un *autre monde intellectuelle*, dont je ne pus, sans enthousiasme, envisager *la simple et fière économie*.» Intellektuell och moralisk »ekonomi» efterlyste och sökte ju Ekelund för egen räkning. Han slutar denna genomgång av Rousseaus skildring av sin förvandling så: »Ve den som var på en ljus väg och gick tillbaka till mörkret!»

Rousseau uppfattade, som vi sett, den hållning han visade under de »sex åren» som främmande för hans egentliga natur. Ekelund hade redan satt denna hans syn ifråga, och nu vänder han sig bestämt mot den:

— En man på 40—50 år.

»Höja sig öfver sin egen natur.» — — — — Språket är en idiot! Då man kommit i detta tillstånd, har man först begynt *närma sig* sin egen natur och taga den i besittning. Så för Fichte och flera, icke klenmodiga, manliga genier. Så Dostojevski, Nietzsche — de genom berusningen okänsliga. Utan en viss okänslighet ingen sanning. Det är det eftersträfvansvärda i sanningen. De som haft mest att glömma ha varit de häftigaste sanningsälskande.

²¹ Denna sats är struken i hs.

Gång efter annan talar Ekelund som man kunnat se i sina reflektioner över Rousseau om »sanningen». Han växlar i sin syn. »En människa är alltid teatralisk — äfven i sin sanningspassion, äfven i sin djupaste ärlighet», finner han i en citerad aforism i Veri Similia II, där han har haft den franske författaren i tankarna. Kanske är Rousseaus »brist på stolthet» ett offer åt sanningen, reflekterar han i en kommentar till Confessions. Rousseau skrev »för att skaffa plats och lifsluft för sig och sanningen», fastslår han i en annan kommentar till samma verk; »han skref för att komma öfver sina fiender med sanningens hjälp». Det är knappt möjligt förklarar han i en kritisk stund under läsningen av Confessions att tro på »sanningsbehof» hos Rousseau. Till den fina utredning om Ekelund och »sanningen» som Werin ger i kapitlet Sanningsintresset i sin monografi över Ekelund vill man foga en erinran om att även Rousseau tydligt spelat en viss roll för den svenske diktarens eftertanke i det angivna ämnet.²² Ekelunds intresse för »sanningen» hör, som Werin visar, nära samman med den genomgripande förändring som han upplever sedan han flyttade över till Danmark, en förändring som yttrade sig i vändning mot försonlighet, avspändhet. Denna sinnesändring avspeglas i hans reaktion inför Rousseau under åren fram mot 1920.

Ekelund brukade tydligen läsa Confessions nere vid havet, på havsstranden. »Jag ville tänka på Rousseau», börjar han nästa anteckning som får dagbokskaraktär. Det var en vacker dag som alla dagar under första krigssommaren 1914. Han talar om »denna sköna eftersommar på Jylland». Han glömmer Rousseau och kommer i stället att tänka på ting som han skulle ha skrivit. Inför synen av »hafvets mörkblå» erinrar han sig särskilt en dikt som han fick uppslaget till under sin vistelse på Kullen och Torekov sommaren 1906, September och Odysseé. Han samlar nu sina tankar och stämningar till ett prosastycke, Hvad säger hafvet? Det är tydligen i sista hand bestämt av hans läsning av och reflektioner över Rousseau.

Denna *upprörda* horisonts *stillhet*, majestät: tag med dig i själen, och oemotståndlig kraft är din. Hvad säger hafvet? Ingen bok säger mig detta kostbara, maktens hemlighet.

²² A. Werin, a. a., s. 230 ff.

Hafvet befriar mig från mina affekter — och skänker mig dem tillbaka som lydiga tjenare åt min vilja.

Glöm allt utom det friska! säger hafvet.²³

Anteckningarna visar att Ekelund ett slag lagt undan *Confessions* och vänt sig till »Brefvet till d'Alembert», om vilket verk Rousseau själv sagt att han skrivit det »dans les moment les plus lucides de ma vie». Ekelund är besviken. Han har läst mer än hälften av boken och finner: »Det var torra snuset.» »Han smeker boken», noterar Ekelund, »när han finner den en dag hos en af sina vänner. 'Mon Benjamin!' Hvad detta är trist . . .» Men Ekelund ändrar sig, eggas till en hyllning av »det lefvande ordet»:

Men dock! Lefve det lefvande ordet! Det är sällsynt, sällsynt och dyrköpt, men dess sällsynthet gör lifvet eggande och spännande, och ur själfva det mänskliga armodet och ärans och odödlighetsbegärets tomhet far det en skarp bister stimulerande vind emot oss.

»Den blir ju starkare mot slutet, då han tränger in till principerna», medger han så, när han läst ut *Lettres sur les spectacles*. Man kan kanske räkna med att Rousseaus avslutande utläggningar fångat Ekelunds intresse på grund av att han i dem anknyter till antiken och bl. a. hänvisar till Plutarchos.

En följande anteckning om att Rousseau »skrattar åt Montaignes 'bekännelser'», visar att Ekelund åter fortsatt läsningen av *Confessions*, där Rousseaus anmärkning om den franske essäisten återfinns i tionde boken:

J'avois toujours ri de la fausse naïvité de Montaigne, qui, faisant semblant d'avouer ses défauts, a grand soin de ne s'en donner que d'aimables; tandis que je sentoís, moi qui me suis cru toujours, et qui me crois encore, à tout prendre, le meilleur des hommes, qu'il n'y a point d'intérieur humain, si pur qu'il puisse être, qui ne recèle quelque vice odieux.

Ekelund noterar från samma sida i *Confessions* att det var förläggaren Rey som föreslagit Rousseau att skriva sin autobiografi.

Ekelund har åter en dag gått ned till havet med »*Confessions* i handen» och inför det vida vattnet tar han åter upp frågan om Rousseaus svaghet, hans nederlag i striden med det »trånga» hos sig:

²³ Detta prosastycke med dess Stagneliuspåminnande titel — Hvad suckar häcken? — har endast titeln gemensamt med den prosadikt Hvad säger hafvet som ingår i *Veri Similia*.

Men då min blick sjunker i denna horisonts stilla väldighet, läser jag en kritik af mänsklig trånghet som är skarpare än Fichtes, Goethes och Nietzsches uppgörelser med Rousseau.

Huru kommer detta, att det trånga, kranke, småaktiga kan vara mäktigt, mäktigare än en mans kärlek till det sköna goda?

Är det då stort att betrakta, bekänna sin trånghet? Är det ej just trångheten, fattigdomen som kommer oss att betrakta och »bekänna» den? Och starkheten som drifver oss att fly och glömma? Rousseau bekänner sin småaktighet — och bekänner sig *till* den af hela sitt hjärta.

Att fly och glömma är ett viktigt tema hos Ekelund som vi ska möta i hans fortsatta studium av Rousseau. Det är nu han skriver ned de rader om litteraten och det teatraliska som han förenar med den jämförelse mellan Rousseau och Nietzsche som han antecknade i Agenda den 19 april och sedan låter bli en aforism, först publicerad i Forum, sedan i Veri Similia II (jfr ovan s. 42). Ekelund slutar läsningen av Confessions, såsom han själv formulerar det, »med bibehållen motvilja för Rousseau», men han ångrar inte att han fördjupat sig i dennes självbiografi. Han ställer frågan om »en man af så dålig stil» verkligen kan vara »af intellektuell betydelse» och svarar: »Förmodligen. Bättre är ej mänskligheten än att äfven en sådan kan duga som förare.» Han tillägger: »Dock för den som vet bruka sina ögon är det ingen förspild tid att betrakta Rousseau.» Han gör så ett försök att på några rader sammanfatta innehållet i Confessions, men han är tydligen inte nöjd med vad han skrivit eller har kanske först senare underkänt det genom att sätta ett frågetecken i marginalen och stryka över det. Stället är svagt och oklart, men det är intressant för det visar hur upptagen han är av de »otaliga olyckor», som boken skulle handla om men som han finner att Rousseau glömt för att i stället berätta om »hur människor af bästa samhällsklass och förmögenhetsvillkor beskydda honom, öppna alla dörrar för honom». »Han står i fulla ljuset och jämrar sig», konstaterar han. Ekelund har så tydligen blivit osäker på sin reaktion inför och sitt omdöme om Rousseau: »Är det dumt, är det trångsint att kasta sten? Finns det ett betraktelsesätt, för hvilket alla 'skuggor' försvinna? Är *det* det klokaste och starkaste?» Och han tillägger: »Man blir fattigare af antipathier.» Han är färdig att formulera ett mera nyanserat omdöme:

Summa summarum: Rousseau är en människa, bättre än de flesta. Ljuset och spänstigheten i hans tankar sätta honom så långt fram att han står

nära de främsta. Han har icke varit trogen sina finaste krafter, sin bästa *tro*. Men hur många ha det? Till sist såg han endast myggorna i sitt lif och kunde ej tänka på annat. Men vi som tala om honom borde väl glömma dem; ty hans öde kunde lära oss att glömma våra.

»Myggorna» var det ord Ekelund med förkärlek använde som beteckning på olyckor i människors liv, det hörde samman med bilden om »träsket», »sumpen», »pölen», som vi redan skymtat och i fortsättningen ska möta flera gånger.

Även om Ekelund läst ut *Confessions* har han inte slutat sitt studium av Rousseau. Ett par citat visar att han gått över till Rousseaus andra discours, den om orsakerna till människornas olikhet — han anger själv titeln på skriften. De två citat han noterar handlar båda om människan i naturtillståndet. Hobbes lärde, påpekade Rousseau, att människan av naturen är »oförskräckt» (»intrépide»), inställd på att angripa och strida, under det att andra skildrar människan i naturstadiet som timid, förskräckt och beredd att fly för minsta ljud. Och Ekelund noterar ytterligare: »Vidare om Hobbes: Låt oss icke med honom tro att män. är naturligen *ond*.» Läsningen av Rousseaus politiska skrift framkallade tydligen den följande anteckningen som går igen som en aforism i *Forum* den 8 maj 1915 och sedan upptas i *Veri Similia II* (nr LXX):

Det är kuriöst att en Rousseau talar med en sådan respekt om grekiska och andra forntida samhällsordningar. Det är kuriöst hur den ensamme missförstått sig själf; tror att det är en viss bestämd »modern» form af samhällsordningshumbug som gjort att han är den ensamme; icke kan se att det aldrig i världen gifvits eller kommer att gifvas ett samfund för honom.

Det är också om sig själf Ekelund talar. Man fäster sig vid att han när han publicerar aforismen i *Forum* har ändrat det kyliga »kuriöst» till det mer personliga »vemodigt».

Den sista länken i den långa kedja av kommentarer han fäster vid läsningen av Rousseau har mera allmän karaktär. Den gäller närmast den franske författarens stil, framställningssätt: »Aldrig invita Minerva. Han är en af dem som ha jämförelsevis godt grundad rätt att taga detta motto. Och hur fadd, hur tråkig är han icke så snart han icke ger blod utan bara bläcket ifrån sig.»

Det var främst i sina självbiografiska skrifter som Rousseau enligt Ekelund skrev med blod. Det är möjligt att Rousseau som motto

någonstans använt de ord som ingår i rubriken på den lilla aforismen, men det har inte kunnat fastställas. Möjligt är att Ekelund har utgått från det ställe i början av nionde boken av Confessions som han tidigare anknutit till, när han kommenterade Rousseaus yttrande att han inte kunde skriva för brödet, att han inte kunde göra författarskapet till ett yrke utan blott kunde skriva när han kände sig manad, inspirerad.²⁴

Ekelund vände sig nu, att döma av de anteckningar han gör, ett slag till andra författare, men Rousseau lämnar honom inte. Den franske diktarens öde och livsproblem syns ha varit i hans tankar vid anteckningar som dessa:

Kleist

Att *vara* produktiv, känna huru kraften är där, den som skulle göra lefvande — känna, veta detta och samtidigt, tack vare den aldrig stillnade enervationen förorsakad af yttre omständigheters tryck och misär, likväl vara tvingad se sin andes kraft förblöda utan mening: detta är i sanning smärta.

— — —
Febern omtöcknar. Men den har stjärnor. Stiltjen kommer med stränghet, äckel, själförakt. Chaos har födt Kosmos. Förtrösta.

Men, att lefva mellan feber och acedia, detta förhindrar i längden den klara starka linjens uppväxande, befordrar osäkerhet och mistillit till sig själf. Till den goda feberfria utsikten kräfvdes mycken banal regelbundenhet, kontinuitet och nervernas disciplinering. De plötsliga ljusen äro goda, men du måste känna äfven det långvariga och lugna.

— — —
Kleist m. fl. — Försvarskraftens död i det personligt-intima kvalet. Allt annat kan bäras.

Direkt visar Ekelund i sina anteckningar hur han har Rousseau i minnet, när han berättar hur han reagerade, då han efter »en tids Rousseau-lektyr» en dag grep tag i Emerson:

Det slår mig nu i denna starka friska tankeluft, som får bröstet att lyfta sig, att jag aldrig hos Rousseau erfarit den inre befrielse och stimulus

²⁴ Uttrycket invita Minerva var aktuellt för Ekelund under sommaren 1914. I de anteckningar som han gjorde om Carlyle och Emerson fastslår han: »Emerson har icke skrivit en rad invita Minerva. Carlyle har skrivit massor invitisima Minerva — som han själf tillstår.» Detta uttalande går lätt bearbetat igen i Veri Similia, s. 105.

som en maskulin, befruktande ande alltid utöfvar på mig. Jag har ej heller hos Strindberg erfårit detta och tror mig ej böra beklaga denna brist på mottaglighet. (Jag undantager vissa saker från Strindbergs senare år.)

Ett citat ur *Lettre à M. de Beaumont*, ärkebiskopen av Paris, där Rousseau försvarade sig mot de anmärkningar som denne hade riktat mot *Emile*, visar att Ekelund känner sig manad att ta upp den franske författaren på nytt. Han anför ett ställe där Rousseau förklarar att han trots alla klagomål alltid kommer att betrakta *La profession de foi du vicaire savoyard* som »l'écrit le meilleur et le plus utile dans le siècle où je l'ai publiée».

Det förnyade studium av Emerson som Ekelund nu ägnade sig åt kan man följa i en rad reflexioner i skilda riktningar som han samlade på en annan plats i den skrivbok J som han nu mot slutet av sommaren 1914 använde. Man möter här flera ord och uttryck som förekommer i Rousseau-anteckningarna, bl. a. talar han om den »inre misären» som det gällde att hävda sig mot, men det skulle föra för långt att här dröja vid dem. Värld att notera är en av dessa anteckningar då den direkt handlar om Rousseau. Den får formen av försvar för den franske diktaren och polemik mot den tyske kritikern Karl Hillebrand som vi sett honom vara upptagen av under året 1914. Stället lyder så:

Det förnämsta i världen är den litteräre handelsresanden; något mera aristokratiskt gifves icke bland dödliga människor — När Hillebrand skall lösa gåtan af Rousseaus kraft till omedelbar glädje vid naturen, vänder han hela saken på ett särdeles knipslugt sätt till en anklagelse mot Rousseau: Det är tack vare sin genomplebejiska karaktär som han blifvit i stånd att underhålla (oss aristokrater!) med en sådan natursans. Det är långt ifrån gentlemanlike att erfara en okonstlad (väl att märka okonstlad) glädje inför naturen.

Det var i en stor essä över några arbeten om franska författare under 1700-talet av John Morley, den på sin tid kände engelske kritikern och idéhistorikern, som Hillebrand fört fram sin syn på Rousseau. Essän i fråga, J. Morleys *Studien über das 18. Jahrhundert in Frankreich*, ingår i tredje delen av Hillebrands samlade skrifter, *Aus und über England*. Ekelund hade, som vi sett, vänt sig just till denna volym vid flera tillfällen. Den nämnda essän var ju särskilt ägnad att intressera honom. Morleys biografi över Rousseau som kom ut i två band 1872 och som upplevde flera upplagor framstod

länge som det engelska standardverket om den franske författaren.²⁵ Hillebrand är erkännksam mot Morleys studie men finner att engelsmannen saknar djupare förutsättningar för att förstå Rousseau och det hörde ihop med att denne var »den mest anti-engelska ande och karaktär» man kunde tänka sig. Hans retorik, hans inriktning på det allmänna och det aprioriska, hans samvetlösa förhållande till fakta, hans eviga beljugande av sig själv och andra, det genomgående ogentlemanmässiga hos honom liksom det opraktiska i hans väsen, »die ganze Unreinlichkeit seiner Natur», måste göra det ovanligt svårt för en engelsman att förhålla sig rättvist till honom. Morley hade varit mer än rättvis i sin strävan att vara objektiv, men han hade inte klart sett att Rousseaus karaktär, hans taktlöshet, falska stolthet och absoluta brist på värdighet hörde ihop med hans sociala ursprung. Rousseau var en enkel man, »ein gemeiner Mann», som aldrig förvärvat verklig bildning trots sin beläsenhet. Det kom fram i hans syn på sig själv och på andra, i hans etiska, politiska och sociala åsikter. Det kom också fram i hans natursyn, men där var det folkliga hos honom en förtjänst. Han kunde ge uttryck åt den enkle mannens friska upplevelser:

Rousseau fühlt wie der Bauer, und ein Gott gab ihm zu sagen wie er fühlte. Ihm bereiten die warme Sonne und der frische Quell, der Erdgeruch und der würzige Waldduft ein sinnliches Wohlbehagen, das ihn exaltirt; aber es fällt ihm nicht ein, in »des Mondes Blick des Freundes Auge mild», in »der eilenden Welle die wechselnde Lust», in »Sturm und Regen» die Ruh- und Rastlosigkeit der Liebe zu sehen: ihm ist die Natur kein »Gleichnis», ihm ist sie »Ereignis», und so lässt er sie uns in seiner Wundersprache nachempfinden.²⁷

I den bild Hillebrand tecknar av Rousseau finns det onekligen drag som kunde ha godtagits av Ekelund. Att han just reagerade så häftigt mot den tyske kritikerns syn på Rousseaus förhållande till naturen, är dock inte svårt att förstå. Att oförmedlat uppleva naturen var något som just kännetecknade Ekelund själv. Han urskilde tydliga likheten. Det »bondska» var vidare inget fel för Ekelund. Han såg inte i det något »plebejiskt» utan snarare något »aristo-

²⁵ Jfr F. C. Green, Jean-Jacques Rousseau, 1955, s. V.

²⁶ K. Hillebrand, a. a. III, s. 337 ff.

²⁷ K. Hillebrand, a. a. III, s. 347. Jfr V. Ekelund, Veri Similia I—II, 1963, s. 177.

kratiskt». Ekelund drog nytta av sin läsning av Hillebrands essä om Morleys 1700-talsstudier. Tydligen under intryck av denna vände han sig direkt till den stora engelska biografien över Rousseau och förvärvade ett exemplar av fjärde upplagan av den, tryckt 1891. Han bör ha skaffat båda delarna men i hans efterlämnade bibliotek återfinns bara den första.²⁸ Att han skaffat boken är ju ett utslag av hans intresse för den franske författaren. Under läsningen har han gjort betecknande förstrykningar. De är i stort sett av tre slag. Han har stannat vid citat från och referat av Rousseaus skrifter, vidare vid uttalanden av Morley om Rousseau, hans person och insats, och slutligen vid mera allmänt hållna, närmast aforistiskt formade ställen i verket som intresserat honom som människa eller som skribent. Det går inte, det bör påpekas, att med full säkerhet visa att dessa förstrykningar är gjorda av Ekelund, men flera av de markerade ställena ha ett innehåll som syns stödja antagandet att det är han som fört pennan. Det skulle leda för långt att här kommentera vad som blivit förstruket i Morleyexemplaret i Ekelunds boksamling. Det redovisas här nedan.²⁹ Bara ett par ställen ska beröras.

²⁸ På baksidan av försättsbladet i den bevarade delen av Morleys biografi ger en anteckning med blyerts uppgift om en tidigare ägare av boken: John S. Lindin / 1894. Det syns inte vara möjligt att fastställa vem denne var. Det kan av allt att döma inte vara fråga om någon anhörig till den värmländsk-amerikanske målaren Carl Lindin, Ekelunds vän under senare år. I dennes släkt fanns det nog ingen som 1894 kunnat köpa en biografi på engelska om den franske författaren.

²⁹ S. 10: »Destiny ... ours.» — 24: »For character ... doctrine.» — 63: »A world ... dissolution.» — 82: »In learning ... with him.» — 85: »Instead of ... swoons.» — 108: »The marriage ... it.» — 110: »By ... universe.» — 128: »than it is ... unction.» — 130: »gentleness ... externally.» — 142: »Then it is ... duties.» — 151: »Second ... surer.» — 152: »You will ... ground.» — 153: »he passed ... sympathy.» — 157: »these laws ... sociability.» — 171: »That quantitative ... earth.» — 176 f.: »sets of circumstances ... known.» — 179 f.: »Our provisional ... possible.» — 181: »What Rousseau's Discourse ... wider and wider.» — 186: »men's stock ... basis.» — 188: »The idea ... world.» — 188: »He was ... in France at all.» — 190: »And hence ... veneration.» — 201: »A brooding ... type.» — 203: »fell in ... power.» — 213: »We perceive ... names.» — 217: »He had not ... saw her?» — 219 f.: »To pluck ... no more?» — 222: »an atheist ... Protestantism.» — 236: »critical ... shipwreck.» — 256: »force ... within.» — 256: »People ... unmeaning.» — 261: »Rousseau ... anything.» — 261: »Character ... mood.» — 271: »Many a piece ... case-book.» — 293: »Their language ... music.» — 311: »It is hard ... prosperous.» — 312: »It was his

När Morley i sjätte kapitlet av sin biografi som handlar om Rousseaus första tid i Paris söker en förklaring till att Rousseau kom att rikta en häftig kritik mot det samtida ljuva Frankrike och därvid hänvisade till antiken med dess stränga anda som förebildlig motsats, finner han den i hans schweiziska börd. Han var medborgaren från Genève, erinrar Morley, uppvuxen i en protestantisk och republikansk miljö, »deeply imbued with the spirit of his native city». (s. 188). Flera ställen med denna synpunkt har framhävts med blyerts. Ekelund kände till den från Texte. I sin teckning av den kulturella miljö som Rousseau mötte i den franska huvudstaden framhåller Morley särskilt den roll som kvinnorna spelade, främst genom de litterära salongerna, och när han så påminner om att Rousseaus framträdande sammanföll med »the highest point of feminine activity and power» (s. 203), har detta blivit markerat. Det var ett sammanhang som måste ha intresserat Ekelund. Förstrykningarna vittnar om att denne genomgående har fäst sig vid vad Morley har att säga om Rousseaus förhållanden till kvinnor, särskilt Thérèse Levasseur och M:me d'Houdetot. Man kan nog allmänt säga att den strävan att förstå och inte döma och fördöma som bestämmer den engelske Rousseaubiografen har beaktats av Ekelund.

Det finns ytterligare ett intressant belägg för hur lätt det var för Ekelund på sommaren 1914 att under det att han sysslade med andra författare än Rousseau få denne i tankarna. Det gäller Petrarca som han arbetade med hela året 1914 för det urval ur dennes prosa-produktion som han förberedde. Det är i en serie anteckningar »Petrarca och dithörande», nedskrivna i W, som han ställer samman den italienske och den franske författaren. Anteckningarna kan rätt säkert tidfästas. Han hänvisar i dem till Renan, Pierre de Nolhac och Augustinus. Den 25 april lånade han den förstnämndes Averroës et l'averroisme, den 13 maj den andres Pétrarque et l'humanisme och den tredjes Confessiones, det senare lånet hittills okänt. Ekelund utnyttjar vidare Rêveries du promeneur solitaire, och om

very sensuousness ... comfort.» — 317: »to Saint Lambert ... reasoner?» — 318: »and observes ... tempered.» — 319: »He is careful ... guise.» — 320: »On the hole ... bad.» — 325: »Rousseau insists ... heroes.» — 326: »It is an art ... master does;» — 330 f.: »Whereever people ... hold in horror;» — Sidhänvisningarna gäller 4 uppl. av Morleys biografi över Rousseau.

läsningen av den skriften hade han gett en notis i Agenda för den 12 juni. Uttrycket »'sex-årsperioden'» som han använder om Rousseaus kontakt med antiken, mötte redan i hans kommentarer till Confessions, vilket talar för att han redigerat anteckningarna om Petrarca efter sitt ivriga studium av Rousseau under slutet av augusti. När det gällde förhållandet mellan Emerson och Rousseau såg Ekelund motsatsen mellan den »harmoniske» och den »upplöste», ifråga om den italienske författaren såg han också likheter. Han urskiljer hos Petrarca liksom hos Rousseau antikbeundraren och »sentimentalisten».

Ekelund diskuterar inledningsvis Petrarcas förhållande till antiken som han finner övernärdat. Han fastslår: »Det är karakteristiskt att Petr. reagerar mot Quintilianus och hans sannt klassiska stränga stilkänsla.» Något oförmedlat fortsätter han: »Från Petrarca till Rousseau ej så långt. Den senare hade ju också en tid ('sex-årsperioden') då han stod i kontakt med antiken.» Att Ekelund hade så lätt att glida från renässansförfattaren till 1700-talsskribenten berodde nog inte bara på den likhet mellan dem som han framhäver, bådas antikupplevelse. Redan under läsningen av Texte hade han rätt klart urskilt för sig en linje från den känslösamme kärlekspoeten till 1700-talets »sentimentalister». Redan citerad är hans anteckning: »Chaucer — Petrarca: ett omen!» Denna sats byggs ut i en anteckning i P, gjord efter läsningen av den franske litteraturhistorikerns verk: »Petrarca i England: sentimentalismen, Richardson, Fielding, Sterne.» Steget är här inte långt till Rousseau. Synpunkten utvecklas, elegant och subjektivt, i inledningen till Petrarca-breven, utgivna 1915. Ekelund upphöjer här humanisten Petrarca som kan erinra honom om Emerson på bekostnad av den Laura-besjungande Petrarca:

Medeltidens *acedia* var vår Weltschmerz. Petrarca är ju en viktig punkt i sentimentalismens historia, men man har gjort honom den stora orättvisan att glömma att av hans väldiga prosaproduktion är en mycket betydande del ägnad just åt kriget mot sentimentalismen och *acedian*. Den eviga Laura-fadäsen har lägrat sig om hans minne likt en bottenlös sump, där ingen förnuftig människa gitter sätta sin fot, och det är först på senare tider man fått höra en och annan forskare höja sin röst för de latinska skrifterna. (s. 11).³⁰

³⁰ Det är inte omöjligt att Ekelund förknippat Petrarcas Laura-period med Rousseaus *M:me de Warens*-episod; båda tedde sig för honom som en »sump».

I fortsättningen bygger Ekelund ut jämförelsen mellan Petrarca och Rousseau och anknyter då till två kända perioder i deras liv, den italienske diktarens vistelse under sina sista år på sitt lilla slott i den naturskönt belägna bergsbyn Arquà, några mil från Padova, och den franske författarens korta uppehåll på den nästan människotomma ön S:t Pierre i Lac du Bienne, en lyckotid, skildrad först i *Confessions*, sedan och främst i *Rêveries*, i femte promenaden, en höjdpunkt i skriften, ett avsnitt som ju allmänt betraktas som Rousseaus finaste beskrivning av en naturupplevelse. I åttonde promenaden gjorde Rousseau den distinktion mellan »amour de soi» och »l'amour propre» som Ekelund fäst sig vid. Att han stannat vid denna utredning hos Rousseau berodde ju på att den angav ett problem som han själv arbetade med. Det heter hos Rousseau:

Je n'eus jamais beaucoup de pente à l'amour-propre; mais cette passion factice s'était exaltée en moi dans le monde, et surtout quand je fus auteur; j'en avais peut-être encore moins qu'un autre, mais j'en avais prodigieusement. Les terribles leçons que j'ai reçues l'ont bientôt renfermé dans ses premières bornes; il commença par se révolter contre l'injustice, mais il a fini par la dédaigner; en se repliant sur mon âme et en coupant les relations extérieures qui le rendent exigeant, en renonçant aux comparaisons, aux préférences, il s'est contenté que je fusse bon pour moi. Alors, redevenant amour de moi-même, il est rentré dans l'ordre de la nature, et m'a délivré du joug de l'opinion.³¹

Ekelund genomför sin jämförelse så:

Rousseau et l'amour propre. Petrarca och äran. Begge tvingades de — för att rädda sin själs frid³² — att uppgifva ärelystnaden. Begge lida de af att vara offentliga personer. Fångvaktaren Ärelystnad.³³ De prisa den obemärktes lycka. Men Petrarca erkänner att han dragit sig från världen af raffinerad ärelystnad. Hans situations intressanhet; han är en man af starkt sanningsbegär. Petrarca i Arquà —: Rousseau på L'isle de Saint Pierre.

I den teckning Ekelund så ger av Petrarcas utveckling från »hårdhet och styrka i ungdomen» till »mildhet, mjukhet, sorg i den

³¹ J.-J. Rousseau, *Les rêveries du promeneur solitaire*, éd. M. Raymond, 1948, s. 133.

³² Man fäster sig vid att Rousseau i sin utredning av egenkärlek och självkärlek brukar uttrycket »la paix de l'âme», svarande mot Ekelunds »själs frid».

³³ Om uttrycket »Fångvaktaren Ärelystnad» som Ekelund använt redan i november 1913 i anknytning till Petrarca och dess personliga bakgrund, jfr A. Werin, a. a., s. 124 ff.

framskridande åldern», d. v. s. en utveckling av samma slag som den Ekelund själv vid denna tid var inne i och som klart skulle omvittnas i Metron 1918, återkommer han till Rousseau:

I denna riktning går Petrarcas sträfvän, och aflägsnar sig därmed mer och mer från antik lifshållning. De världsliga ambitionerna väcka honom ständigt, liksom de väckte Rousseau, men hufvudlinjen är klar bestämd. Kristendomen verkar förförisk på hans tankar; det är där han söker sin frihet.

När Ekelund under senare delen av 1914 med iver och uppskattning fördjupade sig i *La vita propria*, den självbiografi, varmed den framstående italienske 1500-talsmatematikern Hieronymus Cardanus skaffat sig en plats i litteraturhistorien och som Ekelund blivit inriktad på, såsom han själv upplyser, genom Goethe, Emerson och Schopenhauer, erinrade han sig också Rousseau och gav ett indirekt erkännande åt denne, närmast för *Confessions*, när han bland de många utdrag han gör från Cardanus faller in bl. a. denna anmärkning:

Hur absurdt att en så tråkig obetydlig skrift som Augustinus' Bekännelser fått rang och nummer i världslitteraturen, då en verklig konfession som Cardanus' blott är känd af ett fåtal. Rousseau, Schopenhauer och Strindberg är hans lärjungar.

Det hade varit enligt Ekelunds vanor om han efter så ingående studier av Rousseau hade samlat sig till en mera utförlig framställning om honom, en essä. Det var också som Werin observerat hans avsikt, att döma av en preliminär innehållsförteckning för en ny bok som han tydligen gjorde upp på hösten 1914, rätt snart efter det han avslutat sitt mera systematiska studium av den franske författaren; den följer ett par blad efter den serie anteckningar han ägnat Rousseau. Förteckningen visar att flera av de stycken som skulle ingå i den planerade boken hör ihop med de olika litterära projekt han arbetade med under 1914. Några rubriker citeras här: I. Tysk linje. II. Ett annat: min Dostojevskistudie. III. Ett tredje: Carlyle-Emerson. IV. Ett fjärde: Rousseau(?) V. Petrarca, utvidgad. IX. Vauvenargues-Shakespeare. — / (Se »Agenda»). Rousseaus namn följs av ett frågetecken inom parentes; om det blivit infört från början eller tillkommit vid en senare prövning av planen kan inte fastställas. Ekelund var eller blev tydligen osäker på denna punkt

och han skrev inte någon studie över Rousseau. Förklaringen härtill torde inte vara att han skulle ha ansett ämnet mindre viktigt, utan det var nog så att han inte kände sig färdig att skriva något mera utförligt om den franske författaren som han läst så ingående och som så starkt upptog hans tankar utan att han kunde komma till en någorlunda bestämd inställning till honom. Utom i de anteckningar som han gjorde under läsningen av *Confessions* resulterade denna endast i en aforism i *Veri Similia*, summerar Werin.³⁴ Med rubriken »Rousseau» har Ekelund betecknande nog placerat denna aforism som nr II i avsnittet *Litterärpsykologiskt*, omedelbart efter den aforism där han sammanfattade intryck från sin läsning av *Textes stora verk om Rousseau och sentimentalismen*. Vad han valde att publicera av sina anteckningar om Rousseau var det skarpa omdömet om dennes brist på manlighet, hans benägenhet att ge sig ut för att vara svagare än han var, »att vara ett barn». »Hela 'Maman'-episoden är typisk för hans karaktär och öde», fastslår Ekelund bl. a. (s. 120 ff.).

Det var nu, visar det sig, inte bara den anteckning från sitt studium av Rousseau som det här gäller som Ekelund kom att använda i *Veri Similia*. Han återkommer i fortsättningen till Rousseau. Han gör det redan i den långa tredje aforismen i *Litterärpsykologiskt* som handlar om Petrarca och som tydligen hör ihop med punkt V i den nyss berörda innehållsförteckningen. Materialet har han hämtat från den förut berörda anteckningssviten »Petrarca och dithörande» med dess jämförelser mellan Rousseau och Petrarca. Här förklarade han att det inte var långt från Petrarca till Rousseau, och det påstående fick sin förklaring i de studier han samtidigt gjort om de två författarna. Nu börjar han med en sats som för den som inte känner till det bakomliggande sammanhanget kan verka förvånande: »Från Rousseau till Petrarca är inte långt.» (*Veri Similia*, s. 122.) Även den fjärde aforismen i *Litterärpsykologiskt* hör ihop med Ekelunds eftertanke över Rousseau. Den återger i lätt bearbetad form hans ovan berörda angrepp mot Hillebrand som velat förklara den franske författarens levande natursinne med hänvisning till hans »plebejiska» ursprung. De tre nu berörda aforismerna om Rousseau avspeglar det ambivalenta i Ekelunds inställning till honom;

³⁴ A. Werin, a. a., s. 232.

den första innebär ett angrepp, den sista närmast ett försvar. Ekelund utnyttjade ytterligare en del av de anteckningar han gjort under sitt Rousseastudium. Det gäller först aforism XXIII i Litterärpsykologiskt, som börjar: »Att läsa en författare af stor betydelsefull produktion är som att resa i ett stort land» (jfr ovan s. 48). Det har sitt intresse att veta att denna positivt hållna betraktelse närmast gäller Rousseau. När Ekelund sammanställde *Veri Similia II*, utgiven 1916, hade han åter ett avsnitt med titeln Litterärpsykologiskt och även här införde han flera av de kommentarer han gjort under sin läsning av Rousseau 1914, fem stycken, men det är bara i två, nr LXIX och LXX, som Rousseau direkt nämnes. I dessa anteckningar som han redan 1915 fört samman, när han i Forum publicerade en rad Aforismer, är synen på Rousseau sympatisk. LXIX ger jämförelsen mellan Nietzsche och Rousseau, den följande gäller Rousseau och »samfundet», båda förut återgivna (jfr ovan s. 42, 45). Även de tre andra aforismerna som flyttats över från anteckningarna om Rousseau hör till dem där Ekelund förhållit sig positiv till den franske författaren. De aforismer det är fråga om, är nr LX, där det talas om »*människan*, högt öfver all 'litteratur', klar, djup, god», nr XCI (»'Skrifva för pengar' kunde han icke.») och den följande, XCII, där det förklaras att »denne man är bättre än de flesta», alla tre återgivna i deras första version i det föregående (jfr ovan s. 48, 47, 54 f.). Det är väl en del läsare av den sista av de tre aforismerna som frågat efter föremålet för det starka erkännande som de citerade orden vittnar om. Det kan här noteras att Ekelund i *Veri Similia II* i lätt bearbetad form utnyttjat ännu en anteckning från sommaren 1914, en som han gjort under sin läsning av *Textes* bok om Rousseau men som inte direkt har att göra med denne, även om den kan tillämpas på honom. Det är betraktelsen över »Publicitetens tunna luft», omnämnd ovan s. 38, som han ryckt in i den lilla essän *Böckerna* (*Veri Similia II*, s. 60). Det är inte omöjligt att Ekelund har haft bl. a. Rousseau i tankarna när han i samma essä omedelbart efter det nyss berörda stycket fortsätter:

Att icke vilja synas mer än man är: i denna till synes så enkla princip ligger det imposantas hemlighet hos de största diktare: bildningens spets.

De enthusiastiska bekännarna, de högst uppriktiga biktarna och högst obarmhärtiga själfanklagarna skriva nästan alltid efter den motsatta principen. —

I Veri Similia II finns en serie reflexioner samlade under rubriken Goethe-lektyr. Den tyske diktaren nämns inte här i varje enskild aforism. Ekelund kunde ha sammanställt de aforismer han tagit upp från sina anteckningar under läsningen av Rousseau under en liknande titel, Rousseau-lektyr, men det har han nu inte gjort.

Att Rousseau inte får stor plats i Metron från 1918 är naturligt; någon representant för måtta var han inte. Han omtalas på två ställen i boken. De kommer i följd. I båda fallen anknyter Ekelund till andra författare, i det första till Goethe, i det andra till Samuel Johnson. Det ena uttalandet formar sig närmast till ett erkännande, det andra snarast till ett angrepp. Det ser ut som om Ekelund genom att ställa dem samman har velat ge uttryck åt sin vacklande inställning till Rousseau. Den första aforismen börjar så:

Äfven människor av vanliga slaget, säger Goethe, har naturen förlänat »die köstliche Mitgift, jenen lebhaften Trieb, von Kindheit an die äussere Welt mit Lust zu ergreifen». Å andra sidan, tillägger han, finner man ofta just hos de allra förträffligaste en skygghet för det verkliga lifvet, ett begär att sluta sig inom sig själfva och där skapa sin värld. Där dessa begge drifter sammanträffa uppstår det bästa. Och så var, enligt Goethe, förhållandet hos Winckelmann; däremot icke hos Rousseau. (s. 21)

Man får för sig att Goethe i den text Ekelund anknyter till ställt mot varandra den tyske konstfilosofen och den franske författaren. Det är inte fallet. Det är i sin skrift Winckelmann und sein Jahrhundert som Goethe i det inledande avsnittet Eintritt gör de distinktioner mellan olika människotyper som Ekelund återger, kanske inte helt korrekt. Goethe ställer här först emot varandra »gewöhnliche Menschen» som gläder sig åt den yttre världen och vissa »vorzügliche Geister» som skyggar inför det vanliga livet och skapar en egen inre värld och urskiljer så en tredje typ:

Findet sich hingegen in besonders begabten Menschen jenes gemeinsame Bedürfniss eifrig, zu allem was die Natur in sie gelegt hat, auch in der äusseren Welt antwortenden Gegenbilder zu suchen und dadurch das Innere völlig zum Ganzen und Gewissen zu steigern, so kann man versichert sein, dass auch so ein für Welt und Nachwelt höchst erfreuliches Dasein sich ausbilden werde.³⁵

³⁵ Goethes Werke, Weimarutg., Abtheilung I, 46, s. 20.

»Unser Winckelmann war von dieser Art», fastslår Goethe. Han nämner inte Rousseau här, nämner honom överhuvud inte i sin skrift om Winckelmann, men det är inte omöjligt att han kan ha tänkt på honom när han talar om »de förträffliga människor» som i skygghet för den yttre världen bygger sig en egen inre. Ekelund kan vid detta ställe ha kommit att erinra sig Rousseau. Han känner sig nu manad att försvara den människotyp som denne företrädde och har som vanligt när han försvarar honom haft sig själv i minnet. Även mot Goethe måste man söka korrektiv, framhåller han. »Geniets psykologi är ett mysterium, som hvarje geni löser på sitt sätt, och längre kommer ingen», deklarerar han. Och det bör vara Rousseau han närmast tänker på när han fastslår: »I själfva de stora Plutarchiska karaktärerna finner man genialiskt svärmod, förvriden bitterhet, lifsångest, försakelselust, barnslig-genial Schmollgeist.» Men han anför som exempel Michelangelo, citerar en strof ur en av dennes sonetter och säger, ironiskt mot Goethe, »det där låter ju inte riktigt hygieniskt», »tycks icke vittna om någon särdeles lyckad förening af ande och världslust». (s. 20 f.)

I den andra aforismen i Metron som rör Rousseau, nr 15, knyts denne redan i rubriken till en annan författare: »Johnson-Rousseau.» Ekelund kände sig dragen till den berömde doktorn och hans beundran präglar redan ingressen till aforismen. Johnson är, förklarar han, ofta lika »imposant rättfram och djup» som Montaigne och skulle ha liknat denne om han kunnat göra sig fri från »sitt tungsinne, sin laziness, sluggishness, hela den 'english malady' han led under». Ekelunds tanke går nu över till en annan melankoliker: »Men skulle det ej hos Rousseau (som han afskydde) vara en finare eld?» Svaret kommer promptly: »Den enkla solida aisancen, förenad med högsta människokänedom är närmare Goethe, närmare Shakespeare och närmare antiken än en Rousseaus evigt otrygga, feminint ambitiösa geni.» Och han fortsätter: »Världen indigneras öfver Johnsons råheter mot Rousseau; världen tvekar icke ett ögonblick att förklara Rousseau för en ojämförligt större personlighet än Johnson. Men världen var alltid feministisk, och i litteraturens värld är det i själfva verket kvinnorna, som bestämma moderna.» När Ekelund här talar om Johnsons »råheter» mot Rousseau måste han ha i tankarna ett ställe i Boswells *The Life of Samuel Johnson*, som han förresten lånade hem ¹⁶/₆ 1916. När

Johnson och Boswell den 15 febr. 1766 möttes på värdshuset The Mitre kom Rousseau på tal. Fransmannen var aktuell i England vid denna tid. I januari hade han sökt sig över Kanalen för att undgå den förföljelse han ansåg sig vara utsatt för från forna vänner på kontinenten. Boswell var inte bara en ivrig beundrare av Rousseaus skrifter utan hade också tagit starka intryck av hans person när han under en resa i Frankrike sammanträffat med honom. Dr Johnson gillade inte sådana bekantskaper. På Boswells direkta fråga om han verkligen betraktade fransmannen som en dålig människa, svarade dr Johnson att han ansåg honom vara »one of the worst of men; a rascal, who ought to be hunted out of society, as he has been.» Han fortsätter: »Three or four nations have expelled him: and it is a shame that he is protected in this country.» Boswell väjer undan och medger att Rousseau med sin roman — det gäller Emile — kanske kan göra skada men han kan inte tro att hans avsikt varit dålig. Då skärper doktorn sitt omdöme: »Rousseau, Sir, is a very bad man. I would sooner sign a sentence for his transportation, than that of any felon who has gone from the Old Bailey these many years. Yes, I should like to have him work in the plantations.» Egentligen avgör inte Ekelund sin fråga om det inte hos Rousseau var »en finare eld» än hos Johnson, han kallar honom »geni», och betecknar Johnsons uttalanden om fransmannen för »råheter». Men det är tydligt att Ekelunds sympatier för tillfället är hos den mer »manlige» engelsmannen. Det är inte omöjligt, att han när han irriteras av att »världen indignerar öfver Johnsons råheter» mot Rousseau kan ha haft i tankarna en författare som han högt skattade och som just befann sig bland dem som försvarat Rousseau mot angrepp på hans person, bl. a. mot Johnson. Det var den redan omnämnde amerikanske författaren J. R. Lowell, en av de få kritiker som fann nåd inför Ekelund vid denna tid. I sin stora essä Rousseau and the sentimentalists, skriven 1867, visar Lowell att han personligen inte har mycket till övers för den franske författaren men han hävdar att denne i grunden är ärlig. Han tar bestämt avstånd från bl. a. Johnsons uttalanden om Rousseau som han återger. Han avvisar bruket att döma en författare efter hans liv, inte efter hans lära. Att Ekelund studerat denna essä som han kunde finna i andra delen av Lowells Literary essays framgår indirekt av ett ställe i den aldrig avslutade teckning av den ameri-

kanske kritikern och diktaren som han under titeln Några anteckningar om James Russell Lowell fick införd i Forum 9 februari 1918 och som omtrycktes i Attiskt i fågelperspektiv 1919. Lowell prisas här för en »feberfrihet, som icke blott tål att jämföras med Montaignes, men som är Montaignesk». Tack var denna lugna blick har han kunnat se »rättvist på en Rousseau, en Carlyle, honom i själfva verket motbjudande personligheter» (s. 44 f.). Det kan noteras att Ekelund i Lowells essä har kunnat få uppslaget till en distinktion som Lowell berör i sin Rousseautilkning. Lowell värnar sig mot misstanken att han inte skulle ha sett skillnaden »between sentimentalism and sentiment, the latter being a very excellent thing in its way, as genuine things are apt to be». Aforism LXXXIV i Veri Similia börjar så: »Alla sentimentalister (rättare: alla icke *nog* sentimentsrika) ha identifierat det linjerena, 'klassiska' med det torra och kalla.»³⁶

Att Ekelund under de sista åren av 1910-talet inte kunde släppa tanken på Rousseau framgår av att han vid skilda tillfällen lånar

³⁶ The Writings of James Russell Lowell, II, s. 252. Man kan erinra om att Lowell i sin essä om Rousseau ger ett lätt ironiskt porträtt av den unge Petrarca, Laurasångaren i Vaucluse, a. a. II, s. 253 f. Den italienske diktaren utpekas här som anfader till senare sentimentalister tiderna igenom, en synpunkt, som vi redan mött hos Ekelund. Det är säkert närmast detta ställe hos den amerikanske kritikern som Ekelund har i minnet, när han i den ovannämnda essän i Attiskt i fågelperspektiv framhäver som en förtjänst hos Lowell den »reaktion mot civilisations sentimentalismen och civilisationspoesien, som går fram ur folkligheten i hans natur och hans goda samhörighetskänsla med det folkförnuftiga och reella: en kraftfull enkelhet i känsla och sinnelag, som gör honom skarpsynt mot alla dessa fina och tomma konster som utgöra hufvudparten af vår europeiska civilisationslitteratur från silfverlatiniteten räknadt ned till Petrarca, Rousseau och deras tallösa afkomma». Attiskt i fågelperspektiv, s. 50 f. Hos Lowell nämnes inte Rousseau uttryckligen i samband med Petrarca, men det är i hans anda som Ekelund framhäver den franske författarens roll i sammanhanget. Till sist kan påpekas att Lowell när han hävdar att Rousseau, hur nervöst uppriven han än var, alltid var ovanligt skarp, »acute», som exempel på detta i samma mening nämner hans brev till ärkebiskopen av Paris, »admirable for its lucid power and soberness of tone», och Rousseau jule de Jean-Jacques som ingen kan tro vara skriven av en frisk människa men som visar honom i hans styrka och hans svaghet och ger en mera kärleksfull, »let us hope therefor a truer», föreställning om honom än hans egen apologi. A. a. II, s. 262 f. De här två nämnda skrifterna av Rousseau är inte särskilt observerade, men Ekelund studerade dem, som vi sett. Detta gjorde han kanske under intryck av Lowells omdöme om dem.

böcker av och om honom. Så fick han den 12 mars 1918 med sig från biblioteket i Århus det stora och viktiga verk av Erich Schmidt om Richardson, Rousseau och Goethe som nämndes i inledningen, en bok som han hade sett citerad hos Texte, och vidare ett av fransmannens mindre observerade självbiografiska verk, Rousseau juge de Jean-Jacques, ett vidlyftigt försvarstal i dialogform, nyss nämnt.

I Attiskt i fågelperspektiv från 1919, den sista av de böcker Ekelund gav ut fram till 1920, återkommer han flera gånger till Rousseau. Hans uttalanden är bestämda av sympati och erkännande. Typisk för hans inställning är det första stället där den franske författaren figurerar. I den långa aforismen nr 8 anknyter han till Goethes förhållande till Rousseau, ett ämne som vi redan mött och som skulle följa honom framdeles. Han utgår från den tyske dikta-rens bruk av antikens Lynkeusmyt i andra delen av Faust. Lynkeus har här förvandlats till ett slags Apollolik representant för »hellenisk konstnärlig saklighet och objektiv synkraft», finner han. »Objektivitet», fortsätter Ekelund, »är ju konsten att *se*; och ju klarare och renare man ser, desto lyckligare.» Denna Goethes sista ålderdoms fantasi med dess morgonklara dityrambiska patos »klingar som ett eko af hans första soliga själförgätenhets lycka inför antiken, dess djupa uppandning vid antikens skylösa saklighet och soliditet från trycket af Tassoska och Rousseauska mardrömmar, eko från lyckliga romerska dagar, då han öfvade sig i konsten att 'läsa af tingen, se dem som de äro, låta ögat vara ljus', dessa tider af stilla triumf då han ofta med vemod tänker på Rousseau och de olycksaliga förvridenheterna i denna härliga natur, hvilken han förstår djupare än någon, just därför att han öfverskådar och genomskådar dem. 'Själff var jag nära att blifva en sådan.'» Ekelund kan här ha haft i minnet en anteckning som Goethe gjorde om den franske författaren under sin italiertid, införd i *Italienische Reise* för den 17 mars 1787. Han tänker, skriver han, rätt ofta på Rousseau och hans »hypokondriska jämmer». Han förstår hur »eine so schöne Organisation» har kunnat störas i sin jämvikt. Om han inte själf hade tagit del i »alla vardagens ting» och sett hur »i den skenbara förvirringen hundratal iakttagelser kunde jämföras med varandra och ordnas», skulle han mången gång ha kunnat anse sig själf vara från vettet. Det är känt att Goethe under sin vistelse i Italien var upptagen av Tasso,

hans verk och framför allt hans öde; i bagaget hade han med sig utkastet till skådespelet Torquato Tasso som han vid skilda tillfällen tog upp under sin vistelse i södern men fullbordade först efter hemkomsten till Tyskland. Tasso får här företräda den starka sida av känslighet som Goethe ägde och som bundit honom hårt under åren närmast före avresan till Italien, ett drag, som kunde föra hans tanke till den store franske författaren, denna moderna Tassonatur. Det är nu möjligt att Ekelund när han talar om det tryck av »Tassoska och Rousseauska mardrömmar» som Goethe upplevt har haft i tankarna att Rousseau själv som var fint förtrogen med italiensk kultur, vilket särskilt satt spår i *La nouvelle Héloïse*, starkt upptogs av den italienske diktaren. Han läste honom ivrigt mot slutet av sitt liv, och det blev strax efter sekelskiftet 1800 känt att han tolkat ett ställe i *La Gerusalemme liberata* som en spådom om sina egna olyckor, strof 77 i sång XII, som ger Tancreds klagan sedan han upptäckt att det var han själv som bragt den älskade Clorinda om livet. Strofen lyder så:

Vivrò fra i miei tormenti e fra le cure,
 Mie giuste furie, forsennato, errante;
 Paventerò l'ombra solinghe e scure,
 Che 'l primo error mi recheranno avante;
 E del Sol, che scopri le mie sventure,
 A schivo ed in orrore avrò il semblante:
 Temerò me medesimo, e, da me stesso
 Sempre fuggendo, avrò me sempre appresso.³⁷

Att Rousseau ur denna Tancreds klagan som ju tydligt avspeglar Tassos nervösa natur, har läst ut en profetia om sitt eget olycksöde, har uppfattats som ett utslag av hans sinnessjukdom, hans benägenhet att sätta allt i förbindelse med sin egen person, och det kan vara

³⁷ Carl A. Kullberg översätter strofen så:

Jag lefva skall bland qual och marter grymma,
 Som jaga mig likt furier, hvart jag går.
 Hvar gång den tysta natten börjar skymma
 Med skräck min första villa för mig står;
 Med fasa och förfäran skall jag rymma
 För solens ljus, som røjde skuld så svår.
 Jag frukta skall mig sjelf; att räddning vinna,
 Jag städse skall mig fly, och städs' mig finna.

riktigt, men man kan väl också finna att Rousseaus sätt att uppfatta och använda texten hos Tasso vittnar om fyndighet och klarhet.³⁸ Den ger med några rader en sinnesstämning som erinrar om den som fyllde och plågade Rousseau under den förföljelse mot sig som han ansåg sig kunna urskilja och som han så utförligt skildrar i de sista böckerna av *Confessions*. Den sammanställning av den italienske diktaren, som Ekelund förresten själv intresserade sig för och tydligen satte högt, med den franske som vi mött i den berörda aforismen återkommer flera år senare, när Ekelund i *Passioner* emellan från 1927 i en ny betraktelse över Goethe och Rousseau förklarar: »Där var nog icke så litet af Rousseauska, Tassoska anlag hos Goethe, och anlag med dessa närskylda» (s. 246).

Temat i aforism 8 varierar Ekelund i nr 58 och här får Rousseau stå tillbaka för den beundrade tyske diktaren:

Alltid förväxlar man orsak och verkan . . . Goethe skulle ha varit lika eländig som Rousseau, trots hela sin gunstiga yttre belägenhet, om han icke varit bättre och visare än Rousseau.

Tydlig är uppskattningen i aforism nr 75 där Ekelund med tanke på sig själv förklarar: »Där var alltid en *febris occulta* i de extraordinära människornas hjärtan. Hos de helleniska genierna ligger en smärtsam intim ostillbar ambition tydligt i dagen, för den som har ögon till att se, lika tydligt som hos en Michelangelo, Rousseau eller Dostojevski.»

Hur en växande uppskattning följer den kvardröjande kritiken gentemot Rousseau hos Ekelund visar den långa aforismen nr 188, där han vänder sig mot den moderna åsikten att geni och disharmoni hör samman. Han utnyttjar en synpunkt han haft uppe under sitt stora Rousseaustudium 1914 och några ord som han använt då, »myggorna» och »linjen», när han öppnar sin framställning så:

»En fin iakttagelse» betyder i nio fall af tio en obetydlig iakttagelse och därtill ofta en *småaktig*. De som ständigt sysselsätta sig med observation

³⁸ Den som gav uppgiften om Rousseau och Tasso var Olivier de Corancez, en av hans vänner, i en samling minnen, *De J.-J. Rousseau*, först publicerade i *Journal de Paris*, An VI. Den psykiatriska belysningen ger N. Châtelain, läkare till professionen, i *La folie de J.-J. Rousseau*, 1890, s. 120 ff. Om Goethe, Rousseau och Tasso se t. ex. H. Hettner, *Literaturgeschichte des achtzehnten Jahrhunderts* II, 3 uppl., 1872, s. 516 f.

på allt smått i själsvärlden sluta med att själfva bli små och snäfva. Som observationen är dem högst värdefull, komma de till att räkna saken själf också som respektabel; det är naturligt. Så tar man myggorna på allvar; mister sinne för linjen.

Det hade hänt Rousseau, hade Ekelund en gång ansett. Skillnaden mellan den moderna olyckan och den antika ligger, framhåller han, enligt Ehrensvärd i att vår har en liten karaktär, antikens en stor. »Men antiken observerade heller icke annat», fastslår han så, »än det stora klara och tog ej myggor på allvar.» Han fortsätter:

Vi ta dem t. o. m. — tragiskt. Och så många moderna begåfningar göra, psykologiskt sedt, ett intryck som lede de af ohyra. Hvem ger oss det ädla skådespelet af hur man ger sig i fångenskap hos sitt eget vrövl tydligare än den store Rousseau.

Rousseau hör nu till de store. Även om han inte får plats direkt vid sidan av Goethe, den störste, kan han studeras och diskuteras i anknytning till honom. Utan tvekan ställs han på samma linje som Michelangelo och Dostojevski. De två människotyper som här urskils hade kommit att uppta Ekelund mer och mer. Han vill bli som Goethe, den som behärskade sin känsla, sin känslighet, med hjälp av det utåtvända i sin natur, det kraftfulla, det verklighetsbetonade, det som gjorde att han trots allt lät Antonio, den verksamme världsmannen, säker på sig själf, vinna över Tasso i skådespelet om denne, men han känner intensivt med Rousseau som ligger under för sin känslighet. Med vemod ser han Rousseaus öde. Han har sett att även Goethe hade ett stycke av Rousseau hos sig och tänker över det förhållandet, söker och vinner stöd och tröst däri.

Det var, som Ekelund själf framhöll, med aktning som han på sommaren 1914 på allvar började läsa Rousseau. Reaktionen blev häftig men också smärtsam; han kände sig besviken, berövad något värdefullt. Den människa han mötte i *Rêveries* och *Confessions* stötte honom i första taget tillbaka. Han satte dock snart ifråga om han hade rätt att döma, att »kasta sten». Han såg hur Rousseau en gång upplevt en intim kontakt med antiken, under »de sex åren», hur han förgäves strävat att behålla sin inställning. Efter hand började han att revidera den negativa uppfattning om den franske författaren som han fick under sitt ivriga studium av honom under

1914. Den aktning han en gång känt men förlorat återvände så småningom. Hur allvarlig saken var för Ekelund och hur angelägen han var att döma rättvist framgår av ett par otryckta uttalanden som härrör från slutet av 1910-talet, skrivna som de tydliga är 1919. Det ena lyder så:

Jag tänkte i natt med grämlse på hvad jag sagt om Rousseau och att »drifva sentimentalt geschäft».³⁹ Jag vet att där är sanning däri, men det är en förmånenhet att utsäga sådant. Jag tror att det är möjligt att glömma allt oegennyttigt⁴⁰ och fåfängt och att äfven Rousseau varit i stånd därtill och under andra förhållanden kanske i ännu högre grad skulle varit i stånd därtill; men är ej äfven denna renhet blott en relativ? — och hvad tjenar det då till att tala därom!

Å ena sidan antikens högsta virtus-enthusiasm å den andra den kristna gudsrikes-tanken. Den Rousseauska lifstörsten gjorde honom omöjlig för båda (eller männe de äro *ett*?) — men hur raffineradt maskerar sig ej lifstörsten och hjärtefebern hos de religiösa såväl som hos de filosofiska! Är det lönt att tala därom?

Det var under läsningen av *Rêveries du promeneur solitaire*, den första boken av Rousseau som Ekelund tog itu med 1914, som han börjat fälla hårda omdömen om den franske författaren: »räverier» hade han kallat den. Han glömde inte detta. Han kom att ångra domen och var angelägen att notera det. Efter fem år läste han om boken och fann att han misstagit sig. I en ej slutligt redigerad anteckning som på något vis hör samman med den föregående — den uppvisar samma pappersort, bläck och piktur — och som, om man får ta fasta på Ekelunds egen indirekta datering, kan tidfästas till 1919, skriver han:

Och (tillskrivet) Då jag så efter många (ä. fr. »fem») år åter läste Rousseaus (struket) »*Rêveries du promeneur solitaire*» såg jag klart att jag förra gången misstagit mig djupt, då boken förekom mig falsk och »räf-aktig» (som jag vill minnas att jag uttryckte mig: struket). Det var mina erfarenheter som ännu ej räckte till, hvarken hvad de lidanden beträffar som här beskrivas eller den filosofiska och religiösa tröst som Rousseau

³⁹ Var Ekelund använt detta uttryck som ju är betecknande för den starkt kritiska syn som läsningen av Rousseaus självbiografiska verk under år 1914 först väckt hos honom, har inte kunnat fastställas. Möjligt är att han syftar på vad han skrev 1914 under sin läsning av Rousseau om denne »som 'upptäckare' af hela det nya sensibleriet», anført ovan s. 50.

⁴⁰ »Oegennyttigt» kan vara skrivfel för »egennyttigt».

förts hän emot. En annan sak är att frågan om hans rätt eller orätt gentemot människorna icke är mig klar; men det torde den heller icke (ä. fr.: aldrig) kunna vara för någon. (Boken är en af de bästa: struket). Att en af hans grundolyckor bestått i en saknad af den käckhet och humor som nu en gång äro outhärliga för lifvet kan ju en och hvar se.⁴¹

Mot slutet av 1920 lånade Ekelund åter böcker av och om Rousseau. Den 13 nov. utkvitterade han på nytt det självbiografiska verket Rousseau juge de Jean-Jacques, vidare en edition med utgivna skrifter av Rousseau, P.-V. Musset-Pathay, Œuvres inédites, och slutligen, i en upplaga från 1855, M:me d'Epinays Mémoires, där han kunde studera den förnäma damens försvar mot anklagelserna från sin forne skyddsling och vän och därmed få nytt material till sin eftertanke över »frågan om hans rätt eller orätt gentemot människorna». I september 1920 besökte Ekelund Hälsingborg och träffade där Richard Hejll som berättat från mötet: »Om Swedenborg hade han mycket att förtälja, likaså om Rousseau, vars Rêveries d'un promeneur solitaire han högeligen prisade.»⁴²

Rousseau har nu blivit en av Ekelunds ständiga följeslagare. I skilda sammanhang får han honom lätt i tankarna. Rousseau och antiken, Rousseau och Plutarchos och »flykten till naturen» blir viktiga punkter i hans betraktelser över den franske författaren. Han återvänder gång på gång till Rousseaus självbiografiska verk och till hans person och hans livsöde. Han förknippar honom med olika författare. Han fördjupar sig i och utvecklar vad han än kallar »rousseauism», än »rousseauanism». Hans tankar över den franske författaren under tiden från 1920 till hans bortgång 1949 har intimt samband med den självprovning han nu odlar och den kulturkritik han utövar.

⁴¹ Orden från »käckhet» är överkorsade. De två otryckta uttalanden av Ekelund om Rousseau som här citerats har prof. A. Werin älskvärt ställt till förfogande.

⁴² A. Werin, a. a., s. 426, not till s. 390.

DET ÄLDSTA ROM

AV

EINAR GJERSTAD

Då jag nu återbördats till Lund efter 8 års exil och omedelbart efter återkomsten hit fått en hedrande inbjudan att tala vid Vetenskaps-Societetens årshögtid, så har jag tänkt att det vore lämpligt att redogöra något för min vetenskapliga verksamhet under den tid som jag i Rom varit sysselsatt med forskningar rörande dess äldsta historia. Ämnets omfång gör att jag måste inskränka mig till en skissartad översikt, med påståenden ofta utan bevisföring.

Roms historia går minst 1000 år längre tillbaka i tiden än man trott. Det finns rester av den äldre stenåldern inom det moderna Rom och när som helst kan sådana rester anträffas även inom den antika stadens område, men så vitt man f. n. kan se, har denna äldre stenålderskultur icke bidragit till uppkomsten av det som så småningom blev Rom.

Den yngre stenåldern kännetecknas i Italien, liksom annorstädes, av revolutionerande framsteg: jordbruk och boskapsskötsel bildar samhällets ekonomiska bas och den tekniska nivån höjs. Från den yngre stenåldern i Italien leder en klar förbindelselinje till den senare romerska kulturen och från slutet av denna yngre stenålder finns bebyggelserester inom det antika Rom, nämligen på Esquilinen. De kan dateras mellan 2000—1500. Bebyggelsen, som hade en stor utsträckning med en koncentration i trakten kring nuvarande S. Maria Maggiore, fortsatte in i bronsåldern d. v. s. tiden mellan 1500—800. Bronsålderskeramik har vidare hittats i fyllnadslager på Forum Boarium. Jordfyllningen har med största sannolikhet tagits från de angränsande sluttningarna av Palatinen eller Capitolium. Bronsålderns folk bodde stundom i grottor och det är därför troligt att någon eller några av de grottor som finns på Palatinens och Capitoliums klippsluttningar har använts som boplats under bronsåldern. Den mest kända av

Föredrag vid Vetenskaps-Societetens årshögtid den 20 nov. 1965. Samtliga i föredraget nämnda årtal hänför sig till tiden före Kristi födelse.

dessa grottor är Lupercal och jag återkommer till den.

Frågar man vilken eller vilka folk det var, som skapade dessa äldsta kulturer i Rom, så rör man vid ett svårt problem. Meningarna bryts mot varandra. Hade latinare och andra italiska stammar, d. v. s. indoeuropeer, redan trängt in på den apenninska halvön och kan de förbindas med kulturerna i fråga eller har den indoeuropeiska invandringen skett vid ett senare tillfälle? Det förefaller som om man i diskussionen stundom synes ha glömt att indoeuropeer är ett gemensamt namn på de folk, som talar indoeuropeiska språk och att det material, som hittills står till vårt förfogande, inte på något sätt antyder att en folkgrupp i Italien före bronsålderns slut skulle ha talat ett indoeuropeiskt språk. Det antropologiska materialet visar däremot att Italien under den yngre stenåldern och huvudsakligen även under bronsåldern haft en befolkning tillhörande den långskalliga, spensliga och tämligen kortvuxna medelhavsrasen. Därmed överensstämmer att en mängd ortsnamn i Italien har motsvarigheter överallt i medelhavsländerna från Spanien i väster till Cypern i öster, d. v. s. det område, där medelhavsrasen var utbredd. Dessa ortsnamn är *icke* indoeuropeiska. Nu har man emellertid i närheten av Salerno hittat några kortskalliga skelett i gravar, som kan dateras till övergången mellan stenåldern och bronsåldern. Dessa skelett tillhör alltså inte medelhavsrasen, men då några forskare tar detta som bevis för att *latinarna* skulle ha invandrat i Italien redan vid den tiden, måste man häpna över forskarnas divinatoriska förmåga att kunna räkna ut att de kortskalliga individer, som begrovs nära Salerno omkr. 1800, talade latin.

De som är mindre divinatoriska får nöja sig med att konstatera att man f. n. inte kan bevisa att det funnits indoeuropeer i Italien före bronsålderns slut och att allt talar för det dominerande inslaget i Italiens yngre stenålder och bronsålder var av mediterrän karaktär. Inte bara det antropologiska materialet och de icke-indoeuropeiska ortsnamnen antyder detta, utan även åtskilliga fester och kulter, som fortlevde i romersk tid, men som tydligt röjer sitt förromerska, mediterräna ursprung. Jag nämnde grottan Lupercal på Palatinens nordvästra sluttning. Där firades festen Lupercalia, som inleddes med offer av getter. Prästerna hette luperici. På två av dem besmorde man pannan med blod från de offrade getterna. Man tvättade sedan av blodet med ull doppad i mjölk och då skulle dessa luperici

skratta. Därpå omgjordade sig prästerna med de offrade getternas skinn, åt en sakral måltid och löpte sedan, fortfarande klädda i getskinnen men f. ö. helt nakna, hit och dit framför grottan utmed Palatinens sluttning. I händerna hade de remmar skurna ur gethudarna och med dem slog de mötande personer, framför allt kvinnor, vilket ansågs medföra rening från skadliga inflytanden och stimulera kvinnornas fertilitet. Intill grottans öppning växte ett fikonträd, den berömda *ficus Ruminalis*, som ytterligare accentuerade kultens fruktbarhetskaraktär. Detta sakrala samband mellan get och fikonträd finner man även i en annan romersk fest, som firades vid getträsket på Marsfältet, där kvinnor samlades till en måltid under ett vilt fikonträd, *caprificus*, d. v. s. getfikon, och offrade fikonsaft till den med gethorn prydda Juno Caprotina. Slående paralleller till dessa fruktbarhetsriter finner man hos primitiva folk. Det förekommer att en steril kvinna bindes vid ett fikonträd med remmar av en slaktad gets inälvor och att man översköljer kvinnan med getens blod. Ibland smörjes kvinnan med fikonsaft. Dessa kvarlevor av primitiv ritual ger oss en vision av de ursprungliga sakrala ceremonierna, som i någon mån tuktats och mildrats av romersk hand. Vi konfronteras med en religiös värld av vildvuxen natur, blodfull och ohämmad, något helt annat än den sobra och juridiskt strikta ritual, som utmärker den genuint romerska religionen. Liksom i den grekiska religionen många mediterrana element har levt kvar från den minoiska kulturen, på samma sätt införlivades sådana element med den romerska kulturen. Italiens mediterrana befolkning utrotades icke av de invandrande indoeuropeiska stammarna. Tro, tankar, riter övertogs av indoeuropeerna från den tidigare befolkningen i Italien, liksom i Grekland. Jag har här endast kunnat snudda vid denna fråga och anföra ett par exempel. De kan mångfaldigas. Ett systematiskt studium av de mediterrana kvarlevorna i den romerska religionen kommer att göra det möjligt för oss att förstå några väsentliga delar av tanke- och känslolivet hos den yngre stenålderns befolkning i Rom, varigenom dessa skeden i Roms historia kan bli något mera än en klassifikation och datering av flintor, metallföremål och keramik. Och detta är ur historisk synpunkt inte oviktigt, då kulturarvet från dessa skeden, som jag framhållit, ingår som en ofrånkomlig beståndsdel i den senare romerska kulturen.

Omkring 800, då järnåldern börjar, inträffar en avgörande ändring av den romerska kulturens karaktär. Kontakten med det förflutna bryts inte, men de nya dragen är omisskänliga. Man kan icke tvivla på att latinarna utformat järnålderskulturen i Rom och i hela Latium, ty nu har vi verkligen bevis för att latin talades i Rom. Det framgår bl. a. av det kalendariska materialet. Mina åhörare behöver inte oro sig. Jag ska inte dra in Er i den kalendariska labyrinten, utan jag nöjer mig med ett par exempel: namnen är latinska på fester som kan förbindas med järnåldersbebyggelsen, t. ex. Septimontium; namnen på fester vars ursprung tillhör tiden före järnåldern, t. ex. Lupercalia, är icke-indoeuropeiska.

De latinska stammar, som omkr. 800 kom till Rom, slog sig ned i små byar på några av kullarna, på Palatinen, på de esquilinska kullarna, på Viminalen och på Quirinalen. Mellan kullarna var det djupa dalar, som var obebyggda och delvis användes som gravplatser. Palatinen bestod av *två* kullar: Germal och Palatual var skilda åt genom en brant ravin, som endast så småningom utfylldes, helt och hållet först under kejsartiden. Endast på de två nämnda kullarna finns det bebyggelse under järnåldern: ravinen låg utanför bebyggelsen och användes som gravplats. Detta kastar ett blixtljus över den spridda och isolerade bebyggelsen under denna tid. I dalarna strömmade bäckar nedför klippsluttningarna och accentuerade boplatsernas isolerade läge. Man kan urskilja tre grupper av vattendrag: Circus Maximus-bäcken, Forumbäcken och Petronia amnis, det enda av dessa vattendrag, vars antika namn är känt. Dessa bäckar markerade gränserna mellan de olika bysamhällena.

Byinvånarna var småbönder och herdar, som bodde i enkla hyddor byggda av lerklinade väggar av vass och kvistar. Man odlade vete, korn, hirs, bönor och ärter. Nötkreatur, får, getter, svin, hästar och hundar var de vanligaste husdjuren. Det fanns inga tempelbyggnader, endast öppna kultplatser med ett altare.

Man kan konstatera att hantverksprodukterna visar en tydlig särprägel inom de olika byarna. Det kan synas egendomligt att produktionen inom samhällen, som ligger så nära varandra som byarna på Roms kullar, var så olikartad, men detta faktum förklaras av den produktionsform, som rådde i Rom vid denna tid. Den kan rubriceras som hemslöjd, utmärkande för ett samhälle vars ekonomi är huvudsakligen baserad på naturahushållningens principer. Ett yrkesmäs-

sigt bedrivet hantverk existerade inte ännu, möjligen i viss mån med undantag för metallslöjden. Det mesta av de övriga produkterna förfärdigades inom familjen, eller i vissa fall en grupp av familjer, av dem som hade utpräglade anlag för ett viss slags hantverk. Inte bara spinning, flätverksarbeten, vävning, läder- och träslöjdsarbeten tillhörde hemslöjden utan även keramiken, den utan jämförelse talrikaste och bäst bevarade hantverksprodukten. Keramiken var helt handgjord, utan användande av drejskiva, och bränningstemperaturen var så låg att moderna keramikexperter anser att kärnen bränts på en öppen härd eller i en primitiv ugn av det slag som användes för brödbakning. Förmodligen har kvinnorna omhändertagit keramikproduktionen. Man har moderna paralleller därtill på platser där ett uråldrigt produktionssätt fortsätter som kvarleva från tidig tid, t. ex. i vissa byar på Cypern, där husmodern i varje familj förser denna med dess nödiga lerkärl, som hon gör helt och hållet för hand. Varje husmoder lär en eller ett par av döttrarna att tillverka keramik och på det sättet fortplantas hantverksskickligheten från generation till generation. En kvinna på Cypern sa: att göra lerkärl är kvinnfolks göra, det förstår sig inte karlarna på.

Inom varje bysamhälle följde hemslöjden på detta sätt familjetraditioner och höll segt fast vid lokala mönster, vilket är karaktäristiskt för folk som lever i ekonomiskt och socialt slutna grupper, men även om hantverksprodukterna antyder en kulturell och säkerligen också politisk partikularism för bysamhällena, så betyder det naturligtvis inte att dessa byar utgjorde hermetiskt slutna samhällen. Vi vet att det var kontakt mellan dem, vilket visas både av hantverksprodukternas stilistiska och morfologiska egenskaper. Trots lokala särdrag präglas dock föremålen från samma tid av likartade allmänna stildrag, som gör det möjligt för oss att synkronisera produktionsalstren från olika byar och att konstatera att bebyggelsen började och fortlöpte ungefär samtidigt i alla järnåldersbyar i Rom.

I ett samhälle vars ekonomi är baserad på naturhushållningens principer förvärfvar man ytterst få artiklar utifrån och handel som en ekonomisk faktor förekommer inte, utan består bara av tillfälliga utbyten av gåvor och förvärv av sällsynta eller lyxbetonade föremål. Det är därför icke förvånande att indicier på annat än sådant tillfälligt varuutbyte saknas i de dåtida italiska järnåldersbyarna. Däremot har vi många exempel på att små folkgrupper

vandrade från trakt till trakt och att, när de väl slagit sig ned på en plats, i en för dem främmande miljö, de fortsatte att där tillverka hemslöjdsprodukter av samma slag som på deras ursprungliga ort.

Tack vare detta kan man spåra hur folkgrupper från Latium vandrat ända upp i norra Etrurien och över apenninska bergspassen ned i Picenum vid Adriatiska havet. På motsvarande sätt har invandring skett till Rom från Etrurien och de apenninska bergstrakterna. Man kan lätt gissa orsakerna till dessa vandringar: missväxt och överbefolkning. Som väl är, behöver vi inte gissa. Dessa ut- och invandringar är omnämnda av de antika författarna, som också anger de nämnda orsakerna: om det blev missväxt eller överbefolkning inom ett visst område, brukade de italiska stammarna utlotta en årskull av befolkningen, som fick utvandra för att söka sin bärning på annat håll.

De latinska stammar som invandrade till Rom omkr. 800 bosatte sig, som nämnts, på kullarnas toppar. De branta klippsluttningarna utgjorde ett naturligt försvar. Omkr. 700 blev emellertid utrymmet på kullarna för trångt för den ökade befolkningen och bebyggelsen började därför att söka sig ned i dalarna. Så småningom nådde hyddbebyggelsen den djupaste delen av den stora sänkan, där sedan Forum Romanum och Forum Boarium anlades. I de romerska berättelserna om de händelser, som skulle ha tilldragit sig i samband med Roms tillkomst, uppges att denna sänka var ett stort träsk och den delen av berättelserna är riktig. Vid grävningar på Forum Romanum anträffades längst ned, c:a 6.50 m. under kejsartidens Forumgoly, avlagringar av lera och sand med inblandade växtdelar och mylla vittnande om att träsket en gång existerat. Direkt ovanpå avlagringarna fanns rester av de äldsta hyddorna, som på denna plats inte är äldre än c:a 625—575. Det synes uppenbart att träskområdet inte har kunnat bebyggas innan en dränering företagits. Denna dränering bör ha tillgått så, att man muddrat Forumbäckens botten, rätat till dess sidor och grävt avloppskanaler ned till bäcken, så att vattnet snabbt runnit ned till Tibern. Denna dränering, som alltså kan dateras till c:a 625, är föregångaren till Cloaca Maxima.

Även om hyarna på 600-talet och början av 500-talet blev större än tidigare och även om de uppvisar nya drag i samhällsstrukturen, så måste det betonas att det finns inga som helst tecken på en urbani-

sering av samhället, vare sig bebyggelsemässigt, ekonomiskt eller politiskt.

Bostäderna bestod fortfarande av enkla, lerklinade hyddor och någon regelmässig planering av bebyggelsen fanns inte. Liksom förut var åkerbruk och boskapsskötsel samhällets ekonomiska grund. Husdjuren och vegetabilierna var i stort sett desamma som förut men på det vegetabiliska området kan man anteckna en nyhet. Fynd av vindruvskärnor i gravar från 625—575 visar att vinodlingen då hade införts i Rom; med största sannolikhet ett etruskiskt kulturlån, i likhet med åtskilligt annat vid den tiden som jag strax kommer till. Hantverksproduktionen var i början av 600-talet alltså av hemslöjdskaraktär, men snart uppträdde det professionella hantverket som en farlig och tekniskt överlägsen medtävlare. Följden blev att en standardiserad produktion i metall, keramik och annat material med tiden behärskade marknaden: keramikkarl av slammad lera, drejade, välbrända men artistiskt schablonmässiga, blev på modet och de handgjorda, hemgjorda, särpräglade kärnen föraktades och kom ur bruk. Med teknikens hjälp, i detta fall drejskivan, blev massproduktion av keramik möjlig och samma slags karl förvärvades av invånarna i olika byar från samme fabrikant. Distributionen av varorna sköttes förmodligen av hantverkarna själva. Ännu i vår tid finns det kvarlevor av en dylik arbetsorganisation, där hantverkaren och handelsmannen är samma person. För Medelhavsländerna kan man hänvisa till de kringvandrande krukmakarna i Messenien, på Kreta och Cypern, som tillverkar lerkarlen den tid på året, då de inte kan eller behöver ägna sig åt sitt jordbruk. Sedan de tillverkat ett tillräckligt antal krukor lastar de dem på åsnor och far omkring i byarna tills de avyttrat sina produkter. Ungefär på detta sätt distribuerades förmodligen hantverksprodukterna till byarna i Rom och Latium under 600-talet och början av 500-talet. Genom att invånarna i olika byar förvärvade samma slags varor, utsuddades den kulturella särprägel i dessa byar, och samtidigt öppnades dörren till en värld utanför Rom och Latium, till den etruskiska högkulturen; från de närmast Rom belägna etruskiska städerna, Veii och Cerveteri, importerades mellan 625 och 575 förnäma prov på den etruskiska hantverksskickligheten. Trots den obestridliga förekomsten vid denna tid av en lokal handel måste man emellertid framhålla att handeln fortfarande icke spelade någon egentlig ekonomisk roll. Detta blir

klart, om man söker efter belägg för handelsförbindelser mellan Rom och Italien utanför de närmast Rom belägna orterna samt mellan Rom och utomitaliska områden. Några sådana handelsförbindelser har icke existerat under den tid det här gäller. Bara 25 exemplar av grekisk keramik, som kan dateras till 700—575, har hittats i Rom. Även om denna siffra blott anger den del av importgodset, som hittills anträffats, är den dock så låg att den icke tyder på direkta och reguljära handelsförbindelser. Efter 575 blir det helt andra siffror ifråga om den grekiska importen till Rom, som vi ska se. Betänker man att den enda konstaterbara formen av varuutbyte före 575 är den lokala handeln med trakterna närmast Rom i Etrurien, så finner man den riktiga förklaringen till den sporadiska importen av grekiskt gods till Rom. Etruskerna hade redan vid denna tid en avancerad stadsbebyggelse, där handeln ingick som en betydande ekonomisk faktor och till de etruskiska hamnarna importerades avsevärda mängder av grekiska produkter i keramik och annat material. Det synes därför otvivelaktigt att den fåtaliga grekiska keramik, som hittats i Rom, kommit dit indirekt *via* den lokala handeln med Etrurien. Sak samma gäller de likaledes fåtaliga, icke-keramiska produkterna av främmande ursprung, som hittats i Rom. En del av metallföremålen härstammar från Centraleuropa, andra föremål av metall, elfenben, fajans och glas etc. är av grekiskt eller orientaliskt ursprung. Det skulle vara mycket orealistiskt att tolka förekomsten av dessa föremål i Rom som bevis för handelsförbindelser mellan byarna i Rom, Centraleuropa, Grekland och Orienten. De central-europeiska metallföremålen har successivt transporterats till trakterna närmast Rom och *därifrån* kommit till de romerska byarna. Metallföremålen och smyckena av grekiskt och orientaliskt ursprung har liksom den grekiska keramiken förts till Rom från de etruskiska importhamnarna av de etruskiska hantverkare, som avyttrade sina produkter i Rom.

De personer som begrovs under 700-talet i Rom fick med sig torftiga och monotona gravgåvor, antydande att någon större ekonomisk differentiering ännu inte hade skett i samhället. Under 600-talet, framför allt mot dess slut, och i början av 500-talet finner man att det uppstår en olikhet i fråga om gravgåvornas mängd och materiella värde: i somliga gravar har den döde fortfarande fått några få, obetydliga gåvor, i andra gravar har han försetts med många och

dyrbara skänker, indicerande ekonomiskt välstånd. Då detta, som vi sett, inte kan bero på kommersiella utan på agrikulturella faktorer, måste man anta att några individer kommit i besittning av en större areal jord och flera husdjur än andra byinvånare. Denna ekonomiska differentiering medförde en begynnande social skiktning, förmodligen genom att medlemmar av förmögna familjer gifte sig inbördes. I en esquilinsk grav, som kan dateras till omkr. 650, hade en man jordats i full militär utrustning, med spjut, sköld och hjälm. Vidare hade han fått sin stridsvagn med sig. Det är viktigt, ty en stridsvagn var i senare tid ett prerogativ för konungen. Den esquilinska graven visar att social rangskillnad uppstått redan i 600-talets byar i Rom: det senare kungliga prerogativet innehades redan av den högste ledaren för bysamhällena, men — och det är lika viktigt — denne högste ledare hade icke begravts i en furstegrav utan i en vanlig trenchgrav som alla andra.

Den tid som ligger före tillkomsten av *staden* Rom, d. v. s. före Urbs, har jag kallat Roms pre-urbana epok och jag har hittills talat om den. Denna pre-urbana epok är den längsta i den romerska historien, den sträcker sig från omkr. 2000 till 575 och man har anledning förmoda att den kommer att förlängas ytterligare tillbaka i tiden. Efter omkr. 700 hade byarna, som vi sett, *bebyggelsemässigt* och *kulturellt* börjat att växa ihop men ännu hade de icke *politiskt* sammanslagits och ombildats till en enhetsstad. Däremot hade de ursprungliga småbyarna förenats till två storbyar: den ena dominerades av sabinare och omfattade Quirinalen, Viminalen och Capitolium; till den andra, där latinerna härskade, hörde områdena på Palatinen, Caelius och Esquilinen. Detta senare bysamhälle är även sakralt betygat genom en fest, som hette Septimontium och firades av invånarna på 7 kullar inom byområdet. Det sabinska bysamhället var uteslutet från deltagande i festen. Gränsen mellan de latinska och sabinska bysamhällena var Forumbäcken. Det vet man därför att tre Janusmonument var placerade utmed bäcken och de stod kvar utmed bäckens efterträdare, Cloaca Maxima: Janus Summus, Medius och Imus. Janus blev så småningom en gud för lite av varje, men, som en amerikansk forskare, Mrs Adams Holland, har påvisat, han hade ursprungligen samband med rinnande vatten och över bäckar och floder byggda broar. Om broarna gick öven en gränsbäck var det naturligt att Janus även fick anknytning till krig

och fred och det fick han i Rom, där Janus Medius i senare tid ombyggdes till en tempelliknande byggnad, vars portar skulle vara öppna i krig och stängda i fred. Det är en obegriplig föreskrift. Mrs. Adams Holland har försökt att göra den begriplig genom att förknippa den med den ursprungliga konkreta verkligheten: då det var krig, öppnades Janus, d. v. s. bron revs; då det var fred, stängdes Janus, d. v. s. bäcken, genom bron. Vare därmed hur som helst: Janus' förbindelse med krig och fred visar att Forumbäcken var en gränsbäck och det kan den bara ha varit före enhetsstadens tillkomst, det visar hän på en tid då de sabinska och latinska bysamhällena var politiskt åtskilda och visar också att de romerska legenderna om striderna mellan sabinare och latinare i samband med enhetsstadens grundande innehåller en kärna av historisk sanning. Vägarna och broarna över gränsbäcken kan knappast ha anlagts förrän träskområdet på båda sidor om bäcken dränerats och torrlagt. Detta skedde, som jag nämnt, omkr. 625 och broarna över gränsbäcken torde alltså tillhöra slutfasen av den pre-urbana epoken, 625—575. Dräneringsarbetet förutsätter ett fredligt samarbete mellan de två bysamhällena, inte bara krigiska konflikter som legenderna berättar om. Detta fredliga samarbete förebådar enhetsstadens grundande.

Omkring 575 inträffar denna epokgörande händelse i Roms historia. Den etruskiska högkulturen uppbars i politiskt hänseende av en konfederation av statsstater. Etruskernas expansion gick från kuststäderna inåt landet. Omkring 625 hade etruskerna erövrat den lilla ort, som nu heter San Giovenale och där svenskarna företagit utgrävningar. De har i hög grad bidragit till klarläggande av de problem, som är förknippade med Roms grundande. Före etruskernas erövring av San Giovenale fanns där ett italiskt bysamhälle med hyddbebyggelse av samma slag som i det pre-urbana Rom. Etruskerna införde i San Giovenale en urbanistisk bebyggelse med hus och tempelbyggnader direkt ovanpå de övergivna hyddorna. Man har verkligen kunnat konstatera att hyddorna övergivits, ty husgerådet har i stor utsträckning lämnats kvar på hyddgolven och hyddinvånarna synes därför ha hastigt lämnat platsen inför den etruskiska övermakten. Ungefär samtidigt med San Giovenale blev Veii en etruskisk stad, också anlagd ovanpå en tidigare hyddbebyggelse.

Etruskerna vände därefter sin expansionskil åt söder men ej direkt mot Rom utan tog från Veii vägen norr om Rom mot Palestrina, där de två berömda furstegravarna, Tomba Barberini och Tomba Bernhardini, som kan dateras till tiden omkring 600, vittnar om att Palestrina var en etapp på etruskernas erövringståg mot södra Latium och Kampanien. Roms byar var sålunda helt överflyglade av en etruskisk kulturell och politisk dominans i början av 500-talet och sammanslagningen av de två romerska bysamhällena till en stad, d. v. s. tillkomsten av den romerska stadsstaten måste ses i detta historiska perspektiv. Roms grundläggning var ingalunda någon enstaka företeelse utan ingår som ett led i ett historiskt sammanhang. Ungefär samtidigt med att de pre-urbana byarna i Rom sammanslogs och omformades till en stad blev även de andra städerna grundade i Latium, uppstod liksom Rom ur tidigare bysamhällen och blev städer av samma slag som i Rom och av samma anledning som Rom; d. v. s. det var den nödvändiga politiska följden av Mellersta Italiens totala införlivande i det etruskiska stadsstatsystemet och vi kan, som vi sett, kronologiskt följa denna urbaniseringsprocess successivt med den etruskiska expansionen från Etrurien till Latium och Kampanien.

Det finns icke några tecken på att Rom erövrats med direkt våld av etruskerna. Det behövdes inte heller. Rom var, som nämnts, helt överflyglat av den etruskiska stormakten och måste politiskt ansluta sig till denna. Men av suveränerna i den nya romerska stadsstaten bar de första kungarna inte etruskiska namn. Av de sju kungarna, som omtalas av de antika krönik författarna, är den förste, Romulus en helt ohistorisk, fiktiv gestalt. Annorlunda förhåller det sig med de övriga sex kungarna. Deras namn är säkert äkta. Däremot är det mesta, som berättas om kungarnas bedrifter utan något historiskt värde. Den förste kungen, Numa, var sabinare; den andre Tullus var son till en latinsk far och en sabinsk mor och den tredje kungen, Ancus, var en dotterson till Numa. De tre första kungarna var alltså av latinsk-sabinskt ursprung, men det är uppenbart att det sabinska inslaget var kraftigt och att sabinarna haft ett betydande politiskt inflytande i Rom under stadens första skede. Den fjärde kungen, Tarquinius med tillnamnet Priscus, var från Etrurien, liksom den siste kungen, som också tillhörde samma släkt, med tillnamnet Superbus. Man kan svårligen tänka sig någon annan orsak till ro-

marnas påstående att etruskiska kungar härskat över dem än att påståendet är sant. Mellan de två Tarquinierna kommer i kungalistan latinaren Servius Tullius, som emellertid var gift med en dotter till Tarquinius Priscus.

Dessa Roms sex kungar har regerat mellan omkr. 575 och c:a 450 då republiken infördes. Detta begynnelsesdatum för den romerska republiken har en förespråkare i Krister Hanell och mina egna forskningar har bekräftat Hanells åsikt.

Jag kan inte nu diskutera dessa problem, lika litet som jag kan redogöra för kungatidens politiska och militära organ, de sakrala institutionerna, de sociala klasserna etc. utan jag får inskränka mig till att, liksom för den pre-urbana epoken, försöka teckna några allmänna karaktäristiska drag av urbaniseringen, drag varigenom Rom som stad skiljer sig från de pre-urbana samhällena.

Först och främst kan man fastslå att i och med stadens grundläggning tillhörde hyddornas tid det förflutna. Romarna bodde ej längre i lerklinade vasshyddor utan i hus med flera rum och i två våningar, byggda på stenfundament, med murar av soltorkat tegel beklädda med målad stuck och taken täckta med tegelpannor.

I skärningspunkten mellan de tidigare byarna anlades stadens torg och politiska centrum, Forum Romanum. Detta torg utsträckte sig på båda sidor om den forna gränsbäcken. Därmed borttogs gränsen och enhetsstadens idé accentuerades. För att bereda plats för Forum Romanum jämnades de där befintliga hyddorna med marken och torgets golv lades direkt ovanpå hyddresterna. Ett annat torg, Forum Boarium, anlades nära Tiberhamnen. Man kan spåra en planmässig reglering av bebyggelsen med ledning av gatornas dragning och de offentliga byggnadernas placering. Man säger att alla vägar bär till Rom, men i Rom bär alla vägar till Forum Romanum: Sacra Via, Clivus Capitolinus, Vicus Tuscus, Vicus Jugarius och Argiletum, som förde trafiken till Quirinalen, Viminalen och Esquilinen på vägar som grenade ut sig från Argiletum-stammen.

I stadens centrum reste sig de första offentliga byggnaderna. Vid Forum Romanum är det två byggnader som i den romerska traditionen är förknippade med Numa, den första kungen, nämligen Regia, kungens kultlokal, och Vestatemplet. De just avslutade av Prof. Frank Brown ledda utgrävningarna av Regia har visat att under byggnadens äldsta murar finns rester av vanliga bostads-

hyddor tillhörande det pre-urbana slutskedet c. 600—575. Dessa hyddor jämnades med marken för att bereda plats åt Regia. Vestatemplets äldsta votivgåvor, som förvarades i en grop under templet, kan man datera till 575—550. Både det äldsta Regia och det äldsta Vestatemplet bekräftar alltså dateringen av kungatidens början till c:a 575. Andra kultplatser och tempel från samma tid fanns vid Forums nordvästra ände, på Capitolium och på Forum Boarium. Mot slutet av 500-talet byggdes tempel även i stadens perifera områden och i början av 400-talet omgavs staden med en fortifikatorisk gördel, Roms första stadsmur, byggd av Servius Tullius.

Med tempelarkitekturen var skulpturkonsten intimt förknippad: de äldsta skulpturerna tjänade uteslutande till att utsmycka arkitekturen. Terrakottaplattor med reliefskulptur bekläde arkitrav och gesims, antefix avslutade takets täcktegel, akroterier utsmyckade gavelns sidohörn och topp. Den äldsta arkaiska skulpturen i Rom är stilistiskt helt etruskisk, men i senarkaisk tid, vilket påvisats av Prof. P. J. Riis, finns det romerska skulpturer av en särpräglad, latinsk stil. Lärjungen hävdar sig gentemot läraren.

Som jag framhållit, spelade handeln icke någon roll för de pre-urbana samhällenas ekonomi men efter stadens grundläggning ändrades läget. Jag nämnde att i Rom hittats bara 25 exemplar av grekisk keramik som kan dateras till tiden mellan 700 och 575, alltså de sista 125 åren av den pre-urbana epoken, medan 451 exemplar av grekisk keramik, som tillhör tiden 575—450, har anträffats i Rom, d. v. s. de likaledes 125 år som den arkaiska stadens tid omfattar. Då var alltså den grekiska importen till Rom nära 20 gånger större än före stadens grundläggning. 451 importföremål under 125 år kanske inte förefaller överväldigande, men de utgör ju bara en av tillfälligheter avsevärt reducerad del av importen. Det är inte den hittills anträffade mängden av importgods som det kommer an på utan den 20 gånger större importmängden än under pre-urban tid. Man kan inte tvivla på att Rom efter stadens grundläggning stod i direkta handelsförbindelser med Grekland. Det bekräftas av en undersökning av den mängd grekiska vaser som hittats i de största etruskiska städerna, nämligen Cerveteri, Chiusi, Falerii, Orvieto, Tarquinia och Vulci. Det totala antalet grekiska vaser, som kan dateras till 600—450 och hittills redovisats som anträffade i dessa städer uppgår till 2660, d. v. s. i medeltal c:a 445 vaser för varje stad. Det överensstämmer

ganska bra med de 451 vaserna från Rom och visar att Roms handel med Grekland var av samma storleksordning som de största etruskiska städernas. Ytterligare ett kriterium på de romerska byarnas omdaning till en stad är alltså detta att handeln blivit en ekonomisk faktor i samhället, köpmannen som förmedlare av varuutbytet har trätt i verksamhet.

Handelskurvan i det arkaiska Rom företer en kulminerande topp under tiden 530—500. Det är den tid då Jupitertemplet på Capitolium byggdes av Tarquinius Priscus. Det var dåtidens största tempel i Italien och kan inräknas t. o. m. i den samtida grekiska kolossal-klassen. Det är märkligt men än märkligare blir detta faktum, då man betänker att omkr. 70 år före 509 då Jupitertemplet invigdes, bodde man i Rom i lerliknande hyddor. Utvecklingen från primitivism till monumentalitet gick mycket hastigt. Ett fenomen som ej är ovanligt, då en lågkultur företrädd av ett kulturbegåvat folk kommer i intim kontakt med en högkultur.

Det har sagts att det är ett kännetecken på en verkligt stor och betydande skapelse att den uttrycker i auktoritativ och klar form det som man tidigare har kunnat föreställa sig blott på ett ofullkomligt och osäkert sätt. Detta gäller i högsta grad om Jupitertemplet och allt som man kan förbinda därmed. Ty detta tempel är ingalunda bara arkitektur, det är en religiös och politisk idé, som fundamentalt omgestaltat det romerska samhället. Enligt min mening kan därför ingenting bättre än Jupitertemplet illustrera och klargöra innebörden av den romerska stadsstatens tillkomst.

Med kulten av Jupiter Optimus Maximus fick den romerska stadsstaten sin sakrala kröning. Rom fick sin stadsgud, sin statsgud. Visserligen hyste Vestatemplet underpanter på den romerska statens makt t. ex. det trojanska palladiet, men Vesta själv var ingen beskyddande statsgud. Hon hade ingen kultbild, hon var ej en personlig gud utan en sak, hon var statshärden, där den varje år förnyade elden brann som ett tecken på statens liv och hälsa. Jupiter Optimus Maximus var en individ, hade mänsklig gestalt. Tarquinius Priscus inkallade etruskiska konstnärer för templets utsmyckning och Vulca från Veii fick i uppdrag att skapa kultbilden. Denna var den första i Rom existerande gudabilden i mänsklig gestalt. I Vulcas mästarehand blev den grekisk form i etruskisk version. Därmed banades väg för en antropomorfistisk gudsuppfattning, dittills okänd i Rom,

och Jupiter Optimus Maximus fick den plastiska, utvecklingsdugliga form, som passade för en blivande imperiegud i en av grekiska tankar byggd kulturvärld.

Triumfen är intimt förbunden med Jupiterkulten på Capitolium. Under kungatiden var givetvis konungen i egenskap av högste krigsledare den ende ifrågakommande triumfatorn. Denne färdades upp till templet stående i sin stridsvagn. Redan i den pre-urbana epokens slutskede hade, som jag nämnt, samhällets högste ledare haft stridsvagnen som ett prerogativ. Men enhetsstadens konung, som i triumf drog upp till Jupitertemplet, var av en annan dignitet. Han var klädd i tunica palmata och toga picta, båda purpurfärgade och guldstickade, Jupiters och konungens dräkt. Över triumfatorns huvud hölls Jupiters guldkrona, hans ena hand grep om Jupiters örnrönta spira och de nakna delarna av hans kropp var övertäckta med mönjerfärg liksom på Jupiterstatyn. Konungen och triumfatorn var inte Jupiter. Han föreställde Jupiter, var en bild av Jupiter, han agerade Jupiter i den mimiska ceremoni, som triumftåget var. Det var Jupiter, som triumferade, ty det var inte människorna utan guden, den romerska statens skyddsgud, som hade segrat och med triumftåget tackade man honom för den seger som han vunnit åt den romerska staten.

Med den romerska statens tilltagande makt ökades också Jupiters. I de romerska kolonierna byggdes Capitolia, kopior i liten skala av Jupitertemplet på Capitolium. Under kejsartiden höll denna kult sitt intåg i provinserna och trängde till imperiets yttersta gräns. Jupiter Optimus Maximus blev imperiegud, världsgud. Redan i den romerska stadsstat som utformades på 500-talet framsprang en kapitolinsk idé, som tog arkitekturen, artistisk form på stadens borgklippa, en idé som fick religiös och politisk innebörd av världshistorisk betydelse.

**BJÖRNSTJERNE BJÖRNSON
PÅ SVENSKE SCENER**

AV

HARALD NORENG

I nesten femti år, fra tiden omkring 1860 og fram til 1910, var Björnstjerne Björnson den nordmann som svenskene kjente best. Hans diktning, særlig bondefortellingene, ble tidlig folkelesning også i Sverige. Under mange besök vant han dessuten et stort navn som foredragsholder og taler. Mot slutten av det 19. århundre kom Björnson i svenske öyne til å stå som selve hovedmannen innenfor den sterke nasjonale reisningen i Norge, den som siktet mot folkestyre innad og selvstendighet utad. Liberale og radikale kretser i Sverige hadde stor sympati for Björnsons politiske innsats, men de konservative avskydde ham, fordi han etter deres mening brakte selve den norsk-svenske union i fare. Men da den radikale norske unionspolitikken førte med seg en farlig tilspissing av forholdet til Sverige omkring århundreskiftet, begynte Björnson å mane til besindighet. Dette var sikkert én av grunnene til at han som gammel mann kunne glede seg ved en enorm popularitet i nesten alle lag i det svenske folk.

Ikke minst som dramatisk dikter hadde Björnson fått en høy stjerne i Sverige. I løpet av sitt lange forfatterskap skrev han over 20 skuespill, og mer enn halvparten av dem ble tidlig oppført på svensk scene. Gjennom disse dramaene og måten de ble oppført på, kom den norske dikter også til å gripe skapende inn i svensk teaters og svensk dramas utvikling.

Ved midten av forrige århundre hadde de svenske hovedscenene, i likhet med andre ledende teatre i Norden, av og til spilt dramaer fra det store franske, engelske og tyske repertoar. Men svært mange av de stykker som ble gitt, var lett underholdningslitteratur av fremmed og hjemlig fabrikat. Den interessanteste nye dramatikken var det framskmennene som leverte. Også i Sverige ble det framført skuespill av Scribe, Alexandre Dumas d. y. og Augier. Disse dikterne

hadde skapt et drama med spennende handling og klar logisk oppbygning. Franskmennene hadde også begynt å vise fram mennesker fra moderne borgerlig samtidsmiljø, og prøvde å kaste lys over et eller annet psykologisk, moralsk eller sosialt problem. Enkelte svenske dramatikere hadde forsøkt å skape et historisk drama og et moderne problemdrama etter fransk mønster, men uten større kunstnerisk hell. På dette tidspunkt er det at Bjørnstjerne Björnson gjør sin friske og energiske entré i nordisk teaterdiktning, og beriker vårt repertoar med en rekke historiske dramaer og moderne borgerlige problemskuespill.

Sitt nordiske gjennombrudd som dramatiker opplevde Björnson med det vesle stykket »De nygifte» som kom i 1865. Det er et drama om ekteskapelige konflikter. Amtmannens unge dotter Laura greier ikke den brå omplantningen fra det trygge barndomshjemmet til det nye hjemmet med ektemannen, juristen Axel. Ekteskapet holder på å sprenge, men til slutt blir det arrangert en fiffig og rörende forsoning. Dette uanselige dramaet må ha kommet et sterkt publikumsbehov i møte. Alt så tidlig som i 1866 ble det oppført på Kungliga teatern i Stockholm, samtidig med at det trakk fulle hus i Christiania, København, Helsingfors og Göteborg. Og snart fortsatte dramaet sin seiersgang over tyske, østerrikske og russiske scener.

De to neste Björnson-dramaer som ble spilt i Sverige, var historiske i opplegg. »Mellem slagene», som var skrevet alt i 1856, foregår i Norge på slutten av 1100-tallet, og Maria Stuart »som var fullført i 1864, utspilles i Skottland i 1560-årene. Men i begge disse stykkene behandler dikteren moderne psykologiske og moralske konflikter. Hovedpersonene i begge dramaene er unge og vakre kvinner som har viklet seg inn i farlige ekteskapelige floker. Også disse to skuespillene innledet sin lange scenehistorie i Sverige på Kungliga teatern i Stockholm, »Mellem slagene» i 1867 og »Maria Stuart» i 1868. I alle de tre første Björnson-stykkene som ble framført i Stockholm, spilte et par av Sveriges ledende scenekunstnere, fru Elise Hwasser og Axel Elmlund, i hovedrollene, og ga dramaene en storstilet presentasjon.

Björnsons første skuespill inntok en mellomstilling mellom de to kunstretninger som går under navn av romantikk og realisme. Men sin hovedinnsats i svensk teater skulle den norske dikter gjøre med de dramaer som han skrev etter 1872, og som er rent realistiske i

sitt stilpreg. Fra nå av handler alle Björnsons skuespill om samtidige mennesker som lever i borgerlig nordisk samfunnsmiljø. Og dikteren stiller sine personer opp mot hverandre i diskusjon og kamp om et eller annet aktuelt problem. Han vil gjerne smi sine dramaer til våpen i den store kulturkampen hvor han selv kjempet med på så mange fronter. Derfor er han ikke redd for å fylle sine skuespill med klar moralsk, social og religiøs tendens. De aller fleste av Björnsons kamp-skuespill avspeiler rent norske forhold, men mange av dem skulle også møte sterk interesse i Sverige. Det gjelder særlig for åtte av dramaene mellom 1875 og 1900.

I »En fallit» som kom i 1875, tegnet dikteren i konsul Henning Tjælde en rik og foretaksom forretningsmann. For å verne om sin stilling misbruker han lånte pengemidler, og må lære å bøye seg under en høyere moralsk lov. »Redaktören» fra samme år framstiller en konservativ presseman, som forfølger sine motstandere med fanatisk hat. Også han må gjennomgå en moralsk omvendelse. Det store skuespillet »Det ny system» fra 1879 handler om jernbanedirektør Riis som dikteren gjør ansvarlig for korrupsjon og stagnasjon i en viktig del av embetsverket. To dramaer framstiller ekteskapskonflikter. »Leonarda» fra 1879 handler om en kjekk og storsinnet kvinne som blir utstøtt av det gode kristne selskap med biskopen som toppfigur, fordi hun er skilt fra sin mann general Rosen, en fordrunken uthaler. I »En handske» fra 1883 stiller en ung pike, Svava Riis, de samme strenge moralske krav til menn som til kvinner, også for ekteskapet, og får det borgerlige mannssamfunns raseri skyllende over seg som takk. Men hovedverket fra denne perioden er »Over ævne I», som også kom i 1883. Her er hovedpersonen sokneprest Adolf Sang, den religiøse idealisten som vil bevise kristendommens sannhetskraft ved å helbrede sin dødssyke hustru gjennom bönn. Men Sang sprenger både sin kones og sine egne krefter, og ved teppefall ligger begge døde på scenen.

Og likevel — det var to seinere skuespil fra denne perioden som vant størst popularitet i Sverige. I »Geografi och kærlighed» som ble til i 1885, har Björnson laget et festlig portrett av den lærde geografi-professor Tygesen. Han er så distré og så oppslukt av sitt fag at han forsømmer og tyranneriserer både sin vakre hustru og sin søte datter, Også på svenske lesere virket dramaet som et overgivent selvoppgjør fra dikterens side. I »Paul Lange og Tora Parsberg» som kom ut i

1898, hørte svenskerne derimot en smertefylt klang i dikterens stemme. Dramaet var bygd over den menneskelige tragedie som fikk en så brå slutt i 1888, da den norske statsminister Ole Richter tok sitt eget liv i Stockholm. Stykket vitnet om at Björnson kjente seg sterkt medskyldig i Ole Richters død. Den gamle stridsmann röpet nå sterk avsky for fanatismen i unionspolitikken, og drömte om fred og forsoning mellom nordmenn og svensker.

Tre av de dramaene som er nevnt, fikk sine verdenspremièrer på svenske scener, nemlig »En fallit», »Redaktören» og »Over ævne I». Men nå var Björnson blitt for radikal for Kungliga teatern, som stod kongehuset og hoffet nær. »En fallit», eller »Ett handelshus» som det kom til å hete i Sverige, gikk aller første gang på Stora teatern i Göteborg 16. januar 1875. Denne merkelige premièren ble innledningen til stykkets triumftog over scenen både i Norden og i Europa, og dermed til den største internasjonale teatersuksess den norske dikter noensinne fikk oppleve. Bare tre dager seinere, den 19. januar 1875, ble en ny stor scene, Nya teatern i Stockholm, innviet med det samme stykket. Dette teateret var en liberal borgerlig scene. Teatersjefen, Edvard Stjernström, var en intim venn av Björnson, og de to hadde i mange år ført en interessant brevveksling med hverandre om drama og teater. Det var under ledelse av Edvard Stjernström og den seinere teatersjef Ludvig Josephson at Nya teatern kom til å presentere de fleste av de Björnson-dramaer som er nevnt, for Stockholms publikum. Både Stjernström og Josephson hadde studert teater ute i Europa, særlig i Paris, og lært moderne regikunst av franske instruktører. I pakt med de nye prinsipper prøvde de nå å legge framføringen av Björnsons skuespill så tett opp mot det virkelige liv som mulig, både når det gjaldt skuespillernes atferd og språkbehandling, og det miljø dramaene ble utspilt i. Og foran alle premièrer gikk det lang og omhyggelig innstudering av alle roller. Det kunstneriske mål var størst mulig virkelighetstroskap. Det ble en god støtte for den norske dikter at Nya teatern, eller Svenska teatern som det siden ble kalt, i mange år disponerte over flere av de fremste skuespillere i Sverige. Edvard Stjernström selv opptrådte som advokat Berent i »En fallit» og som doktoren i »Redaktören». August Lindberg tolket pastor Adolf Sang ved urpremièren på »Over ævne I» i 1886, og spilte seinere i en hel rekke andre Björnson-roller under store turnéer i både Sverige, Danmark og Norge. En imponerende

Björnson-tolker var Emil Hillberg, som i løpet av et langt skuespillerliv opptrådte gang på gang i mange dramaer av den norske dikter. Litt yngre var Anders de Wahl og Gerda Lundeqvist, som høstet mange laurbær i Paul Langes og Tora Parsbergs roller ved forestillinger både i Stockholm, Göteborg og mange andre steder i Sverige.

Gjennom dramaene selv, og ikke minst måten de ble framført på, kom Björnson til å gjøre en viktig innsats for teaterrealismen i Sverige. Storhetsperioden for det björnsonske drama på svensk scene var tiåret 1900 til 1910. I dette tidsrommet opplevde mange av hans stykker strålende repriser i både Stockholm, Göteborg og Malmö. I 1903 gjestet Nationaltheatret i Christiania, under ledelse av Björn Björnson, Kungliga dramatiska teatern i Stockholm. Den norske spilleliste omfattet fem skuespill av Björnson, mens Ibsen måtte nøye seg med tre og Gunnar Heiberg med ett! Stockholmerne ble nå også kjent med eldre og yngre Björnson-dramaer som hittil ikke var blitt oppført i Sverige. Noen få måneder seinere ble Björnstjerne Björnson belønnet med den litterære Nobel-pris. Hans to siste skuespill, »Dag-lannet» fra 1904 og »Når den ny vin blomstrer» fra 1909, ble oppført både i Stockholm og Göteborg kort tid etter at de var kommet ut. Björnsons stilling i svensk teaterliv syntes å være grunnfestet.

I årene framover mot 1940 fortsatte også teatrene i hele Sverige å spille Björnson. »Geografi og kærlighed» og »Når den ny vin blomstrer» trakk fulle hus gang på gang. Men teatrene forsømte heller ikke de alvorlige dramaene. »Kungliga dramatiska teatern» mintes 100 års-dagen for dikterens fødsel i 1932 med en reprise av »Over ævne I». Og da Anders de Wahl fylte 70 år i 1939, valgte han selv å spille Paul Lange, sin kjæreste rolle, enda en gang.

Men i løpet av de siste 25 år har Björnsons dramatikkk opplevd en katastrofal tilbakegang i svensk teater. Björnson blir nesten ikke spilt mer i Sverige. I Stockholm er »Over ævne I» blitt presentert av en liten amatørgruppe i 1946, og »Geografi og kærlighed» ble spilt av Stockholms parkteater i 1954. Det ser ut som om de aller fleste Björnson-dramaer har utspilt sin rolle i Sverige. Og da reiser dette spørsmålet seg: Hvorledes skal en prøve å forklare en så dramatisk utvikling? Spørsmålet har interesse ut over Björnsons forhold til svensk scene, fordi hans skuespill har møtt en lignende hård skjebne i flere andre land, ja, i noen grad også i Björnsons eget hjemland.

Både indre og ytre årsaker kan nevnes. Mange svenske kritikere

har innsett at Björnson forstod den kunst å skape klart individualiserte roller og stille dem opp mot hverandre i scener med spennende handling. Ofte var den enkelte dramatiske situasjon omgitt av frisk og varm lyrisk stemning. Men ikke sjelden var scenene bedre enn den store helhet, og den dramatiske sammenheng som skulle fylle verket, kunne bli svak. Etter som tiden gikk, trådte også andre kunstneriske svakheter tydeligere fram. Idédebatten som engang hadde hatt aktualitetens preg, kjentes mer og mer foreldet. Moraliseringen og forkynnelsen kunne også trette moderne lesere og tilskuere. Mot utgangen av sine stykker hadde Björnson vondt for å motstå fristelsen til å arrangere forsoningsscener som kunne virke lettvinde og sentimentale. Og sist, men ikke minst: både teatersjefer, kritikere og publikummere i vår tid har fått en stadig sterkere følelse av at menneskene er litt mer problemfylte og livet en smule vanskeligere å leve enn tilfellet er i innenfor mange Björnson-dramaer.

Med sin ruvende personlighet hadde Björnson båret oppe mye av sin diktning, også i Sverige. Etter at han selv var gått bort, ble hans skuespill trengt i bakgrunnen av andre. Ibsen og Strindberg hadde alt nå rykket fram som de ledende dramatikere i Norden. Men vi har både Ibsens og Strindbergs ord for at det björnsonske drama hadde vært med å vekke deres kunstneriske ærgjerrighet. Og om en sammenligner hele Ibsens og Strindbergs forfatterskap med Björnsons, vil en bli slått både av ytre likhet og avgjørende forskjell. I likhet med Björnson, og i noen grad med hans stykker som forbilder, skrev også Ibsen og Strindberg i den første perioden av sine forfatterskap flere nasjonalhistoriske skuespill i idealistisk ånd. Etter at Björnson hadde begynt å lage borgerlige problemdramaer i realistisk stil, fulgte Ibsen og Strindberg etter, ganske visst også fordi dette var i tidens ånd. Ibsens og Strindbergs samtidsskuespill hadde lettere for å holde tak også på svensk publikum, fordi de var utført med større dramatisk kraft og skarpere psykologisk sans enn Björnsons. Björnsons Leonarda kunne ikke forsvare sin plass på scenen etter at Ibsens Nora og Strindbergs Fröken Julie hadde gjort sitt inntog. Og i de avsluttende faser av sin diktning gikk både Ibsen og Strindberg, hver på sin måte, helt nye veier. I mer eller mindre bevisst opposisjon mot den realistiske tradisjon som Björnson oftest hadde fulgt, skapte Ibsen og Strindberg noen av sine betydeligste skuespill. I de seineste årtier har drama og teater i Sverige mest stått i Strindbergs tegn.

Hva Stjernström og Nya teatern hadde betydd for Björnsons realistiske stykker i 1870-årene, fikk sin motsvarighet i den innsats August Falck og Intima teatern i Stockholm gjorde for Strindbergs symbolske skuespill i begynnelsen av dette århundre. Men når regnskapet skal gjøres opp, må det føres på Björnsons kredit-side at hans egne dramaer og presentasjonen av dem ikke bare var med å skape epoke i svensk teater mot slutten av 1800-tallet. Også indirekte, ved å virke som inspirasjon og utfordring på Strindberg, var de med å forberede en ny storhetstid for svensk scene i våre dager.

EN VISA OM VÅR FRU

AV

BIRGITTA ERLANDSSON

I den andliga visa som publicerades i Vetenskaps-Societets i Lund årsbok 1965 sid. 94 ff. har en del felaktigheter insmugit sig, varför den här publiceras i reviderat skick. Bokstäverna æ och ø återges med ä och ö.

aff ware fru en visa

- Strof 1. Gläz maria himmerikiskeysarinna¹
ther wär/dhogh war ath finna
ffore qwinna andra/ glädhi ok frygdh
medh sannan gudh Iak² wil tik/ loffwa
medh alla mina fäm sinna 5
thu fik thän/ frygdh ther länge skal winna
tha gabriel bar/ tik theen budh
(Aw)e maria iumfrw reen
thäshäl/ghans naadh är kumin til thin
fore (v)tan alth/ meen 10
thu wast ey seen
wntfaa gudhz son i himmerik/
- Strof 2. Gläz maria thu ther ihesum föddhe
ther diäfw/len mödde
alla pino forödde
angist³ ok lan/glikit we fordreff
then war engen honom ther/ till nöddhe 5
tha han a korsith hängde ok blöd/de
som ysaias af honom skreff
war sputtadhîr/ ok hädhîr
j purpura kläddir
tholde nagla/ ginum händîr ok fötir

¹ Det finns blott fem staplar i — mm—. ² jak? ³ Angist?

kronadhír ok flängdhír/
 a korseth hängdhír
 swa reedh han warom syndom bötir/

- Strof 3. Gláz maria modhír ok reen iumfrua
 medh makt/ ok mogha os bör ath bugha
 thinom son warom/ skapara ihesum crist
 wiliom wi honom thiäna
 mik/ huppas thet skal os dugha 5
 han hawír os frälst aff/ häluitis logha
 ok hawir forwuneth diäfwlsins/ list
 han häluite bröt
 ok ey fortröt
 han tholde/ fore människionne mykit omak 10
 a langa frä/dagh
 badhe pust ok slaggh
 thet tholde war herra for/ engen sin sak/
- Strof 4. Gláz maria skär for wtan galla
 thu hiälp os/ alla
 badhe fol ok sniälla
 i liiff ok dödh fraan/ alla ostundh
 Säll är then man ther stadhelika/ a thik kalla 5
 han torff ey rädhas ath han skal/ falla
 (V)ti thet diupa häluitis grundh
 aff pino/ ok dödh
 fran häluitis nödh
 thin milde son han/ hawir os löst 10
 medh sik sith hälgha bloodh
 ok/ blodhlik flodh
 ran aff händir fötir ok bryst/
- Strof 5. Gláz maria thin glädhi kan aldre forganga
 aff/ sorgh ok twanga
 mik thakir ath langa
 til the/ glädhi ihesus till foor
 Nw bidhír iak tik ath thu/ m(ik) (l)öö(s) af twanga 5
 lath mik glädhi ok frygdh/ a tfanga⁴
 medh thin son j himmerikis koor

ther/ (thu rad)hir
 medh gudh fadhír
 eldh ok wädhir watn/ ok land 10
 medh thinne makt
 ok gudhlike akt
 gudh/ fadhír⁵ ok son ok then hälghe andh/
 Gláz maria thina glädhi kan enghe fulscriffua⁶
 thu/ skalt blifua
 ok äwinnelika lifua
 medh the hälghe/ thr faldhogh heet
 thu äst the ena ther allom frygdh/ kan gifwa 5
 angist ok we alla sorgh fordriffua
 medh/ thinne dyghdh ok dyghír kärlek
 ther thu nw äst/
 ok sithír gudhi näst
 ok radhír medh honom ok han medh/ tik 10
 medh thinne bön
 thu thigh os lön
 äwäliktit/ liff j himmerik (Amen)/

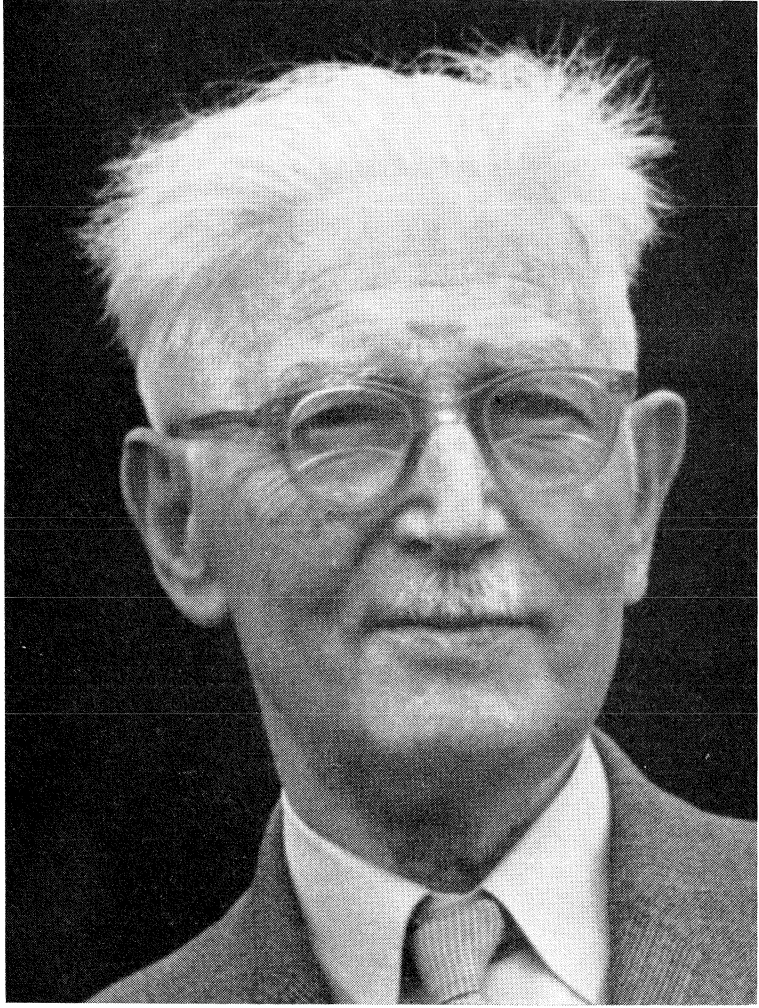
⁴ *urspr.* vntfanga? *En senare hand har fyllt i den ursprungliga texten* ⁵ *eg. fädhir? jfr föregående not.* ⁶ *Möjligen är fulscriffua avsett.*

Även på sidan 92 har några tryckfel uppstått. Meningen, som börjar på rad 5, skall i sin helhet lyda: »Vid en jämförelse med Schlyters utgåva av MEL i Samling af Sveriges gamla lagar (SSGL, 1862), där Schlyter huvudsakligen följer en pergamentscodex, som har signum 51 4:o i AM-samlingen och som han kallar hs A och uppger vara skriven i mitten av 1300-talet, framgår det, att avvikelserna mellan D och Schlyters hs A är mycket stora.» Meningen på rad 26 bör ha följande lydelse: »Detta hindrar inte, att 83 är avskrift av D fram till tilläggen, och att 83 därefter använt en annan förlaga.»

TURE ARNE

AV

HOLGER ARBMAN

TURE ARNE

* 7/5 1879, † 2/8 1965

Ture Algot J:son Arne var född i Drothem i Östergötland. Sina studieår tillbragte han i Uppsala. År 1902 anställdes han som amanuens vid Vitterhetsakademien, där han skulle utföra hela sin livsgärning. Han blev antikvarie och chef för Historiska museets järnåldersavdelning 1909 och pensionerades 1944. Han disputerade för doktorsgraden 1914 och erhöll professors namn 1938. Bakom dessa torra fakta ligger en mycket rik och skiftande livsgärning. När han inträdde i arkeologernas led, intog han sin plats vid sidan av forskare som Oscar Montelius och Hans Hildebrand. Genom sin förmåga att spänna över mycket vida forskningsfält förde han i många avseenden traditionen från den tiden vidare, inte minst som representant för internationell forskning.

De första åren som amanuens företog Arne ett stort antal utgrävningar, särskilt i Östergötland, och publicerade på ett föredömligt sätt rapporter över sina arbeten, en form av publikationer som tyvärr blivit allt mer sällan förekommande. Men snart drogs hans intresse till större problem och han började sina resor. Det var östliga områden som lockade honom, framför allt Ryssland men också Främre Orienten—Turkiet och Syrien. Hans mycket stora intresse för människor och sociala förhållanden gjorde, att han inte begränsade sina forskningar till det förgångna utan också ägnade sig åt det levande. Betydande etnografiska samlingar har genom Arnes försorg hemförts till Sverige.

Hans viktigaste forskningsfält blev snart den ryska förhistorien. Åren 1912—13 företog han utgrävningar dels i Sydryssland vid Verchne Saltovo, dels i Centralryssland i Jaroslavl-distriktet. År 1914 framlade han sin doktorsavhandling »La Suède et l'Orient», som ännu efter mer än 50 år är ett av de grundläggande verken för utforskandet av kontakterna mellan Skandinavien och Ryssland under

vikingatiden. Så sent som 1965 kunde detta arbete ägnas en mycket ingående kritik från en nationalistiskt inställd rysk forskare, ett utmärkt kriterium på vilken ställning detta verk ännu intar.

När de politiska förhållandena försvårade förbindelserna mellan nordisk och rysk forskning och den ryska blivit starkt ideologiskt bunden, fortsatte Arne att noga följa de ryska forskarnas arbeten och utsatte dessa ofta för en ingående granskning. För svenska arkeologer har Arnes talrika uppsatser och notiser i skilda tidskrifter om det aktuella forskningsläget i Sovjetunionen varit av mycket stort värde.

Genom samarbete med professor J. G. Andersson kom Arnes intresse tidvis att inriktas på de kinesiska kulturerna. I hans författarskap ingår arbeten som »Painted Stone Age Pottery from the Province Honan, China» (Peking 1925) och »Die Funde von Luan P'ing und Hsuan Hua» (Sthlm 1933). År 1929 försökte Arne få tillstånd att företaga undersökningar i Centralasien för att lösa vissa problem kring handelsvägarna mellan Kina och Europa. Detta lyckades icke, men han fick i stället företa utgrävningarna i Iran på Turkmensteppen öster om Kaspiska Havet. Han genomförde 1932—33 betydande undersökningar i en stor ruinkulle, Shah Tepé (den stora kungshögen), nära Asterabad. Här fick han fram ett mycket rikt material från den kultur som under bronsåldern, ca 3200—1500 f. Kr., blomstrade i dessa trakter. Resultaten från dess utgrävningar publicerade Arne i det stora verket »Excavations at Shah Tepé, Iran» (1945). Från dessa utgrävningar och genom köp som Arne företog där nere erhöll Statens historiska museum en synnerligen rikhaltig samling av fynd som belyser Irans äldre kulturer. Utom grävningsfynden bör man särskilt nämna en betydande glassamling och en stor kollektion Luristan-bronser.

Trots att Arnes intresse i så stor omfattning har varit inriktat på Österns arkeologiska problem släppte han aldrig kontakten med den nordiska och europeiska fornforskningen. Han företog visserligen efter 1920-talet inte mer några betydande utgrävningar i Sverige. Den sista stora utgrävningen var Vessigehögen i Halland 1923—24, som visade sig innehålla en gånggrift. Han hade 1920 blivit medlem av Vetenskaps-Societeten i Lund och utgrävningen bekostades av societeten. Resultaten publicerade han i societetens årsbok 1924. Han ägnade sig i stället under senare år åt att publicera material i Statens

historiska museums samlingar. Han hade efter Hjalmar Stolpes död 1905 övertagit färdigställandet av en monografi över det enastående fyndmaterialet från båtgravarna vid Vendels kyrka. År 1912 förelåg arbetet färdigt, »Graffältet vid Vendel», som varit grundläggande för forskningen inom detta område. 1934 utgav Arne en publikation över ett annat båtgravfält vid Tuna i Alsike. »Das Bootgräberfeld von Tuna in Alsike, Uppland» är inte endast en monografi som Vendelarbetet, utan här sätter Arne även in fynden i ett större sammanhang.

Arne hade tidigt intresserat sig för importen av solidi till Skandinavien och han höll på arkeologkongressen i Köpenhamn 1919 ett föredrag om solidifynden från Gotland och Öland. Han släppte inte tanken på en större undersökning av den svenska solidi-importen, men hans enda mer omfattande arbete inom detta område blev »Deux nouvelles découvertes de solidi en Gotland» i Acta Archeologica 1931. Den ingående numismatiska undersökning han tänkt sig kom aldrig till stånd på grund av att andra uppgifter i stor omfattning tog hans tid i anspråk.

Som forskare och människa var Arne en mycket generös natur. Inte minst genom sina stora språkkunskaper och utomordentligt goda kännedom om den internationella, framför allt den östliga facklitteraturen har han spelat en mycket stor roll för den yngre generation, som arbetade samtidigt med honom vid Statens historiska museum. Man kunde alltid diskutera nya fynd och ny litteratur med honom och ofta få nya idéer, men samtidigt var hans inställning ofta välgörande kritisk. Man måste i hög grad uppskatta att någon av ett stort museums tjänstemän slipper det vardagliga, museala rutinarbetet och i huvudsak får ägna sig åt forskning och kan följa med den ständigt växande facklitteraturen, givetvis under förutsättning att det inte innebär isolering utan är till nytta, som i Arnes fall, för alla kollegerna.

Utanför arkeologiens område har Arne under senare år bedrivit mycket ingående forskning om svenskar som av olika anledningar varit i Orienten. Ett mycket rikt material fann han i Holländska ostindiska kompaniets arkiv i Haag. Han fick aldrig tillfälle att slutföra dessa brett upplagda undersökningar och utöver en del smärre artiklar föreligger endast en populär sammanställning, »Svenskarna och Österlandet» (1952).

Till Arnes 80-årsdag utgavs en förteckning över hans skrifter, som upptar mer än 300 nummer (T. J. Arne. Tryckta skrifter 1902—1959. Uppsala 1959).

Arne tillhörde den generation av vetenskapsmän som hade tid och krafter att vid sidan av sin forskning aktivt engagera sig i tidens frågor. Han var alltigenom frisinnad och han undvek aldrig att framföra sina synpunkter vare sig det gällde vetenskapliga, politiska, sociala eller andra frågor. Han råkade därför ej sällan i polemik och hans vetenskapliga polemik blev stundom ganska frän. Under och även före senaste världskriget intog han en mycket fast ståndpunkt mot nazismen och framförde med skärpa sina då föga opportuna åsikter. Just under dessa år uppskattade man kanske mer än någonsin hans rakryggade hållning och personliga styrka.

Holger Arbman

CARL MAGNUS BERGER

AV

K. G. LJUNGGREN

CARL MAGNUS BERGER

* 18/3 1915, † 20/11 1964

Flygkatastrofen vid Ängelholm den 20 november 1964 kostade en rad kända och framstående män och kvinnor från Halland och Skåne livet. Också vårt samfund träffades av denna svåra olycka, då en av dem var vår stiftande ledamot Carl Magnus Berger.

För tre år sedan hade jag här att minna om det livsverk, som det förunnades Edwin Berger, mångårig nestor bland våra stiftare, att utföra. Med få ord erinrades om hur det företag, AB Malcus Holmquist i Halmstad, som han kom att ägna sig åt, under hans ledning växte till en mångsidigt utbyggd industrikoncern, och givetvis berördes hans djupgående såväl kyrkliga som allmänskulturella intressen.

Carl Magnus var yngst av fyra syskon, tredje son, men det blev han som närmast kom att träda i faderns fotspår — hans äldste bror blev tidigt med framgång sin egen, och nästa broder valde sjöofficersbanan. Affärsbegåvning bör han ha ärvt både från fädernet och mödernet — hans morfar, bokhandlaren Magnus Kindahl i Gumperts bokhandel i Göteborg, var liksom hans far skicklig och framgångsrik affärsman — och begåvningen parades liksom i dessa fall med energi, plikttrohet och framsynthet i rågade mått. Själv fick han en solid ekonomisk utbildning bl. a. vid Handelshögskolan i Göteborg. Malcus fick han därefter lära känna inte bara inifrån utan också nedifrån, något som sannolikt i hög grad bidrog till att hans förhållande till de talrika anställda alltid var mycket gott. Han sökte gärna verka demokratiskt utjämnande och satte en ära i att personligen söka lära känna så många av de anställda som möjligt. Med tiden visade han sig också framstående som organisatör, förhandlare och försäljare.

Först småningom släpptes han fram till mera framskjuten ställning inom familjeföretaget. Edwin Berger berättade en gång i denna

krets belåtet, att Carl Magnus hade kommit till honom och frågat hur han egentligen skulle titulera sig. »Vad brukar folk kalla dig nu för tiden?» — »Här på Malcus säger de flesta disponenten.» — »Ja, då får du väl bli disponent då», dekreterade fadern. I själva verket bör ett av hans huvudproblem under läroåren ha varit — som en mycket omdömesgill närstående iakttagare redan har påpekat — att utveckla sig till en självständigt tänkande och handlande man i skuggan av en stark och viljekraftig och i sin gärning mycket framgångsrik fader och samtidigt underordna sig på det sonliga sätt, som man säkerligen väntade sig i det av allvarlig gudsfruktan präglade hemmet. Men det lyckades han alltså väl med, och sedan 1953 var han bolagets verkställande direktör.

Det ställs stora krav på industriledare i våra dagar — inte minst när en stor del av produktionen är avsedd för export — men det har omvittnats att Carl Magnus Berger fyllde dem väl. Få dagar före hans bortgång lästes i Svenska Dagbladet ett uttalande av honom, som förmodligen rätt väl speglar hans vardag och dess problematik: »Vi har en krävande och kompetent kundkrets och måste i vår försäljning prestera övertygande argument. Vi får aldrig fuska med kvaliteten, våra tekniker måste oupphörligen föra fram nya idéer, vi lägger varje år ut betydande belopp på experiment och utveckling. Samtidigt måste vi ständigt jaga kostnader . . .». I sitt företags lyckosamma utveckling hade han stor del redan under senare delen av faderns cheftid, och han fortsatte livet ut med friska initiativ. Nya fabriker planerades eller gamla avvecklades. Gamla och nya specialiteter förbättrades — de berömda borren blev ännu bättre genom att valsas i stället för att fräsas eller slipas, och gjutmaskinerna gjordes alltmera automatiska, varigenom ett av de tyngsta och smutsigaste verkstadsarbetena som finns har kunnat bli betydligt angenämare lite varstans i världen. Mycket arbete lades ner på att knyta nya internationella affärskontakter och öka insatserna på världsmarknaden. En egen verkstadsskola upprättades, åtskilliga andra mer eller mindre genomgripande framsteg och rationaliseringar att förtiga. Alltnog, hans rykte som industriman var mycket gott, och om han också, som det ibland antydde, på sin tid fick gå till ett dukat bord, så är det tydligt, att han helhjärtat satte in sina krafter på att även framgent hålla dukningen i bästa skick. Hans förmåga togs också i betydande grad i anspråk utanför Malcus-koncernen, han verkade

i olika företagsstyrelser och på framskjutna poster i flera av näringslivets topporganisationer.

Men den strängt upptagne industrimannen fann också tid att vid sin makas sida odla vittgående kulturintressen av skiftande slag, och han kom ganska tidigt att intaga en ledande ställning i landskapets kulturliv. Han blev t. ex. en högst intresserad och till nya tag eggande ordförande i Hallands museiförening. Skall någon av dessa hans sidor nämnas framför de andra, blir det ett närmast lidelsefullt konstintresse. Affärsmannen och teknikern talade också gärna varmt om de estetiska kvaliteter han fann i sina produkter, vare sig det var fråga om ett smäckert borrh eller en monumental lyftkran, och han ville gärna se beröringspunkter mellan sina yrkes-skickliga medhjälpare och de utövande konstnärerna: »Kvalitet, funktion, fantasi och inlevelseförmåga kräves av både arbetaren, ingenjören och konstnären. Utan de egenskaperna kan varken våra produkter eller konstnärernas verk nå ut i världen», heter det i det nyssnämnda uttalandet.

Edwin Berger hade byggt en ny modern fabrik, och Carl Magnus fick kröna nybygget med ett kontorshus, som det var honom en glädje att visa inte minst på grund av den samling av högklassig konst, som han hade smyckat det med. Han försummade då inte att med stolthet peka ut en rad kända konstnärer, som verkat eller alltjämt verkar i bolagets tjänst. Han var inte bara en mycket kompetent konstsamlare utan trädde i ett nära personligt förhållande till många konstnärer, för vilka han blev en förstående och stödjande vän. Det är vanligt, att storföretag hälsar besökande från främmande länder med att hissa deras flaggor — Carl Magnus hade den raffinerade vnan att i stället inför ett väntat besök hänga konst från vederbörandes hemland på väggarna i sitt direktörsrum. Åtskilliga av Vetenskaps-Societetens ledamöter hade för två år sedan ett utmärkt tillfälle att själva studera såväl Malcus-huset som Carl Magnus och Dagmar Bergers privata samling i fäderneshemmet Eket, dit de då nyligen hade flyttat och där de hade skapat en värdig ram kring sin sköna konst.

För Vetenskaps-Societeten är klassen »stiftande ledamöter» av stor betydelse. Den svarar inte bara för viktiga delar av vår ekonomi, utan det är den som mest påtagligt företräder kontinuiteten i vårt samfund. Detta beror i sin tur i första hand på att en stiftare aldrig

föres över till seniorernas »stora stumma kör» — som Alf Nyman en gång uttryckte sig — utan är oförhindrad att arbeta i Societetens led livet ut. Men det hänger också samman med att det glädjande nog ofta har visat sig möjligt att utse stiftande ledamöter bland gamla stiftares efterkommande. I ett fall är vi framme vid tredje generationen. Carl Magnus Berger var en av de åtskilligt talrikare stiftarna av andra generationen, invald 1954. Liksom sin far var han en flitig besökare av våra sammankomster, och han förvärvade här många nya vänner. Det är följaktligen många också här i Lund som känner sig berörda av den förlust som så brutalt drabbade hans närmaste och hans företag. Vi hyllar hans minne.

THORSTEN BERGH

AV

GUNNAR ASPELIN

THORSTEN BERGH

* 1/10 1901, † 11/1 1965

Den 11 januari 1965 förlorade Societeten en av sina stiftande ledamöter, konsul Thorsten Bergh i Malmö. Han hade tillhört vårt samfund sedan 1948 och i många år varit medlem av dess styrelse.

Thorsten Bergh tillhörde en gammal köpmanssläkt, som i flera generationer medverkat till hemstadens ekonomiska framåtskridande. Farfadern Peter Bergh hade från ungdomen livliga humanistiska intressen och ville nog från början ägna sig åt akademiska studier, men han följde familjetraditionen och efterträdde sin fader som chef för firman Barkman & Bergh. Hans svärfar Carl Jöran Kock var under många år en av Malmös ledande män. Han drev en omfattande affärsverksamhet, särskilt inom spannmålsbranschen; han tog 1855 initiativet till bildandet av Manufakturaktiebolaget (MAB) och blev dess förste disponent. Kock var även verksam som kommunalman och politiker. Han blev medlem av stadens äldste och ledde dess förhandlingar under den gamla regimens sista tid; han valdes 1863 till stadsfullmäktiges förste ordförande. Som medlem av borgarståndet och av riksdagens andra kammare företrädde han en måttfull liberalism av högborgerligt kynne.

Från 1879 till 1897 var Peter Bergh bolagets disponent. Med lugn och klokhet ledde han dess utveckling under brytningstiden — en god representant för ett gammalt solitt köpmanshus — och på lediga stunder ägnade han sig åt sina kära litterära studier. Han efterträddes av sonen Carl Jöran Bergh, en uppslagsrik affärsman av tidens moderna typ med vaken blick för genombrottsårens ekonomiska och sociala problem. Han var industriman till själ och hjärta, levde helt för sitt företag och ryggade aldrig tillbaka inför svårigheterna. Under sin sjuåriga lärotid i amerikansk miljö hade han lärt sig att alla hinder kan övervinnas, om man blott finner det rätta sättet att taga itu med dem. Där hade han också, skulle jag tro, förvärvat sin förmåga

att komma i kontakt med arbetare och tjänstemän under otvungna och okonventionella former.

Thorsten Bergh fick säkert ett djupt intryck av faderns starka och originella personlighet. Men han hade inte från början tänkt att följa släktens traditionella levnadsbana. När han 1919 kom som student till Lund, hade han nog närmast tänkt sig en framtida verksamhet inom utrikestjänsten. Han sysslade först med humanistiska ämnen — moderna språk och nationalekonomi —, tog sin fil. kand. och övergick sedan till juridiska studier, som resulterade i en jur. kand. 1929. Genom utlandsresor ökade han sina språkkunskaper, blev förtrogen med olika kulturmiljöer och förvärvade ett internationellt perspektiv. Sina studier bedrev han utan överdriven brådska men ordentligt och metodiskt. Det hörde till hans uppfostran att aldrig tillåta sig slarv och nonchalans i fråga om allvarliga ting. Man skulle göra rätt för sig och inte vingla sig fram på vinst och förlust: det var huvudsumman av den gamla borgarsläktens praktiska visdom.

Men Bergh hörde inte till de studiosi, som bara sysslar med kursböcker och kompendiehäften. Han intresserade sig för dagens allmänna studentfrågor och åtog sig gärna uppdrag i kårens tjänst. Speciellt intresserade han sig för den akademiska »utrikespolitiken». Tjugotalet var en tid, då studenterna sökte nya kontakter både på det nationella och det internationella planet. År 1921 bildades Sveriges förenade studentkårer, som anslöt sig till den internationella studentkonfederationen (CIE). Thorsten Bergh ägnade mycket arbete åt dessa nya uppgifter. Han blev förman för kårens internationella utskott, fungerade som de förenade studentkårernas sekreterare och utsågs till en av den internationella studentorganisationens vice presidenter. Men han intresserade sig också för sin nation och dess praktiska problem. Man får inte glömma hans initiativ till Vallgården, Malmöstudenternas samlingspunkt i deras egen stad. Många nationsmedlemmar förde på den tiden en ganska hemlös tillvaro: de kom på morgonen till Lund, hörde sina lärare utlägga texten från katedern eller gjorde sitt dagsverk på ett laboratorium, for hem igen fram mot kvällen och skingrades utan kontakt med varandra. I Vallgården fick de en fristad, där de kunde känna sin akademiska gemenskap i den merkantila miljön.

År 1929 var studenten Thorsten Bergh färdig att gå ut i livet som jur. kand. och e. o. hovrättsnotarie med goda språkkunskaper och

vana att syssla med praktiska problem. Hade han liksom sin farfar drömt om en bana som akademiskt skolad ämbetsman, så kom förhållandena att föra honom in på helt andra vägar. Kanske var det lojaliteten mot familjetraditionen, som bestämde hans kurs; kanske kände han innerst inne den fäderneärvda dragningen till det ekonomiska livets realiteter. Från 1930 till 1959 verkade han troget i företagets tjänst.

Han gjorde sina lärospån som tjänsteman, blev 1932 chefsassistent, 1935 vice verkställande direktör och 1937 verkställande direktör. Han medverkade vid Manufakturaktiebolagets fusion med Malmö Ylle fabriks AB (MYA) och fungerade som dess chef 1943—1959. Med tiden fick han olika förtroendeposter inom industriella sammanslutningar. År 1934 blev han fransk konsularagent. På detta uppdrag satte han stort värde; från ungdomen hade han bevarat en varm sympati för fransk kultur och franska livsformer.

Tiden tillåter mig inte att närmare uppehålla mig vid Berghs insatser som industrichef under år av expansion och år av tryckta konjunkturer. Och jag känner mig inte på något sätt kompetent att yttra mig om hans verk. Jag kan bara säga, att han alltid gav mig ett starkt intryck av ansvarskänsla och outtröttlig arbetsvilja i medgång och motgång. Det var tydligen en livssak för honom att väl förvalta arvet från grundläggaren Carl Jöran Kock, från Peter Bergh och från sin fader, vars livsverk han hade att fullfölja. Hans livssyn var bestämd av den liberala traditionen. Jag minns hur han en gång i ett privat samtal beklagade, att den ekonomiska liberalismens grundtankar hade missförståtts och karikerats; för sin del trodde han att dess lära om den fria marknadshushållningen var riktigare än moderna planhushållningsdoktriner. Felet är, menade han, att liberalismen aldrig helt tillämpats. Men på samma gång hade han ett varmt intresse för de anställdas sociala problem; en god »captain of industry» borde på allt sätt sörja för deras trivsel i arbetslivet. Jag vågar säga, att hans syn på saken inte bara dikterades av företagarens intresse utan även av humanitära motiv.

Mitt bland alla praktiska bestyr, mitt bland alla styrelsesammanträden och bolagsmöten och långa förhandlingar inom textiltrådet och Svenska yllefabrikantföreningen, bevarade han sin ungdoms intellektuella intressen. Han kände sig både som industriman och som akademisk medborgare. Här i Societeten kände han sig väl hemma

liksom i Alliance Française, och en stark känsla för gammal tradition, som förenades med hans liberala livsåskådning, tog sig uttryck i en tydlig dragning till historiens »levande förflutna». Därom vittnar inte minst hans minnesskrift vid företagets 75 års jubileum 1931 och hans bok »Malmöläkten Bergh» 1936.

Thorsten Bergh hörde nog inte till de människor, som omedelbart avslöjar sitt innersta vid första sammanträffandet. Men i samvaron med förtrogna vänner kunde han helt vara sig själv. Där visade han sin naturliga vänsällhet och förståelse för medmänniskors problem. Där visade sig industrichefen som en god humanist med burskap i en värld, vars värden inte beröres av stigande och fallande konjunk-turer.

STEN BONNESEN

AV

JERKER ROSÉN

STEN BONNESEN

* 11/10 1886, † 12/11 1965

Sten Bonnesen var född i Malmö 1886. Han tillhörde en ursprungligen holländsk släkt, varav en gren på 1840-talet invandrat till Skåne från Danmark. Efter studentexamen i hemstaden fick han hela sin akademiska utbildning i Lund, där han 1918 disputerade i historia på avhandlingen »Studier över August II:s utrikespolitik 1712—1715 I». Avhandlingen ledde omedelbart till docentur och Bonnesen stod kvar som docent vid universitetet, tills han 1933 tillträdde lektorat i Vänersborg. Han hade 1925 kallats till professor i Dorpat men avböjt.

Ämnesvalet för Bonnesens doktorsavhandling är betecknande för en av de mest betydande strömningarna i den dåtida historieforskningen. I Uppsala hade Harald Hjärne yrkat på en grundlig och allsidig forskning i Karl XII:s-tidens nordiska historia under ständigt hänsynstagande till det politiska skeendet i övriga delar av Europa. Hjärnes appell ledde till en väsentlig ändrad syn på Karl XII. I Lund blev Bonnesens lärare Arthur Stille den främste förespråkaren för denna riktning och avhandlingen om August II:s utrikespolitik, som hade föregåtts av omfattande studier i olika utländska arkiv, skall ses som ett led i det större, av Hjärne skisserade forskarprogrammet. Avhandlingen följdes av en andra del 1924, som emellertid är tryckt som manuskript och ytterligt svåråtkomlig. Även i fortsättningen bibehöll Bonnesen sitt intresse för Karl XII:s-tiden. Han gav ut en populär biografi över Peter den store (1925) och han redigerade det 1918 bildade Karolinska förbundets årsbok under åren 1925—33.

Bonnesens vetenskapliga produktion i övrigt hänger samman med att han åtagit sig uppdraget att författa »Stormaktstidens senare skede» i samlingsverket Svenska folkets historia. Han tog detta uppdrag som en livsuppgift vid sidan om sin lektorstjänst och fullföljde förtrutet forskningarna år efter år, tills partiet om Karl X Gustav

förelåg färdigt 1957. Forskningen hade givit upphov till en rad viktiga biprodukter, publicerade som uppsatser i Karolinska förbundets årsbok.

Sten Bonnesens verksamhet som akademisk lärare präglades av stor originalitet. Hans färgstarka, av starkt patos uppburna framställningskonst har gjort hans föreläsningar och seminarieövningar till oförglömliga minnen.

Jerker Rosén

JOHANNES BRØNDSTED

AV

C. J. BECKER

JOHANNES BRØNDSTED

* 5/10 1890, † 16/11 1965

Ved rigsantikvar, professor Johannes Brøndsteds død har nordisk arkæologi mistet en stor skikkelse, nordisk og især dansk museumsverden en betydelig leder og dansk kulturliv en højt skattet personlighed.

Johannes Balthasar Brøndsted fødtes 1890 i Grundfør nord for Århus, hvor faderen, Holger Brøndsted, var sognepræst. Det egentlige barndomshjem blev dog den syd-langelandske præstegård i Tryggevlev, hvor den store søskendeflok voksede op. Efter skolegang på Sorø Akademi blev Brøndsted 1909 student og begyndte at læse jura ved Københavns Universitet; men det ændredes hurtigt, og januar 1916 blev Brøndsted cand. mag. i klassisk filologi med tysk som bifag.

Indtil sit sidste studieår tænkte Brøndsted næppe meget på nordisk arkæologi, selv om han nogle år i forvejen havde været fanget af emner inden for klassisk arkæologi. Den første direkte kontakt med forhistorien var usædvanlig; i en beretning, der vel med tiden har fået mytens karakter, fortælles, at Nationalmuseets direktør Sophus Müller en dag stod i student Brøndsteds værelse, bad ham tage plads og tilbød ham en stilling ved museets danske oldtidsafdeling efter endt eksamen. Under alle omstændigheder har et sådant møde fundet sted, og det skulle få afgørende betydning for dansk arkæologi.

Efter eksamen og militærtjeneste begynder Brøndsted efteråret 1917 for alvor arbejdet for og i sit nye fag. Allerede efter tre års forløb får han skrevet disputats inden for et lige så vanskeligt som centralt emne, nemlig »Nordisk og fremmed Ornamentik i Vikingetiden, med særligt Henblik paa Stiludviklingen i England«, forsvaret for den filosofiske doktorgrad 1921. Resultaterne skulle vise sig lige nye og værdifulde for britisk som for nordisk forskning. En større studierejse sommeren 1922 giver Brøndsted lejlighed til at følge sine teorier op, udbygge og supplere dem, og to år senere kan han udsende

bogen »Early English Ornament«, der således er andet og mere end en oversættelse af disputatsen.

I de samme år (1922/23) får Brøndsted en særlig opgave, idet han sammen med Ejnar Dyggve leder de dansk-jugoslaviske udgravninger af senklassiske og oldkristelige anlæg i Salona i Dalmatien. I forbindelse med omfattende rejser får Brøndsted også førstehånds kendskab til europæisk arkæologi og til kolleger ude omkring. Alt dette bliver baggrund for en fordybelse i dansk forhistorie. 1927 dokumenterer Brøndsted suveræn beherskelse af det hjemlige stof, da han i samlingsværket »Det danske Folks Historie« skriver den første egentlige oversigt over dansk arkæologi siden Sophus Müllers 30 år ældre »Vor Oldtid«. I slutningen af tyverne står Brøndsted allerede som en forgrundsskikkelse blandt de nordiske arkæologer, der skulle føre arbejdet videre efter Sophus Müller.

Det er ejendommeligt, at Brøndsteds udvikling som nordisk arkæolog indtil nu havde fulgt samme linie som netop Sophus Müller, hvor forskellige de end var rent personligt; begge kom fra klassisk filologi og vendte sig først mod forhistorien efter studietid og eksamen, begge valgte emner fra den yngre jernalders kunst- og stilhistorie til deres doktorarbejder, og begge søgte den bredest mulige baggrund både for primærstudier og oversigtsarbejder; endelig forstod begge, skønt de var i Nationalmuseets tjeneste med hånd og hjerte, at faget også måtte repræsenteres ved Universitetet, om det skulle sikres fremover. Kontakten havde været knyttet med J. J. A. Worsaae, der fra 1855 havde fungeret som ekstraordinær professor og forelæst over Danmarks oldtid, men den blev brudt ti år senere. Sophus Müller ønskede at forny den, men i 80'erne og 90'erne blev der hurtigt større afstand i stedet for samarbejde mellem de to institutioner.

Når det lykkes for Brøndsted godt en menneskealder senere, må en væsentlig årsag søges blandt Universitetets folk og deres ændrede indstilling til forhistorisk arkæologi. I mellemtiden havde den klassiske arkæologi fået sin lærestol, og 1927 efterfulgtes her Chr. Blinkenberg af Knud Friis Johansen; begge kom fra Nationalmuseet og havde arbejdet primært også inden for dansk arkæologi. Når faget virkelig blev placeret ved Universitetet, først med et lektorat i 1930 og 11 år senere ved et ordinært professorat, bør Blinkenbergs og Friis Johannsens aktive medvirken nævnes.

Brøndsted begynder sin universitets-gering ved i efterårssemestret 1928 at holde forelæsninger som privatdocent over dansk oldtid. Men da havde Universitetet allerede rejst sagen om et lektorat i faget — og fra 1930 kan Brøndsted fortsætte som lektor i nordisk arkæologi. Dermed er omsider skabt mulighed for universitets-uddannelse af nordiske arkæologer. Omsider! Ja, Danmark kunne være blevet det første nordiske land med en lærestol i national arkæologi; nu blev det det sidste.

Brøndsteds lærergering må udføres sideløbende med det daglige arbejde på museet. Der kan have ligget andet og mere bag den krævende indsats, som ansvaret for et helt universitets-fag fører med sig. De personlige og arbejdsmæssige forhold på museets I afdeling havde udviklet sig på en betænkelig måde, samtidig med at dansk arkæologi stod over for store og uløste problemer. Alvorligst var det, at hele faget praktisk og teoretisk var ved at gå i stå, skønt det i de fleste af vore nabolande var i stærk udvikling.

Så sker ved årsskiftet 1932/33 en afgørende begivenhed, og Brøndsted fastholdes for en tid ved museet. Under former, der mere ligner en paladsrevolution end et normalt chefskifte, bliver Brøndsted uventet leder af I afdeling, og i løbet af bare tre-fire år genrejser Brøndsted dansk forhistorisk arkæologi. Således kan man i dag bedst karakterisere, hvad der under eet er Brøndsteds største indsats for sit fag.

Brøndsted viser sig som den naturlige leder og administrator. Ældre som yngre medarbejdere kan pludselig samles om fælles opgaver og øver en virkelig indsats, først og fremmest ved den store omordning og ny-opstilling af samlingerne i forbindelse med Nationalmuseets nye byggeri. Kun den, der har set de gamle udstillinger fra før 1930, kan vurdere værdien af den nye udstilling og forstå den almindelige beundring, da afdelingen som en af de første genåbnes 1935.

Brøndsted reorganiserer forholdet til de mange lokalmuseer, også her i en ny samarbejds ånd. Han tager initiativ til de første ansættelser af faguddannede folk ved lokalmuseerne og udstikker de linier, som følges den dag i dag. Også for beskyttelsen af de danske fortidsminder i landskabet føres en ny politik, resulterende i den første danske lov om fredning af oldtidsminder i 1937.

For studenterne betyder skiftet noget helt afgørende. Før 1933 var de ikke tålt på museet, nu inddrages de direkte i praktisk museums-

arbejde til lige stor fordel for begge parter. Det direkte og positive samarbejde, der stadig består mellem Nationalmuseum og Universitet i København, skriver sig også fra dengang.

Brøndsted fremmer også den videnskabelige side af nordisk arkæologi, hvad enten det sker gennem opmuntring til eleverne eller ved egne arbejder. Medvirkende hertil er Brøndsteds hverv som hovedredaktør af det fællesnordiske tidsskrift *Acta Archaeologica*, der grundlagdes 1930.

Fra første færd har Brøndsted været inde på den linie, at arkæologien som alle andre videnskaber også har pligt til at meddele sig til videre kredse i form af aktuelle orienteringer og populære fremstillinger. Hele denne virksomhed tager for alvor fart fra midten af 30'erne og suppleres med foredrag over hele landet, efterhånden også i radioen. Blandt I afdelings medarbejdere lægges især mærke til Brøndsted.

Ikke nok hermed; i de samme år bliver Brøndsteds litterære hovedværk, »Danmarks Oldtid», til. Planen om at skabe en afløser af Sophus Müllers »Vor Oldtid» har længe beskæftiget Brøndsted; hvad der i 90'erne var en krævende opgave, måtte nu forekomme næsten for stor for een mand. I 1935 begynder indsamlingsarbejdet og forarbejderne, hvor såvel Nationalmuseets som alle provinsmuseers rige samlinger udnyttes. Selv om Brøndsted her får nogen hjælp af et par fagstuderende, er udformningen helt hans egen. Stenalder — Bronzealder — Jernalder, tre svære, stof-tunge og alligevel let læste bind udsendes i regelmæssig takt: 1938—1939—1940. Ofte er »Danmarks Oldtid» betegnet som et værk, intet andet land har mage til. Det havde gyldighed 1940, og det er lige rigtigt i dag.

Efter den tyske okkupation får Brøndsteds populariserende virke nyt indhold og ny mening. Som andre betydelige forskere stiller han sin viden og sine evner i danskhedens tjeneste; han oplyser om vor tusindårige ret til at herske over egen jord, søgende trøst i fortids trængsler og håb i fordums handling: »Føltes det før i Tiden som en Styrke at eftergaa sin Oprindelse, at erkende sin Rodfasthed i dette Land, der er vort, — hvad saa ikke nu!» skriver han således oktober 1940 (»Ved Kilderne». Kbhn. 1940, forord). I dette år bliver kronikkerne flere, radioforedragene hyppigere, og sammen med Poul Nørlund holdes efteråret 1940 den serie foredrag, der blev trykt under titlen »Seks Tværsnit af Danmarks Historie» (1941). Brønd-

sted taler ved offentlige møder, og lader sig 1941 vælge til ledende senior i Studenterforeningen for fra dens talerstol at få videst mulige kredse i tale; det er åben indsats for sammenhold, og det er passiv modstand mod det fremmede. »Vor Uafhængighed er ikke mere — dette er Skyggen bag alt, hvad vi foretager os og tænker» siger han i en nytårskronik »Foran 1941» («Politiken»).

1933 betegner under eet et skifte, som skulle vise sig helt afgørende for dansk arkæologi, på samme måde som Brøndsteds egen indsats og position siden hen kun kan forstås og vurderes rigtigt med kendskab til, hvad der skete dengang og i de nærmest følgende år. Men arbejdspresset er ved at blive for hårdt, Brøndsted er klar over, at han må vælge mellem Museum og Universitet, og allerede 1938 tager han sin beslutning. Tre år efter udnævnes han til professor i nordisk arkæologi og europæisk forhistorie ved Københavns Universitet i en nyoprettet lærestol. Men det er tydeligt svært for Brøndsted — som for talrige andre — at koncentrere sig om en fjern og uvirkelig fortid, når alle en nutids onde kræfter raser ude i verden og år for år mærkes hårdere herhjemme. Gradvis ligesom tvinges Brøndsted væk også fra fagets primære sider; det skyldes flere og flere hverv eller opfordringer til foredrag, artikler og stadig nye opgaver, alt sammen som en følge af den respekt og popularitet, han har skabt gennem egen indsats.

Efter ti år ved Universitetet vender Brøndsted tilbage til Nationalmuseet ved Poul Nørlunds uventede død 1951. Brøndsted er, som han udtrykker det over for medarbejderne, »kommet hjem». Ikke uden stolthed præsenterer han siden hen sin store og blomstrende institution ved museets 150-års fest i 1957.

Efter ni travle år fylder Brøndsted 70 og må afgive den ledende stilling i dansk museumsverden som rigsantikvar — en betegnelse, der blev indført to år forinden i forbindelse med en ny lokal-museumslov —. For en videnskabsmand og forfatter er der ingen tilsvarende aldersgrænse, og Brøndsted ser frem til virkeliggørelse af mange planer, som har måttet skydes til side på grund af embedets administrative og repræsentative pligter. Et par gode arbejdsår bliver flittigt udnyttet, men helbredet svigter, og den 16. november 1965 afsluttes et virkefyldt liv.

Brøndsteds vigtigste forfatterskab falder i tre grupper, de primære

arbejder, de brede oversigter og de ganske små bidrag i kronik- eller essay-form.

De egentlige fagvidenskabelige arbejder har tyngdepunkt i vikingetiden og består af disputatsen fra 1921, »Early English Ornament» fra 1924 og en monografisk behandling af vikingetidens skeletgrave i Danmark (1936). De to første betegner banebrydende undersøgelser og har betydning langt ud over nordisk arkæologi. Hertil slutter sig en større analyse og kritisk redegørelse for et beslægtet emne »Probleme om Nordboer i Nordamerika før Columbus» 1950 (amerikansk udgave 1954). Foruden en række små-afhandlinger bør endelig nævnes væsentlige dele af første bind af rapporterne om Salona-gravningerne (Recherches à Salone I. 1928).

Tungere vejer Brøndsteds forfatterskab inden for oversigtsgruppen. Trebinds-værket »Danmarks Oldtid» (1938—40) er ikke bare den store og uundværlige håndbog; det er noget nær den ideelle populærskildring, idet den kan læses og forstås af alle. Brøndsted har i den grad arbejdet med stoffet — det kendte som det upublicerede —, at han på flere punkter giver stødet til nye specialundersøgelser og dermed ny viden. Det kommer frem, når man sammenligner de to udgaver; trods et stort oplag bliver »Danmarks Oldtid» nemlig udsolgt, og i 1957—60 udsendes en ny, forøget og delvis kraftig omarbejdet udgave. Ændringerne gælder især sten- og jernalderbindene. I 1961—64 kommer en tysk oversættelse (Nordische Vorzeit), hvor et fjerde bind skulle have behandlet det øvrige Norden; men denne plan når Brøndsted ikke at få gennemført.

En kortere skildring af Danmarks oldtid skrev Brøndsted allerede 1927 og kunne 1941 udsende den i stærkt ændret skikkelse (Schultz' Danmarkshistorie, bd. I). Men der er endnu en oversigt, forskellig fra de to andre. I første bind af Danmarkshistorien, udgivet af Politikens Forlag, skriver Brøndsted om forhistorien frem til 600 e. Kr. Den kommer 1962. Skønt det er Brøndsteds sidste store arbejde, virker det strålende veloplagt og er især henvendt til det brede publikum. Der foreligger desuden en selvstændig bog »Vikingerne» på engelsk og dansk fra 1960. Som orientering er den lødig, men her er også forenet ungdommens specialstudier, manddommens kronikker og utallige foredrags forberedelse og selv-inspiration: vikingetiden var og blev Brøndsteds foretrukne periode.

I samme genre kunne nævnes en lang række større og mindre

oversigtsartikler om de forskellige ting inden for arkæologien; de er hver for sig læseværdige på grund af Brøndsteds pligtfølelse over for selv et umuligt emne, altid klart skrevet og med sans for reelle oplysninger. Et af disse arbejder er bogen om guldhornene (1954).

Og Brøndsteds kronikker! Avis-kronikken har sin særlige form, og den passer til Brøndsteds stil og temperament. Fra midten af 30'erne skriver han regelmæssigt i »Politiken», først om rent arkæologiske emner og tankevækkende indlæg i debat om faglige problemer, om lokalmuseer, popularisering, om fredningslov og udstillingsteknik. Men der er også lyrisk prægede naturskildringer, der afspejler et modtageligt og åbent sind. Nogle af de bedste er bevaret i tre små essay-samlinger (»Ved Kilderne» 1940, »Rast undervejs» 1942 og »Det lukkede Land» 1948).

Intet under at Brøndsted blev kendt i alle kredse, selv de højeste. Hans personlighed hjalp med; af væsen var han på een gang aristokratisk og ligefrem; hans charme bragte ham hurtigt i kontakt med hvem, han end mødte. Hans lune og humor — altid uden brod — prægede hans samtaler og hele mundtlige fremstilling. Han havde den mærkelige evne at blive mødt med respekt, men uden frygt, endnu før han fik sagt noget.

Som kulturpersonlighed og skribent var Brøndsted højt værdsat ikke blot i sit eget land, men i hele Norden. Han modtog gennem årene høje udmærkelser og talrige æresbevisninger som synlige tegn herpå.

Johannes Brøndsteds virke og navnlig hans forfatterskab vil bevare hans navn levende til sene tider. Stærkere står dog mindet hos de mange, der har haft den lykke at kende Brøndsted personligt.

EILERT EKWALL

AV

CLAES SCHAAR

EILERT EKWALL

* 8/1 1877, † 23/11 1964

I nittioalets Uppsala satt en gång en mycket ung student uppe i tentamen för kandidatexamen i ämnet nordiska språk. Den berömde professorn, som uppenbarligen haft stora svårigheter att sätta tentanden på det hala, ansåg sig slutligen ha tänkt ut en fråga som borde kunna göra även den säkre ynglingen svarslös: det gällde härledningen av ett visst isländskt ord. Men tentanden låter sig inte bekomma, utan ger till tentators förvåning utan tvekan det rätta svaret. På den förbluffade frågan hur kandidaten kan veta detta, blir det oberörda svaret, att tentanden läst samma artikel i senaste numret av Arkiv för Nordisk Filologi som professorn måste ha sett, och där just detta problematiska ord blivit slutgiltigt förklarat.

Denna lilla episod, vars sanningshalt är höjd över allt tvivel, är mycket belysande som bidrag till en karakteristik av Eilert Ekwall, identisk med den välinformerade tentanden. De vidsträckta och exakta kunskaperna, självständigheten och det intensiva vetenskapliga intresset, som utmärkte den mogne forskaren Eilert Ekwall, har varit lika betecknande för den unge studenten. De var i själva verket oskiljaktigt förenade med hela hans person; han snabba akademiska karriär och överhuvudtaget hela hans forskarbana var en given följd av dessa drag. — Till Uppsala hade han 1894 kommit 17-årig efter studentexamen i Jönköping. Fadern var kronolänsman; på modernet stammade Ekwall från den vittförgrenade smålandssläkten Almquist, som bland sina medlemmar räknade och räknar ett stort antal ämbetsmän. En rakryggad och samvetsgrann ämbetsman blev han själv, och den minutiösa omsorg som utmärkte honom som forskare var också betecknande för hans administrativa insatser som professor. Språkstudier hade emellertid fängslat honom redan i skolåldern, och det var naturligt att nordiska språk i Uppsala under Adolf Noreen skulle bli studentens huvudämne: en exakt disciplin

stadd i stark utveckling, vilande på den historiska grammatikens trygga grundval, representerad av en framstående forskare och pedagog. I Noreens skola fick en rad svenska språkmän sin träning i sträng metod, som flera av dem senare kom att tillämpa inom andra språkämnena. Detta gällde också Ekwall, som skrev sin doktorsavhandling under den lärde germanisten Axel Erdmans ledning. Avhandlingen, som bar titeln »Shakspeare's Vocabulary, part I», skaffade 26-åringen docentur år 1903. Skrivet före ordfrekvensundersökningarnas, semantikens och väl även stilistikens glansdagar bestod arbetet huvudsakligen av en serie etymologiska notiser till de inhemska, skandinaviska och kontinentalgermanska ordelementen hos Shakespeare, och representerade en för den tiden ganska vanlig typ av undersökning. Skriften hör väl inte till de viktigare i Ekwalls produktion, men innehåller betydelsefulla enskildheter. Även om anglistiken kom att bli Ekwalls egentliga arbetsfält, behöll han livet igenom sitt starka intresse för de nordiska språken. Det är knappast någon överdrift att påstå, att hans senare banbrytande insatser som ortnamnsforskare till stor del möjliggjordes av hans djupgående kunskaper om nordisk ljudhistoria och grammatik.

Ekwalls oerhört omfattande vetenskapliga produktion efter doktorsavhandlingen, tillkommen under en period av drygt 60 år ända till dagarna före 87-åringens död i november 1964, sönderfaller grovt sett i tre huvudkategorier. Först den största och viktigaste: de olika namnstudierna; för det andra lingvistiska arbeten av annan typ, och för det tredje den till omfånget minsta gruppen: de filologiska skrifterna inklusive Ekwalls bidrag till forn- och medelengelsk textkritik och interpretation, och hans arbeten som textutgivare. De två förstnämnda grupperna finns representerade under så gott som hela Ekwalls forskarbana, medan de filologiska arbetena huvudsakligen tillhör tidigare decennier. Praktiskt taget hela denna produktion av olika slag tillkom i Lund, där Ekwall uppehöll den nyinrättade professuren i engelska från 1905, blev extraordinarie professor 1907 och ordinarie 1909. Ledamot i Vetenskapssocieteten blev han 1925, och till hedersledamot valdes han 1961.

Vad först Ekwalls ortnamnsstudier beträffar, kom hans intresse under åren efter disputationen att alltmer koncentreras på namnforskningens stora betydelse för historisk grammatik och dialektologi. År 1913 publicerade han en artikel, »Die Ortsnamenforschung

ein Hilfsmittel für das Studium der englischen Sprachgeschichte», som är det uppenbara resultatet av fleråriga studier och reflexioner över metodfrågor. Den hade sommaren 1912 hållits som föredrag vid en filologkongress. Här slår Ekwall fast en rad principer som kom att bli vägledande för hans senare insatser som ortnamnsforskare. Han konstaterade inledningsvis att studiet av engelsk språkhistoria hade nått vackra resultat, men att ett stadium hade uppnåtts då man inte kunde komma mycket längre med dittills använda metoder. Äldre litterära texter, som tidigare utgjort den väsentliga grundvalen för lingvistisk forskning, låter sig inte så lätt lokaliseras och dateras, de flesta föreligger i sena och ofta språkligt vanställda avskrifter, vissa dialekter är överhuvudtaget inte företrädna i litterära dokument. Kort sagt: för att bilda sig en exaktare uppfattning om det engelska språkets historia och dialektsplittring, framför allt i medelengelsk tid, vore det nödvändigt att utnyttja annat och mera pålitligt material. Ett sådant material erbjuder just ortnamnen: de är för vissa medelengelska dialekter den så gott som enda källan till kunskap, de låter sig i regel exakt lokaliseras och dateras, inflytande från grann-dialekter kan förutsättas ha ägt rum i mycket begränsad omfattning, och slutligen är materialet av urkunder innehållande ortnamn kanske rikare än någon annanstans i Europa. Ekwall var naturligtvis inte blind för metodens svagheter: han varnar för användning av avskrifter av dokument, framför allt sena sådana, där felaktigheter kunnat smyga sig in och som kanske författats av skrivare med en främmande dialekt eller rent av ett helt annat språk, t. ex. normandiska kopister. Men inte heller vilka originalhandlingar som helst kan begagnas: det är viktigt att hålla sig till dem som har den mest utpräglad lokala färgningen, såsom testamenten, rättegångsprotokoll o. s. v., medan större försiktighet är nödvändig inför sådant material som kungabrev, statshandlingar och liknande. Slutligen inskräpper Ekwall, att man måste vara varsam med slutsatser rörande ljudförändringar då man arbetar med ortnamn, på grund av den stora ortografiska konservatism som utmärker detta material.

Det var inte många arbeten Ekwall kunde räkna upp då det gällde att summera de dittillsvarande resultaten av engelsk ortnamnsforskning. Vad som fanns var huvudsakligen fragmentariska studier utan någon genomtänkt metodik. Här låg med andra ord ett stort fält praktiskt taget öppet. Det var naturligt för Ekwall med sin nordis-

tiska och germanistiska inriktning att i första hand koncentrera sig på de problem som de många ortnamnen av skandinaviskt ursprung i England erbjuder. Mellan 1913 och tjugotalets början utgav han flera olika skrifter om sådana frågor, med viktiga uppgifter om dialekter och dialektgränser. År 1922 kom det viktiga större arbetet »The Place-Names of Lancashire», där Ekwall undersökte förhållandet mellan skandinaviska och keltiska namnelement i nämnda grevskap. Här blev en stor mängd etymologier framlagda, men namnen själva fick dessutom vittna om betydelsefulla historiska fakta, såsom att stora delar av den brittiska befolkningen i det nämnda området tydligen överlevde den engelska invasionen men måste överge de bästa områdena och slå sig ner i kargare och mera avlägsna landsändar. Med namnens hjälp kunde Ekwall också dra vissa gränser mellan de danska och norska kolonierna i Lancashire. I detta arbete rörde han f. ö. också en intim kännedom om ett gebit som inte från början varit föremål för hans studier, keltologien. På detta område rörde han sig också hemvant i sitt nästa stora arbete om namn, det monumentala »English River-Names» från 1928. För att kunna angripa de utomordentligt svåra frågor som sammanhänger med flodnamnen krävdes inte bara stora kunskaper i germanistik och keltologi utan också i arkeologi och topografi, de senare förskaffade i samband med talrika färder över hela England under somrarna på tjugotalet. »English River-Names» är rik på resultat i stort som i smått. Bland mycket annat framgår att de stora och viktiga floderna i regel har förengelska namn, de smärre engelska eller skandinaviska; vidare att vissa ostliga och sydostliga grevskap, såsom Essex, Suffolk och Norfolk har ganska få gamla flodnamn, medan längre åt väster, sydväst och nordväst (Dorset, Somerset, Worcestershire, Cumberland) även många små floder har förengelska namn. Ekwall kunde alltså dra slutsatser om den tidiga engelska kolonisationen genom att jämföra flodnamnen i de olika grevskapen.

Det skulle föra för långt att här i detalj redogöra för Ekwalls många andra ort- och naturnamnsarbeten. De utgör sammantagna en outtömlig källa till kunskap om etymologiska, dialektala och historiska frågor. Det sista arbetet i bokform av hans hand om ortnamn utkom några månader före hans död och bär titeln »Old English *Wic* in Place-Names». Det innehåller åtskilliga bidrag till lösning av intressanta frågor och visar inga tecken till avmattning. När Ekwall

år 1936 sammanfattade de dåvarande resultaten av sina ortnamnsundersökningar i sitt världsberömda »Concise Oxford Dictionary of English Place-Names», senare utkommet i flera upplagor, kunde han också i verkets inledning ge en introduktion till ortnamnsstudiet, som i överskådlighet och reda torde vara oöverträffad.

Även den som inte är etymolog av facket inser lätt vilken arbetsinsats, vilka vidsträckta kunskaper och vilken metodisk säkerhet som döljer sig bakom de otaliga notiserna i Ekwalls ortnamnslexikon och i hans andra namnstudier. Den jämförande metod inom engelsk namnforskning, vars egentliga grundare han blev och som han tillämpade med mästerskap, var i själva verket den enda som hade utsikt att föra det vetenskapliga namnstudiet framåt. Det fanns andra som sysslade med ortnamn under den tid då Ekwalls stora monografier kom till, men det mera begränsade perspektivet i de flesta av dessa arbeten uthärdar ingen jämförelse med Ekwalls komparativa metod, liksom deras resultat ter sig bristfälliga vid sidan om hans. Ekwalls framställningssätt passar också till det magistrala greppet: klart och lapidariskt framlägger han sina rön; det väsentliga framhävs utan utvikningar. Möjligen avfärdar han ibland väl summariskt andras förklaringar. Ekwall var nu en gång en ganska hård kritiker, och en viss och kanske förklarlig intolerans gjorde sig under hans senare år alltmera märkbar gentemot sådana som inte utan vidare var beredda att acceptera hans ord som det sista i vetenskapliga frågor.

En annan gren av namnstudiet är företrädd i Ekwalls i slutet på 40-talet och under femtiotalet utkomna stora arbeten om personnamn och dialekter i medeltidens London, och varav det kanske viktigaste är »Studies on the Population of Medieval London» från 1956. I detta arbete bevisade Ekwall slutgiltigt en tidigare mera löst framkastad teori om orsakerna till den förändring i Londonspråkets karaktär som ägde rum under 1300-talet, då den ursprungliga ostsaxiska dialekten ersattes av en englisk, som sedan kom att ligga till grund för det engelska riksspråket. Enligt Ekwall skulle dialektforskningen var betingad av en inflyttning i stor skala till London av befolkningen i de agrart viktiga engelska områdena, en teori som tämligen allmänt accepterats.

Ekwalls lingvistiska produktion utanför namnforskningen behandlar till stor del olika detaljer i engelsk och germansk ljud- och form-

historia. Men dessutom diskuterade han viktiga frågor i samband med de engelska grammatikernas och uttalslärnarnas arbeten från olika skeden av den nyengelska perioden, och gav en sammanfattande framställning av dessa problem i sin »Neuenglische Laut- und Formenlehre» från 1914. Denna komprimerade skrift, på nytt utgiven för något tiotal år sedan, är fortfarande ett standardverk på området, något som dess författare gärna och inte utan belåtenhet konstaterade. På tal om Ekwalls lingvistiska produktion bör man vidare nämna de båda klassiska arbetena om den oförändrade pluralen och om gruppgenitiven. De säkra och bestående resultat som Ekwall nådde på dessa olika områden av engelsk lingvistik blev möjliga tack vare hans sedvanliga överblick över det stora och skiftande materialet, hans förmåga att genast se kärnpunkten i ett problem, och hans utpräglade motvilja mot spekulativa och hårdragna resonemang.

Det är lätt att glömma bort att lingvisten och ortnamnspecialisten Ekwall också var en skicklig filolog. Den saken har han demonstrerat i sina textkritiska bidrag till forn- och medelengelska texter och i den stora, av hans lärare Erdman påbörjade editionen av 1400-talsskalden John Lydgates epos »The Siege of Thebes». Hans textkritiska insatser är inte lika lätta att överblicka som hans bidrag på de andra forskningsområden han beträtt: de samlades aldrig utan finns utströdda i smärre misceller och i recensioner av texteditioner. Ekwall hade en intim kännedom om den forn- och medelengelska versens uttrycksmedel, och hans djupa språkliga lärdom var självfallet en stor styrka när det gällde att öva konjekturalkritikens vanskliga konst. Vad editionen av »The Siege of Thebes» beträffar, föll det på Ekwalls lott att företa den slutgiltiga, svåra klassificeringen av handskrifterna, att analysera språket och metern och att fullborda diverse annat som Erdman lämnat ogjort. Allt utfördes med grundlighet och skarpblick, och det är värt att notera att Ekwall i slutet av 1920-talet på flera punkter avvek från det på den tiden sedvanliga negativa omdömet om Lydgate som episk poet, och därigenom i viss mån föregrep den omsvängning i värderingen av skalden, som blivit ett resultat av den moderna Lydgateforskningen.

Den mångsidighet som är ett utmärkande drag i hans vetenskapliga produktion avspeglades också i hans lärargärning, och de många doktorsavhandlingar som ventilerades under hans professorstid be-

handlade högst olika problem: lingvistiska, filologiska och litteraturhistoriska. Även i sin undervisning tog han upp ytterst skiftande frågor till diskussion, och det ter sig antagligen för många överraskande, att denne den historiska grammatikens framstående företrädare ledde en serie seminarieövningar under trettioalet om de Saussures språkteorier, som han ansåg att hans elever borde känna till. Han tog om någon sin lärargärning på allvar.

Bakom detta väldiga livsverk, av vilket jag bara kunnat ge några strödda glimtar, dolde sig en allt annat än lättillgänglig människa. Det är knappast förvånande att Ekwall för många tedde sig enbart som en sträv och tillknäppt specialist, helt absorberad av sina namnstudier och föga intresserad av vad därutöver fanns. Omdömet härörde dock — som så ofta i liknande fall — från personer som inte kände honom närmare. Med sin reserverade läggning avskydde Ekwall visserligen vad han betraktade som beställsamhet och onödigt prat, och för honom föll ganska mycket under dessa rubriker. Det skulle aldrig fallit honom in att i ett samtal för artighets skull hålla med om någonting — inte ens om det gällde något relativt likgiltigt — som inte riktigt passade till hans övertygelse: tydligt och klart och ibland avkylande brukade han säga sin mening. Men någon karg natur var han alls inte, och han kunde utveckla ett gemyt som var så mycket mera angenämt som det var helt fritt från alla banalare former av hjärtlighet och skämtsamhet. I Smålands Nation, där han under ett antal år verkade som inspektor, förvärvade han talrika och trofasta vänner. Medvetandet om vad han betydde för nationens medlemmar värmdes och gladdes honom i en grad som kanske inte stod fullt klar för mer än några få av dem. Hans vänskap kunde ta sig rörande uttryck, då den värme som fanns på djupet av hans personlighet bröts mot hans utpräglade fruktan — för att inte säga fasa — för att verka påträngande.

Eilert Ekwall väckte alltid respekt och beundran; han gjorde det kanske alldeles särskilt under sina sista år. Han nådde en mycket hög ålder, men hans andliga spänst svek honom inte; han blev ensam, men inte förgrämd; bräcklig till hälsan, men in i det sista i stånd till prestationer som även absolut sett var imponerande. Excerptlapparna och koncepten låg ständigt framme i hans verkstad, intresset för vetenskapliga diskussioner förblev oförändrat, förmågan att följa

den internationella debatten i ämnen som intresserade honom oförminskad. Hans intellektuella vitalitet ännu under hans allra sista månader var i själva verket häpnadsväckande. Den som såg hans gamla arbetsbord, sedan han till slut blivit tvungen att lämna det för alltid, kunde ha trott att ägaren tagit en kort promenad och strax ämnade återvända för att fullborda det påbörjade stycket i sitt manus. Men inte bara han själv hade försvunnit. En stor epok var oåterkalleligen borta med honom.

LOUIS HJELMSLEV

AV

BERTIL MALMBERG

LOUIS HJELMSLEV

* 3/10 1899, † 30/5 1965

Professor Louis Hjelslev var född den 3 oktober 1899 i Köpenhamn och var alltså vid sin bortgång den 30 maj i fjor drygt 65 år gammal. Han var uppvuxen i en akademisk miljö och tillbragte hela sitt verksamma liv inom akademiens rāmärken. Hans fader var den frejdade matematikern Johannes Hjelslev, professor först vid Polyteknisk læreanstalt och från 1917 vid Köpenhamns universitet, vars rektor han blev (1928—1929).¹ Den ofta uttalade förmodan, att Louis Hjelslevs matematiska påbrå skulle förklara den abstrakta inriktning hans språkteori fick, avvisades av honom själv (vilket Eli Fischer-Jørgensen vittnat om), bl. a. med hänvisning till att faderns arbeten inom geometrien representerade en forskningsmetod helt motsatt den deduktiva, av erfarenheten oberoende metod för språkbeskrivning, som sonen sökte uppställa. Emellertid är det nog ostridigt, att både faderns stringenta vetenskapliga ingenium och hans omvittnade talekonst och intresse för universitetsadministration är drag, som återfinnes starkt markerade hos sonen. Louis Hjelslev var tidigt inriktad på språkforskning. Han lär som 13-årig ha läst Jespersens »Sprogets logik» och skrev vid 16 års ålder i skolan en tävlingsskrift (självvalt ämne) över sammansatta ord i danskan. Student 1917 valde han, efter att en tid ha tvekat mellan romansk filologi och jämförande språkforskning, det senare ämnet som huvudfack. Redan vid 19 års ålder fick han universitetets guldmedalj för ett arbete om oskiska inskrifter. Det var främst Holger Pedersen, som var Hjelslevs lärare, och det har sagts, att då den unge Hjelslev valde litauisk fonetik som sitt specialgebit, hans intresse härför

¹ En rad vid utarbetandet av denna skrift för förf. svårtillgängliga fakta och data har hämtats ur Eli Fischer-Jørgensens eminent sakkunniga artikel om Hjelslev i *Acta linguistica Hafniensia* 1965.

hade väckts av Pedersens föreläsningar i ämnet. 1921 företog han därför en studieresa till Litauen, och när han så småningom disputerade för doktorsgraden, var det åt baltisk fonetik, som hans avhandling var ägnad (»Études baltiques», 1932). Emellertid stod läraren och hans elev varandra ganska fjärran, både mänskligt och som forskare.

Det var två lysande gestalter i dansk vetenskaps historia, som tidigare hade suttit på den lärostol, som Louis Hjeltslev skulle inneha i nära 30 år. Före Holger Pedersen hade det varit Vilhelm Thomsen. Och även om båda dessa spelat en stor roll för Hjeltslevs utveckling till forskare och tänkare, så skulle hans egen ämbets-tid innebära ett skarpt brott med den tradition, som de båda hade grundlagt. Utvecklingen av lingvistik vid Köpenhamns universitet, även utanför Hjeltslevs lärostol, skulle snart nog bli symptomatisk för språkforskningen ute i världen. Och i denna internationella utveckling skulle Hjeltslev bli en förgrundsgestalt.

Ty strängt taget stod Hjeltslevs håg knappast ens under studie-åren till den traditionella komparativa forskning, som företrädades av Holger Pedersen. Det var syntaxen och de allmänna principerna för denna, som från början lockat honom. Och under ett tvåårigt uppehåll i Paris, där han var elev till bl. a. Meillet och Vendryes och på så sätt fick kontakt med den s. k. franska skolan och via denna också med Ferdinand de Saussure, skrev han sitt första vetenskapliga verk »Principles de grammaire générale» (1928).

För den som i dag, med Hjeltslevs senare, glossematiska produktion i gott minne går till läsningen av hans »Principes», innebär dessa i vissa stycken en överraskning. Som sammanhängande lärobyggnad var »Principes» mycket Hjeltslevska. Och mycket av den senare teorien möter redan där, främst kravet på uppställande av ett abstrakt system, däri alla existerande kategorier finns som möjligheter och där varje fenomen definieras genom de förutsättningar, som deras manifestation kräver. Vi möter också kravet, att synkroni skall föregå diakroni, och på en immanent beskrivning. Den traditionella syntaxens begrepp (subjekt, objekt, osv.) avvisas redan nu som varande logiska, icke grammatiska, och morfologi och syntax åtskiljes ej. Men man saknar kravet på en deduktiv metod, distinktionerna form—substans och innehåll—uttryck, och vidare fonembegreppet i dess strukturala bemärkelse.

Det kan synas märkligt — men är kanske ett typiskt uttryck för den traditionella skolans syn på vetenskapen —, att Holger Pedersen icke ville godtaga Hjeltslevs »Principes» som doktorsavhandling. Ett rent teoretiskt arbete, en tankeprodukt, syntes honom icke lämpad som »disputats». Det återstod för Hjeltslev blott att trycka »Principes» och ta upp ett mera traditionellt ämne. Detta blev alltså »Études baltiques», egentligen två fristående avhandlingar, den ena om baltiska ordtoner, den andra om monoftongering i baltiska. Det var i allt väsentligt traditionell ljudhistoria, så som Holger Pedersen önskade det, men med ett försök till syntes, där de evolutiva fenomenen enligt Grammonts föredöme sågs som uttryck för allmänna utvecklingsfonetiska tendenser.

Man vill gärna glömma denna Hjeltslevs tidigare produktion, till vilken också bör räknas hans »La catégorie des cas — étude de grammaire générale» (två delar, 1935), och blott tänka på honom som glossematikens skapare. Emellertid bör det först erinras om att Hjeltslev tack vare sin utbildning till komparatist i grunden behärskade de traditionella metoderna och det indoeuropeiska materialet (jämför en hel del utomindoeuropeiskt, vilket bl. a. framgår av det senast nämnda arbetet, där t. ex. åtskilliga kaukasiska språk analyseras). Han gav i sin visserligen långt tidigare (1942) skrivna men först 1963 publicerade »Sproget» en översiktlig och helt traditionell framställning av den jämförande språkvetenskapen och dess resultat. Man kan sannerligen inte förebrå Hjeltslev, att han var obekant med den vetenskapliga tradition, mot vilken han revolterade. Han kände den i grunden.

Icke desto mindre är Hjeltslevs namn i den språkvetenskapliga världen i första hand knutet till den språkteori han skapade och som fick benämningen *glossematik*. Det är en teori i detta ords djupaste vetenskapliga mening. Det är en princip för språkbeskrivning, som vill göra denna till en exakt vetenskap i samma mening som exempelvis matematiken. Det är en teori, som i sig är tillräcklig och uttömmande och som därmed utesluter alla andra. Det var karakteristiskt för Hjeltslev och för hans teori, att, när han först publicerade introduktionen till den — den berömda »Omkring sprogteoriens grundlæggelse» (1943; i facklitteraturen på alla språk omtalad blott som »OSG») —, han redan i titeln med den bestämda formen »språk-teorien» anger denna som den enda existerande och som den enda

möjliga. För hans sätt att se hade det inte funnits någon tidigare språk teori — i den strikta mening han inlade i termen. I uppläggning och utformning erinrar detta om de stora teoribyggena, om en Galilei, en Newton eller en Darwin. Antingen rör sig jorden eller också står den stilla. Antingen är utvecklingstanken riktig eller också dess motsats. Det kan inte vara något mitt emellan eller något »både — och», inget »å den ena sidan och å den andra». Antingen kan, menar Hjeltslev, humaniora göras till föremål för samma exakta, vetenskapliga behandling som exempelvis fysiken, eller också kan de det inte. Försöket måste först prövas på språket. Lyckas det där, måste metoden föras vidare och appliceras på övriga humanistiska vetenskaper — de historiska, de estetiska, osv. Misslyckas försöket principiellt, inte bara enskilt, då är humaniora oåtkomliga för vetenskaplig analysmetod, och blott den skildrande beskrivningsform, som är diktningens, återstår, alltså den diskursiva metod, som t. ex. är historiens klassiska och som bara till graden men inte till arten är olik diktarens.

Det var denna svindlande tanke, som hela livet föresvävade Hjeltslev och vars demonstration på språket han ville göra till sitt eget livsverk. I fråga om tankeskärpa och skapande genialitet stod han inte de stora föregångarna inom språkforskningen efter. Det är märkligt, hur förra århundradets ledande tanke på språkforskningens område — den jämförande metod, som bl. a. ledde till fastställandet av de indoeuropeiska språkens släktskapsförhållanden — också den hade fötts av ett danskt snille, av Rasmus Rask. Och det var intressant att iakttaga, hur Hjeltslev, som ägnade sin store landsman mycken uppmärksamhet bl. a. som utgivare av hans korrespondens, sökte påvisa strukturala tankegångar i Rasks tänkande (»Commentaires sur la vie et l'œuvre de Rasmus Rask», 1951), delvis med rätta, delvis måhända till priset av en intolkning, som inte torde hålla stånd mot kritiken. Men det kan inte bestridas, att själva den princip, som den av Rask grundade jämförande metodiken byggde på — förhandenvaron av regelbundna ljudmotsvarigheter i till betydelsen uppenbart identiska eller besläktade ordserier — på viktiga punkter liknade den, som skulle bilda utgångspunkten för det strukturala språktänkandet. Om nämligen det i germanska språk möter en ordserie av typen *fader* — *fisk* — *fä* och i andra indoeuropeiska språk (i vårt exempel representerade av det på denna punkt ursprungliga

latin) en motsvarande ordserie *pater* — *piscis* — *pecu* med samma betydelse och en regelbundet återkommande ljudmotsvarighet *p* — *f*, så innebär detta, historiskt tolkat, att det ena ljudet i någon av de indoeuropeiska dialekterna förskjutits till det andra och, i det här fallet, att ett ursprungligt *p* i germanska språk övergått till *f* (den s. k. germanska ljudskridningen; alltså en historisk tolkning av genom jämförelser erhållna data). Vilket av ljudskicken som är det ursprungliga och vilket som beror på en förskjutning, måste framgå av jämförelser och av fonetiska överväganden. Men ur en annan synpunkt sett innebär detta fastställande en identifikation, på basis av den språkliga funktionen, av indoeuropeiskt *p* och germanskt *f*. Vi säger nämligen, att lat. *pater* och vårt *fader* är »samma ord» trots olikheten i ljudskick. Språkliga element betraktas alltså här som identiska eller som motsatta på grundval av deras språkliga funktion, inte på basis av rent substantiell likhet eller olikhet (här med hänsyn till ljud). Denna rent funktionella tankegång, som de klassiska komparatisterna hade följt utan att fördjupa eller fullfölja den, togs upp av den schweiziske språkforskaren Ferdinand de Saussure, vars postumt utgivna »Cours de linguistique générale» (1916) bildar utgångspunkten för modern struktural språkvetenskap i dennas motsättning till den historiskt komparativa. Det var Saussures teser, som kom att bilda utgångspunkten för Hjeltslevs verk. Glossematiken förde Saussures idéer ut i dessas mest extrema konsekvenser.

För Saussure var språket *form*, icke *substans*. Det innebär kort och principiellt uttryckt, att språkets element definieras och bestäms genom sina inbördes relationer, icke genom några egenskaper hämtade utanför språket självt. Det är denna linje, som Hjeltslev fullföljer med sitt krav på en *immanent* språkbeskrivning. All hittillsvarande språkvetenskap hade sysslat med fenomen tillhörande andra vetenskaper än språkforskningen själv. Man hade sysslat med språkljuden som fysikaliska eller som fysiologiska företeelser, som naturfenomen (fonetiken), med ordens betydelser och alltså med den verklighet utanför språket, som detta återspeglar, med språkets psykiska, sociala, etnografiska, litterära eller historiska aspekter, men icke med språket självt, med det som under alla förhållanden och i alla dess skiftande manifestationer (som tal eller som skrift, som telegrafisk kod osv.) utgör det för språket gemensamma. Bakom den konkreta talhandlingen eller förloppet (*texten* i en för Hjeltslev specifik, vid

bemärkelse, som talad eller som skriven utsaga) ligger ett system, vars beskrivning är forskarens centrala uppgift. Texten delas i allt smärre avsnitt, tills möjligheterna är uttömda. Med hjälp av denna analys skaffar man sig en fond av kunskaper om det system, som alla (i hans exempel danska) texter bygger på och med vars hjälp det är möjligt att bilda nya texter. Teorien måste vara så allmän, att den duger för alla språk. De element, som framkommer vid delningen, kan alltså inte definieras medelst de skiftande substanser, i vilka de manifesteras (som ljud, som skrivtecken), eftersom dessa varierar och språket ändå förblir identiskt med sig självt. Den traditionella grammatikens grundfel var enligt Hjelmselev, att de begrepp man genom den traditionella *induktiva* metoden kom fram till, icke ägde allmän giltighet utan dög blott för ett givet språk. Begrepp sådana som »imperfektum», »infinitiv» eller »konjunktiv» är inte allmänna utan knutna till ett visst språkssystem och måste definieras innanför detta. Den traditionella metoden ledde blott till tillfällighet, ej till den konstans forskaren söker. Traditionell språkvetenskap hade varit en *transcendent* lingvistisk. I dennas ställe ville Hjelmselev sätta en *immanent*, dvs. en som definierar och beskriver språket endast utifrån dettas egna förutsättningar, ej utifrån några utanför detta liggande.

En grundtanke i den glossematiska analysen är *solidariteten* mellan *innehållet* och *uttrycket*. Språkets funktion bygger på denna. Kombinationen av ett visst — på specifikt sätt avgränsat och bestämt — innehåll med ett — likaså på specifikt sätt bestämt — uttryck är språkets väsen. Men det måste här anmärkas, att innehållet inte är det som vi vanligen kallar betydelsen, uttrycket inte det vi benämner språkljud (eller bokstavstecken) utan de abstrakta, funktionellt definierade språkliga enheter, vars substantiella manifestationer de nämnda utomspråkliga fenomenen är. Hjelmselevs syfte var att skapa en innehållslära, som icke var betydelselära, och en uttryckslära, som icke var fonetik.

Det är sällsynt svårt att i begripliga ordalag göra reda för den invecklade tankebyggnad, som Hjelmselevs språk teori utgör. Härtill bidrar också i hög grad den flora av nya termer, som där möter, och det bruk av kända termer i nya betydelser, som han ofta tillåter sig (t. ex. empiri). Men hela hans system var en revolution mot det traditionella och innebär ett underkännande av alla tidigare försök

till teoretiserande om språket. Hans inflytande i modern språkforskning blev ofantligt och skulle ha blivit större, om hans OSG tidigare utkommit på något internationellt språk (den engelska översättningen är från 1953; boken är också översatt till ryska och japanska; den franska översättningen har ännu icke utkommit). Många utländska språkmän lärde sig danska för att kunna läsa Hjelmslevs programskrift. Ingenstädes har man stått likgiltig inför hans verk.

Som den store grundläggaren av 1800-talets komparativa språkvetenskap står Rasmus Rask. 1900-talets språkforskning skulle vara fattigare utan Louis Hjelmslev. Hans teori står som höjdpunkten i det strukturala språktänkande, som för eftervärlden kommer att vara vårt sekels kännemärke inom lingvistik. Vad Niels Bohr betydde för sin vetenskap, betydde Louis Hjelmslev för sin. Redan den litteratur, som vuxit upp kring tolkningen av Hjelmslevs teser, bevisar vidden av hans insats. Jämte Saussures, Trubetzkoy's och Roman Jakobson's skall Louis Hjelmslevs namn gå till hävderna som ett av de största i språkforskningens annaler. Och även om mycket av vad han lärde, blivit ifrågasatt, kritiserat eller bestritt — ibland, och i hög grad, av röster ur hans egna led —, står hans tankars originalitet och genialitet orubbade.

1934 hade Hjelmslev blivit docent i jämförande språkvetenskap i Århus, där han stannade, tills han 1937 efterädde Holger Pedersen i Köpenhamn. Det var under dessa år på 30-talet, som Hjelmslev i intimt samarbete med Hans Jørgen Uldall — en ung fonetiker, för tidigt bortgången, som spelat en mycket viktig roll vid glossematikens tillkomst — skapade sin stora teori. Själva namnet glossematik säges ha varit Uldalls uppfinning. Den gemensamma presentation, som båda arbetade på under många år — men alltmer skilda åt i rummet, på grund av kriget och av Uldalls långa utrikesvistelser — fick aldrig den form, som var tänkt. Uldall fullbordade 1952 sin del av »Outline of Glossematics» (publicerad först 1957), men de båda forskarna hade under Uldalls bortovaro avlägsnat sig från varandra ideologiskt, och den slutliga utformningen blev för Hjelmslev allt svårare. Någon »Outline» i den form, som hade planerats redan på 30-talet, kom aldrig och torde aldrig ha blivit skriven i definitiv form. Lärostolen hade dessutom givit Hjelmslev andra uppgifter, av administrativ art. Han fick till stånd ett Institut for Lingvistik og Fonetik 1957 och var universitetets prorektor 1953—1954.

Det var givetvis främst tack vare sin glossematiska teori, som Hjelmslev under en följd av år stod i centrum för den internationella debatten inom lingvistik. Men härtill bidrog förvisso också hans organisatoriska och administrativa initiativ (som grundare av Lingvistkredsen 1931, av tidskriften *Acta linguistica*, tills. med Viggo Brøndal, 1939) och som flitig kongressdeltagare och föreläsare världen över. Få samtida språkmän torde ha haft hans ryktbarhet. En chilensk kollega berättade för mig, att den första fråga hans unga studenter vid universitetet i Valparaíso ställde till honom vid hans återkomst från lingvistikongressen i Harvard 1962, löd: »Var Hjelmslev där?». De hade hoppats, att deras lärare skulle ha fått se Hjelmslev. Så var inte fallet. Louis Hjelmslevs sista år präglades av en fortgående sjukdom, lika plågsam för honom själv som för hans omgivning. Oförmågan till arbete bröt ned honom psykiskt. Som alla stora forskare hade Louis Hjelmslev varit en outtröttlig arbetare. Och ändå slutförde han aldrig sitt verk. Den tredje delen av »*La catégorie des cas*» kom inte. Vad värre var, den teori, till vilken OSG bara givit premisserna, blev aldrig avslutad och framlagd. Men han var snabbare i sina tankar, i sitt skapande ingenium än i utförandet, och ofta torde det ha varit honom omöjligt att gå tillbaka till sina påbörjade verk och arbeta vidare från utgångspunkter, som han själv inte längre kunde godtaga.

Det känns tomt efter Louis Hjelmslev, tomt att inte längre få möta honom ute eller hemma. Hans personliga charm var obestridlig, även om han inte för alla genast var helt tillgänglig. Han präglade de miljöer, där han vistades och där hans personlighet alltid dominerade på ett självklart sätt. Men inte alla torde bakom den artigt korrekta vänligheten ha anat andra, mjukare toner i Hjelmslevs väsen. I hans umgänge med barn kom dessa vackrast fram. Jag bevarar från mitt eget hem oförgätliga minnen av Louis Hjelmslev i sådana situationer. Vi kommer alltid att sakna honom i alla former av vetenskaplig och akademisk kontakt och i kollegial samvaro mellan medlemmar av Köpenhamns och Lunds universitet. I Vetenskaps-Societeten lever hans minne ljusst och rikt.

JOHNNY ROOSVAL

AV

ERIK CINTHIO

JOHNNY ROOSVAL
* 29/8 1879, † 18/10 1965

Den 18 oktober 1965 avled Johnny Roosval i en ålder av 86 år. Vetenskaps-Societeten miste därvid en av de ledamöter, som varit med ända från sällskapets tillblivelse 1920 men också en man, som bildat epok i nordisk humanistisk forskning. Tillsammans med män som Sigurd Curman och Otto Rydbeck inledde han vid seklets början den moderna medeltidsforskningen inom det sakvetenskapliga området. Om Curman bland mycket annat varit banbrytande inom byggnadsarkeologien och den antikvariska vården och Rydbeck inom den historiska arkeologien och museivården, kom Roosval med en estetisk sensibilitet och aldrig sinande fantasifullhet både i analysens och syntesens form att gripa och förmedla det inre liv, som ligger dolt i de medeltida kyrkobyggnaderna och deras konstnärliga utsmyckning

Johnny Roosval föddes den 29 augusti 1879 i Kalmar. Redan vid sex års ålder förlorade han sin fader och kom att få sin skolgång i Stockholm. Varje sommar återvände han emellertid till morföräldrahemmet i Kalmar, där gossen och ynglingen med sitt sensibla sinne starkt upplevde den lilla stadens speciella atmosfär med naturskönhet och historiska minnen. Som gymnasist i Norra Latin i Stockholm kom Johnny att mottaga bestående intryck av det faderliga intresse, som skolans högt bildade och kraftfulle rektor, Carl Lundberg, visade honom, när han fick förmånen att vara läxläsare för rektorns yngre söner. Samtidigt med Roosval inträdde i gymnasiet Sigurd Curman. Den kontakt, som då knöts mellan de två gymnasierna, skulle inte blott betyda en livslång personlig vänskap utan blev också upptakten till den epokgörande kulturgärning, som de båda tillsammans efterhand skulle åstadkomma. Intensiteten och den brinnande iveren i deras verk har säkerligen stimulerats av deras skilda och särpräglade temperament. I boken »Gotländska sten-

mästare», utgiven till Roosvals 80-årsdag, har Curman träffande fångat detta komplementerande och befruktande motsatsförhållande. Apropå Roosvals betydelse i gymnasistföreningen Concordia skriver Curman: »Redan där började hans särpräglade personlighet och begåvning att göra sig gällande, och i de litterära tävlingarna vann han vackra lagrar med sina dikter. Själv tävlade jag på prosa.»

Ännu icke fyllda aderton år avlade Johnny Roosval 1897 en berömvärd studentexamen. Han begav sig till Uppsala, där han efter endast två år var klar med en fil.-kand.-examen. Huvudämnet hade varit estetik, vilket vid denna tid var liktydigt med litteraturhistoria. Innan ämnet konsthistoria hade blivit en självständig disciplin var det först inom ramen för estetiken, som även Roosvals konstintresse kunde bli fördjupat. Konststudiet fick emellertid en större bredd och djupare syftning för honom i och med att han efter sin examen 1899 for till Berlin, där han samtidigt som han var informator bedrev studier för Heinrich Wölfflin och Adolph Goldschmidt. Resultatet av hans arbete i Berlin blev 1903 en doktorsdissertation om altarskåp i svenska kyrkor och museer ur Jan Bormans verkstad i Bryssel. Med avhandlingens ämne men framför allt genom sina studier hos Tysklands då främsta konsthistoriker hade Johnny Roosval inlett en ny era i den svenska konstforskningen. Han hade lyckats att öppna gränserna mot det övriga Europa, vilket för övrigt också Sigurd Curman på sitt område kort därefter med framgång skulle göra. Hemkommen till Sverige fick Roosval under åren 1903—04 en amanuens tjänst vid Nordiska museet och följande år blev han docent i konsthistoria vid Uppsala universitet. 1914 flyttade han över till Stockholms högskola, där han 1918 fick professors namn och 1920 blev förste innehavare av den på Anders Zorns initiativ upprättade professuren i Nordisk och jämförande konsthistoria. Denna utbytte han 1930 mot Bergs professur i de bildande konsternas teori och historia och blev 1946 emeritus. Dessförinnan hade han under läsåret 1936—37 varit gästprofessor vid Harvard University i U. S. A.

Johnny Roosvals banbrytande gärning kom att göra sig gällande på flera betydelsefulla områden. Den omtumlande upplevelsen av vad han med sin estetiska känslighet såg förborgat i de till stora delar ännu okända medeltida konstverken fick honom att inse nödvändigheten av en systematisk beskrivning för att rädda och bekantgöra de många rikedomarna. Men han utförde inte blott en saklig katalog-

beskrivning, utan med hjälp av samtidig forskning och framför allt med sin förmåga till upplevelse av det sedda gav han också liv åt de tidigare ofta så misskända tingen. Det blev framför allt ett område inom Sverige, som under Roosvals hela verksamhetstid kom att bli hans skötebarn, nämligen Gotland. Hit drog han sig också på sin ålders höst tillbaka. Men hans iver att finna, rädda och klarlägga de medeltida konstverken lämnade rika frukter även för det svenska fastlandet. Tillsammans med främst Sigurd Curman stod Roosval som initiativtagare och utformare av en rad utställningar av äldre kyrklig konst, vilka påbörjades med den i Strängnäs 1910. Under arbetet härmed föddes tanken på en inventering och utgivning av Sveriges Kyrkor, likaledes i samarbete med Curman. Det första häftet utkom 1912 och grunden hade lagts till ett betydelsefullt arbete, som skulle och ännu skall sysselsätta generationer av forskare.

Rader av betydande praktiska initiativ var på ett synnerligen fruktbart sätt förbundna även med Johnny Roosvals lärargärning. Kyrkoinventeringarna skedde till stora delar genom hans seminarier, vilkas deltagare också publicerade till ämnet hörande skrifter och artiklar. På långa cykelturer framför allt till de uppländska kyrkorna följde studenterna sin lärare för att uppsåra, beskriva och analysera de rika skatter, som de drog fram i ljuset. Med en aldrig sinande entusiasm har Roosval kring sig samlat generationer av intresserade studenter, som skulle komma att utgöra kärntruppen inom den moderna konstforskningen. Hans lärargärning kan inte överskattas, han var den förste som på ett konstruktivt och levande sätt genom sin undervisning förmedlade alla de nya ideerna till de följande generationerna.

Johnny Roosvals rika och omfattande vetenskapliga såväl som populärvetenskapliga produktion finns sammanställd i den *Bibliographia Roosvaliana*, som utgavs till hans 75-årsdag. Hans skrifter präglas alltid av ett mycket personligt språk, som kan vara både kärnfullt och ömsint samt fyllt av träffande karakteristiker. Nyare tidens konst var honom ej främmande, men det blev utan jämförelse främst medeltidens olika konstalster åt vilka han kom att ägna sin fulla uppmärksamhet. Förutom avhandlingen, *Schnitzaltäre in schwedischen Kirchen und Museen aus der Werkstatt des brüsseler Bildschnitzers Jan Borman*, som efter hand följdes upp av andra behandlingar av samma ämne, utkom år 1903 uppsatsen *Studier*

rörande *Storkyrkans Sankt Jöransgrupp*. Den senare blev utgångspunkten för ett mångårigt sysslande med detta för svensk senmedeltid centrala skulpturverk. Redan 1905 lyckades Roosval i en festskrift till Henrik Schüek förbinda Bernt Notkes namn med det berömda monumentet. I egenskap av vetenskaplig kontrollant vid skulpturgruppens restaurering under 1910-talet fick Roosval ett osökt tillfälle att ytterligare fördjupa sig i studier av verket. Detta resulterade i två omfattande studier, som utkom 1919 och 1924. I dessa kunde han taga itu med inte blott de stilistiska problemen utan också med framgång de rent tekniska samt monumentets historiska betydelse och Sankt Göransbilden ikonografi över huvud taget. Innehållet i konsten hade redan tidigt framstått för Roosval som något väsentligt för förståelsen av verket som helhet. Redan 1908 hade han också gett ut *Legender och symboler i Uppsala domkyrkas koromgång*, en skrift som i vissa avseenden kom att bli inledningen till det ikonografiska studiet av den nordiska medeltidskonsten. Längre fram skulle han också komma att ägna ikonografien ett ytterligare intresse både som delar av större verk och i separata uppsatser.

I inledningen till *Die Steinmeister Gotlands* har Roosval beskrivit det starka men samtidigt också nästan förvirrande intryck den gotländska medeltidskonsten först gjorde på honom. Han såg i denna inflytande från västasiatiskt, byzantinskt, iriskt och kontinental-europeiskt område parat med starka inslag av vikingatida traditioner. I denna situation fann han, att den enda lösningen för en historiker, som ville gruppera och datera monumenten var att först betrakta och sammanföra hela området bestånd av byggnader, måleri och skulptur. Det var insikten av denna nödvändighet, som föranledde honom att författa *Die Kirchen Gotlands*, som utkom 1911, och som har blivit ett av hans huvudverk.

En för sin tid synnerligen saklig och noggrann beskrivning av gotlandskyrkorna hade företagits av Brunius. Roosval insåg emellertid, att vad som saknades för att man skulle få grepp om det samlade byggnadsbeståndets speciella karaktär var en komparativ analys och en kronologisering av hela stoffet. Han urskiljde därför först de under skilda tider tillkomna byggnadsdelarna, indelade hela beståndet i huvudgrupper inom vilka han utförde ytterligare kronologiska grupperingar. Dessa skedde genom den typologiska metoden, varvid fönster och framför allt portalerna fick göra tjänst som typelement.

På detta sätt hade Roosval nått fram till en relativ kronologi, som sedan genom den s. k. »taxuslistans» årtal hängdes upp på vissa data. Roosvals arbete var i många avseenden epokgörande och måste än i dag anlitas som utgångspunkt för vidare studier i den gotländska kyrkoarkitekturen. Men författaren var redan från början medveten om, att vad han här hade åstadkommit inte var något slutgiltigt utan snarast den nya ramen för ett fortsatt forskande. På grundval av nya iakttagelser och andra författares arbeten rörande i första hand den till kyrkorna knutna stensulpturen gjorde också Roosval längre fram sina *Revisioner av gotländska dateringar*. I den första av dessa, som publicerades i *Fornvännen* 1925, presenterade han anledningen härtill på sitt typiskt bildrika språk. »Byggnaden ramlar icke, den håller ihop,» säger han om sitt kronologiska system och fortsätter, »men vid närmare skärskådande visar den sig äga sprickor, vilkas regelbundna dragning tyder på att de äro sättningssprickor.» Längre fram fann han ytterligare nya och befruktande infallsvinklar i analysen av kyrkobyggnaderna, som i t. ex. uppsatsen *Kronologi och metrologi på Guldrupe kyrka*, från 1938. Genom en förvandling av det moderna metersystemets ojämna tal på byggnadernas mått till grekiska fot eller gotländska alnar kunde Roosval konstatera jämna tal, som dessutom låg till grund för bestämda proportionsförhållanden mellan byggnadens olika delar, främst byggnadens längd i förhållande till tornets höjd.

I Roosvals andra stora gotlandsarbete, *Die Steinmeister Gotlands* från 1918 blev i första hand dopfuntarna föremål för beskrivning och gruppering samtidigt som jämförelserna vidgades till inte blott det svenska fastlandet utan även till övriga delar av Europa. Liksom i *Die Kirchen* konfronteras vi i *Die Steinmeister* med ett för Johnny Roosval synnerligen typiskt fenomen, nämligen anonymmästarskapelsen. Detta specifika tillvägagångssätt i karakteriseringen av ett verk är ett adekvat uttryck för en sida av Roosvals upplevande och förmedlande av de konstverk han stod inför. *Elasticus*, *Fabulator*, *Egypticus* t. ex., födda redan 1911 och *Byzantios*, *Majestatis* och *Calcarius*, som trädde fram i *Ijuset* 1918, skulle efter hand följas av en rad andra mästare, till namnet formade av sina verk. Med sin levande sensibilitet kunde Roosval inte underlåta att ur anonymitetens dunkla värld draga fram och för eftervärlden presentera de starka personligheter, som han mötte bakom skulpturen eller i bilden. Tillvägagångs-

sättet har säkerligen haft stor betydelse för förståelsen och erkännandet av de medeltida bildverken och även skapat begrepp, som varit bekväma att handskas med, men sedan vi fått den samlade överblick, som Roosval själv givit oss, kan metoden i ny tillämpning vara farlig.

En fullständig skildring av de gotländska kyrkorna var ej färdig med behandlingen av arkitekturen och stensulpturen. Sedan Carl R. af Ugglas i sin digra avhandling från 1915 behandlat större delen av den gotländska medeltida träskulpturen, skildrade och grupperade Roosval i sin 1925 utkomna bok *Medeltida skulptur i Gotlands Fornsal* ett tidigare på grund av otillräckliga estetiska kvaliteter förbisett skulpturmateriel. Först 1950 skulle Roosvals avslutande överblick av de gotländska kyrkorna bli ett faktum. Med den detta år utkomna *Gotländsk Vitriarius* kunde Roosval kröna sitt verk. Endast Gotland har inom Sveriges gränser bevarade glasmålningar och dessutom i icke så få kyrkor. I det ljus, som strömmar genom de färgade glasen, och i den bild detta förmedlar, upplevde Roosval kyrkorummets fullbordan, och i beskrivningen och analysen kommer åter den ungdomliga entusiasmen till sin rätt i både koncisa och träffande karakteristiker.

Icke minst i glasmålningsboken hade Roosval fört in det europeiska stoffet för att visa på Gotlands kontinentala sammanhang. Redan tidigt, ej minst genom sina läroår i Tyskland, hade han strävat efter att se konst- och kultursammanhangen i stort. Sin vilja till grupperingar kunde han dock aldrig släppa. De positiva frukterna av dessa båda tendenser blev en sammanförd behandling av monument inom områden, som på grund av kulturimpulserna konstruktivt hörde samman vid tiden för konstverkens tillkomst. Ett pionjärarbete i detta avseende blev boken om *Den baltiska Nordens kyrkor*, som utkom 1924. Idén förde Roosval vidare i volymen om *Romansk konst* i Bonniers allmänna konsthistoria från 1930. Här införde han också en ny term, »blocket», som en icke absolut men karakteriserande benämning på ett konstpolitiskt sammanhängande område. Raserandet av de hävdvunna gränserna gör det ej lätt att i den många gånger koncentrerade formen tillgodogöra sig hans skildring i denna bok, men den är en lärorik påminnelse om nödvändigheten att försöka betrakta tingen utifrån deras egen tid. Roosvals vida intressesfär var emellertid ej begränsad av det gamla Europas gränser. I boken om

Amerikas konst från 1924 hade han för första gången på svenska språket presenterat den nya kontinentens konstalster, och i *Fornkristen konst* kom han 1933 också i »den yttre cirkeln» att röra sig i de västasiatiska kulturländerna. Genom en utomordentligt flitig verksamhet som recensent av utländsk vetenskaplig litteratur bidrog han till att hålla den svenska konstforskningen ajour med vad som på detta område hände i Europa.

Denna rörlighet kännetecknade Johnny Roosval icke endast i det skrivna ordet utan som förutsättning härför även i fysisk bemärkelse. Han befann sig ofta på resande fot i Europa, vilket genom de internationella kontakter han knöt skaffade honom en auktoritativ ställning i Comité international d'histoire de l'art, till fromma icke blott för hans egen forskning utan också för svensk konstforskning över huvud taget.

För Roosval var forskningen aldrig ett självändamål. Hans iver att föra ut kulturkunskapen till allmänheten tog sig bl. a. uttryck i initiativ till och redaktörskap för samlingsverk och tidskrifter, och till ungdomen riktade han sig i *Svensk konsthistoria för studerande* från 1935. I propagandan för Sveriges Kyrkor utropade Roosval i en uppsats 1920: »Här behövs att öppna fönsterna», och fortsatte, »uppgiften är närmare betraktad icke lätt och vad värre är: den är icke tillnärmelsevis uppfattad i hela vidden av sin betydelse. Hur mycket som än planeras för landsbygdens andliga kultivering, hembygdens historia intar alltjämt för liten plats. Och likväl är detta den kulturkunskap, som bäst kan skapa känsla av fribörenhet. Den ytliga alllärdomen smider halvbildningens bojor. Kunskapen om den grund, ur vilken människan själv växer, skapar säkerhet, känsla av organisk samhörighet med forntid och framtid.»

Inom konstforskningen, konstundervisningens och kulturminnesvårdens områden har Johnny Roosval själv i sin livsgärning genom en sällsynt entusiasm och skapande fantasifullhet såsom få bidragit till att detta kulturmedvetande icke blott blev väckt utan även avsatte bestående resultat. Vetenskaps-Societeten kan vara stolt och tacksam över att ha haft denne inspirerande nyskapare inom medeltidsforskningen som sin ledamot.

EDVARD THERMAENIUS

AV

PÄR-ERIK BACK

EDVARD THERMAENIUS

* 14/12 1896, † 16/4 1965

Professorn, fil. dr Edvard Thermænius, Stockholm, avled den 16 april 1965. Han var född i Kumla 1896, avlade fil. kand.-examen i Uppsala 1922, fil. lic.-examen 1926 samt disputerade 1928. Han tjänstgjorde under olika perioder som docent vid alla de högskolor i riket, där statskunskap förekom som självständigt ämne, och var vidare lektor vid Vasa läroverk i Göteborg 1938—1944 och vid H. a. läroverket för gossar å Norrmalm i Stockholm 1944—1961. Professors namn tillades han 1952. Ledamot av Vetenskaps-Societeten blev han redan 1932.

När Edvard Thermænius inledde sin bana som statsvetenskaplig författare gällde hans insats ett område, som då hörde — och i viss mån alltfört hör — till de eftersatta inom svensk statskunskap, nämligen partiväsendet. Gradualavhandlingen »Lantmannapartiet. Dess uppkomst och tidigare utveckling» förtjänar mer än de flesta verk den slitna beteckningen pionjärbete. Om de politiska partiernas utveckling och sätt att fungera i det moderna Sverige hade före 1928 funnits blott ringa systematisk forskning; den bild man kunnat göra sig av förhållandena byggde på minnesskrifter av mer eller mindre inträngande natur och på verk, som behandlade en eller annan detaljfråga. Här innebar Thermænius' bok om lantmannapartiet en avgörande förändring. Därtill bidrog dels att objektet var det första moderna riksdagspartiet med en utbildad, fast organisation, dels att författaren ägde en så utpräglad förmåga att se till partilivets realiteter och icke endast till dess form. På många sätt var undersökningen före sin tid, icke minst genom författarens sätt att låta kronologiskt disponerade avsnitt om partiets uppkomst och tidiga utveckling följas av en funktionell-teknisk analys, som icke fick karaktären av en löst påhängd avslutning utan i stället innebar en verklig sammanfattning av vad som i förloppsskildringen framkommit, dispo-

nerad med utgångspunkt från en klart fattad teori om riksdagspartiers sätt att vara. Härtill kom att arbetet genom sin stilistiska utformning blev mycket tilltalande; det erbjuder än i dag en stimulerande läsning och visar Thermænius från hans bästa sidor. Grundliga kunskaper i ämnet, förmåga att finna rätt på okänt och intressant material samt frodig framställningskonst präglar boken.

Det kan knappast råda någon tvekan om att Thermænius skildring av lantmannapartiet i minst lika hög grad som något annat statsvetenskapligt arbete från 1900-talet kommit att färga den allmänna uppfattningen av svensk politik, sådan den kommer oss till mötes i läroböcker och generellt hållna översikter. I flera följande skrifter, större och mindre, behandlade Thermænius olika sidor av partiväsendet. Det kan hävdas att vi inom detta fält äger vad Thermænius presterat och icke så särskilt mycket mera av verklig kvalitet. Framst bör nämnas den i jubileumsverket »Sveriges riksdag» ingående volymen om »Riksdagspartierna» (1935). Särskilt för den tidigare perioden, fram till proportionalismens genomförande och 1911 års val, ger Thermænius däri en fortfarande icke överträffad skildring av partiväsendets framväxt. Tyvärr tecknades däremot masspartiets uppkomst och partiernas funktion i den allmänna rösträttens Sverige alltför summariskt. I någon mån kompenseras denna brist genom den lilla skriften »Sveriges politiska partier» som utkom 1933.

Också på ett annat område, som i hög grad berör centrala författningsproblem, nämligen huvuddebatterna i folkrepresentationen, gjorde Thermænius viktiga insatser. 1931 kom »Remissdebatten» och 1942 den mycket prisade boken om »Adressdebatten i underhuset, en studie i parlamentarisk teknik och tradition». Det senare arbetet vittnade om att Thermænius intressen sträckte sig långt utanför det egna landets gränser, något som f. ö. kommit till uttryck redan i gradualavhandlingen i ett relativt fristående kapitel om lantmannapartiets förbindelser med vänsterpartierna i Danmark och Norge.

I övrigt har Thermænius författat en lång rad skrifter, med vetenskapliga eller populärvetenskapliga anspråk, samt hundratals uppsatser och artiklar av skiftande räckvidd. Ämnena var mångskiftande och det är ännu för tidigt att fälla något omdöme om vad som kommer att vara av bestående värde. Säkert är emellertid att Thermænius sällan skrev något som tråkade ut läsaren. Hans intresse för den aktuella politiken ger ofta framställningen liv, liksom hans sinne för

personkaraktistiker och för belysande, gärna anekdotiskt tillspetsade detaljer.

Det bör till sist nämnas att Edvard Thermænius under 20 år, 1933—1953, redigerade avdelningen »Översikter och meddelanden» i Statsvetenskaplig Tidskrift, i vilken han också medverkade med uppsatser och andra bidrag. Mycket diskuterade blev bl. a. »Geopolitik och politisk geografi» (1937) samt »Om tillkomsten av 1809 års regeringsform» (1950).

NILS VÄSTHAGEN

AV

OLOF HENELL

NILS VÄSTHAGEN
* 24/10 1906, † 13/10 1965

Nils Västhagens arbete vid Lunds universitet inleddes år 1940, då han gav kurser i redovisning inom den juridiska fakulteten. År 1954 utnämndes han till professor i redovisning och finansiering vid Handelshögskolan i Stockholm, varpå han år 1958 kallades till den första professuren i företagsekonomi vid Lunds universitet. Under denna period planerades utbildningen för blivande civilekonomer och andra företagsekonomer inom universitetets ram, varvid universitetet och Skånes handelskammare samarbetade. Nils Västhagen var en av dem som representerade universitetet, och han kom härunder att ägna huvuddelen av sin kraft åt att dra upp och genomföra planerna. Nils Västhagen blev också den första prefekten för den företagsekonomiska institutionen liksom den första och för övrigt enda dekanen för den ekonomiska fakulteten. När denna år 1964 uppgick i den nybildade samhällsvetenskapliga fakulteten, blev han också den första dekanen för denna betydligt mera omfattande fakultet.

Nils Västhagens studiebegåvning framträdde med glänsande betyg i en studentexamen. Via studier för civilekonomexamen vid Handelshögskolan i Göteborg och via lärartjänster vid gymnasier sökte han en akademisk karriär. I och med att han framlade en doktorsavhandling på Handelshögskolan i Göteborg, var denna karriär given. Avhandlingen avsåg intäcks- och utgiftsbegreppen i offentlig redovisning, och resultatet kom att utgöra grunden för särskilt den offentliga redovisningen i Sverige, men det gav även vidare syn på företagets redovisning. Därefter fortsatte han sin forskning rörande de s. k. fria avskrivningarna inom industriföretag och rederier. Han frambragte också ett tjugotal andra arbeten inom sin speciella del av företagsekonomi. De sista tre åren arbetade han intensivt på en omfattande forskningsuppgift avseende konsekvenserna av de skatte-

mässiga värderingsreglerna för olika typer av företag. En stor del av detta arbete genomförde han vid University of Illinois, dit han kallats som grästoprofessor och där han tillbringade läsåret 1964/65.

I sin forskning undvek Nils Västhagen medvetet de mera äventyrliga metoder, som särskilt hans yngre kolleger kom att experimentera med. Hans metod var att angripa problemen främst med en klar, logisk analys. Han ansåg att detta sätt skulle ge det mest påtagliga resultatet inom ett ämne som ännu sökte en generell teori, vilken skulle låta sig tillämpas på den komplicerade verklighet som det ekonomiska livet i dess många schatteringar utgör. I en dylik situation, där logisk analys och en uppordnande systematik ger omedelbar utdelning, gjorde sig Nils Västhagens begåvningsstyp starkt gällande. Genom detta arbetssätt var han inte utsatt för faran att överbetona metoderna på bekostnad av problemet. I det hänseendet påminner han mycket om sin kanske främste lärofader, professor Oskar Sillén vid Handelshögskolan i Stockholm. Tillsammans med honom författade han ett arbete, Nyare balansvärderingsprinciper.

Nils Västhagens framställning hade alltid klarhet, ofta även briljans, och detta gällde både det skriftliga och det muntliga. Framställningen var strängt saklig och Nils Västhagen kastade aldrig sidoblickar på omgivningens reaktioner. Var han osäker om någon företeelse, föredrog han att låta denna stanna utanför sin framställning, tills mera klarhet nåtts.

Som företagsekonom hade han betydande internationella kontakter. Man finner honom sålunda ofta som deltagare och ledare på många internationella konferenser i företagsekonomi, särskilt inom tyskspråkiga områden. Alltsedan han nådde sin docentur, höll han vetenskapliga föredrag i något nordiskt/europeiskt land flera gånger per år. Han har föreläst vid de flesta handelshögskolor av någon betydelse inom tyskspråkiga områden. Först de sista två åren besökte han Förenta Staterna, där hans speciella intressefält dessförinnan varit litet studerat.

Nils Västhagens stora klarhet och förmåga att snabbt komma till det centrala i ett problemområde gjorde honom till en eminent pedagog. Den erfarenhet han vann såsom lärare på gymnasienivån gick igen i hans arbete på akademisk nivå: han framställde de mest komplicerade redovisnings- och skatteproblem med en paradoxal enkelhet.

Den klarhet som han visade som forskare och som pedagog gick igen i hans verksamhet inom universitetsadministrationen. Som ordförande fick han fakultet och andra grupper att med precision och snabbhet arbeta sig igenom även mycket omfattande föredragningslistor och på ett sätt som ofta tillfredsställde alla som deltog i ett beslut. Dessa egenskaper gjorde honom till självskrivnen dekan.

Endast den som under en längre tid såg honom i det dagliga arbetet kunde förstå hans enorma arbetsförmåga. Arbetet tyngde honom inte. Som organisatör av den företagsekonomiska utbildningen och forskningen i Lund var han överhopad med arbete. Man hörde honom dock aldrig nämna och ännu mindre klaga över arbetsbördan.

Nils Västhagen hann också med många uppgifter utanför universitetet. Han var medlem av flera olika forskningsråd, han deltog som expert i flera olika kommittéer för utredning av skatteproblem. Han deltog som styrelsemedlem och ordförande i sparbanksverksamheten.

Nils Västhagen åstadkom lätt och direkt personliga kontakter, ofta var det glädje med i bilden. Detta underlättade arbets- och samarbetssituationerna. Hans handlande hade alltid mening: även när han tog till humor — vilken kunde variera från mildhet till bitande sarkasm — förde den arbetet och samarbetet framåt.

Jag har aldrig sett någon människa som så resolut och utan spår av aggression kunde skaka av sig en frustrering eller en besvikelse. Även när han fick uppleva en knapp och även illvillig behandling, hörde jag honom aldrig negativt kommentera någon person. Han förbigick dylika upplevelser med tystnad.

Nils Västhagen var en sann människovän. Få torde känna till hans handfasta hjälpverksamhet under de för många folk katastrofala åren under nittonhundrafyrtiotalet.

Till bilden av en sällsynt aktiv person, som dock arbetade avspänt, hör hans stora intresse för konstnärlig verksamhet i flera former. Det var få konserter och teaterföreställningar inom Malmöregionen som han avstod ifrån under sina år i Malmö och Lund.

Det är få människor för vilka ordet liberal är så betecknande som för honom. Hans politiska åskådning var också liberal. Han hade alltid förståelse för andras beteenden, t. ex. när han själv med sträng konsekvens visade en stramare livsstil, som dock aldrig var stram till formen. Den liberala inställningen gick igenom i allt vad han

företog sig. Det gällde också forskning och därför kunde man i hans omgivning se många skilda forskningsstilar växa sig starka.

Vid invigningen av den Ekonomiska fakulteten ifrågasatte en akademisk gäst, huruvida en »handelshögskola» skulle kunna fungera ens i början med endast en professor; Nils Västhagen bar vid detta tillfälle hela arbetsbördan. En annan akademisk gäst genmälde då: om en handelshögskola har *en* Nils Västhagen, då är den rik!

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

1965

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

Beskyddare

H. M. KONUNGEN

Bortgångna hedersledamöter

Montelius, Gustaf Oscar Augustin, riksantikvarie, f. 9/9 1843, † 4/11 1921.
Thomsen, Vilhelm Ludvig Peter, excellens, professor, f. 25/1 1842, † 13/5 1927.

Tegnér, Esaias Henrik Vilhelm, professor, f. 13/1 1843, † 21/11 1928.

v. Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich, excellens, professor, f. 22/12 1848, † 25/9 1931.

Müller, Sophus Otto, museumsdirektör, f. 24/5 1846, † 24/2 1934.

Kock, Karl Axel Lichnowsky, professor, f. 2/3 1851, † 18/3 1935.

Meillet, Paul Jules Antoine, professor, f. 11/11 1866, † 21/9 1936.

Evans, Sir Arthur John, professor, f. 8/7 1851, † 11/7 1941.

Wölfflin, Heinrich, professor, f. 21/6 1864, † 19/7 1945.

Hirn, Yrjö, professor, f. 7/12 1870, † 23/2 1952.

Croce, Benedetto, senator, f. 25/2 1866, † 20/11 1952.

Heckscher, Eli Filip, professor, f. 24/11 1879, † 23/12 1952.

Löfstedt, Haimon Einar Harald, professor, f.d. praeses, f. 15/6 1880, † 10/6 1955.

Weibull, Lauritz Ulrik Absalon, professor, f.d. praeses, f. 2/4 1873, † 2/12 1960.

Ekwall, Bror Oskar Eilert, professor, f. 8/1 1877, † 23/11 1964.

Hedersledamöter

Nilsson, Nils Martin Persson, professor, Lund, f. 12/7 74, 41.

Josephson, Ragnar, professor, f.d. praeses, Lund, f. 8/3 91, 61.

Styrelse

Praeses: *Carl Fehrman* (1964).

V. praeses: *Bertil Ejder* (1961).

Sekreterare: *Sven Sandström* (1965).

Skattmästare: *Axel Roos* (1965).

Medlemmar: *Thorild Dahlgren* (1933), *Elam Tunhammar* (1961), *Claes Schaar* (1961), *Gösta Carlsson* (1962), *Staffan Björck* (1963).

Suppleanter: *Birger Sallnäs* (1963), *Berta Stjernquist* (1965), *Lars-Arne Norborg* (1965).

Valnämnd

Ordförande: Societetens Praeses.

Medlemmar: *Birger Sallnäs* (1957), *Hans Regnéll* (1957), *Gösta Carlsson* (1964), *Berta Stjernquist* (1965).

Suppleanter: *Bertil Ejder* (1957), *Kerstin Hadding-Koch* (1965).

Granskningsnämnd

Ordförande: Societetens Sekreterare.

Medlemmar: *Claes Schaar* (1959), *Hans Regnéll* (1961), *Staffan Björck* (1963), *Birgitta Odén* (1964).

Redaktionskommitté för Skånsk senmedeltid och renässans

Ordförande: Societetens Praeses.

Sekreterare: *Birgitta Odén*.

Medlemmar: *Thorild Dahlgren*, *Holger Arbman*, *Krister Hanell*, *Jerker Rosén*, *Erik Cinthio*.

Revisorer

Carl-Erik Quensel, *Olof Nordström* (1965).

Suppleanter: *Hans Regnéll*, *Sven Ekbo*.

Bortgångna stiftande ledamöter

v. Hallwyl, Walter, greve, f. 26/1 1839, † 27/2 1921.

Edstrand, Reinhold Theodor Werner, direktör, f. 15/6 1882, † 25/11 1923.

Swartz, Carl Johan Gustaf, universitetskansler, f. 5/6 1858, † 6/11 1926.

Petrén, Karl Anders, professor, f. 2/12 1868, † 16/10 1927.

Wachtmeister, Axel Wilhelm, greve, kammarherre, f. 16/7 1869, † 24/8 1929.

Engeström, Max Emil Leopold, konsul, f. 15/11 1867, † 25/3 1930.

v. Geijer, Fredrik Wilhelm Gustaf, ryttmästare, godsägare, f. 8/2 1965, † 16/5 1930.

v. Hallwyl, Anna Fredrika Wilhelmina, f. *Kempe*, grevinna f. 1/10 1844, † 27/7 1930.

Haffner, Johan, stadsläkare, f. 6/9 1876, † 14/4 1931.

Sahlin, Johan Albert, fabriksägare, f. 7/9 1868, † 17/5 1936.

Swartz, Pehr Johan Jacob, direktör, f. 21/10 1860, † 5/6 1939.

Westrup, Johan Wilhelm Magnus, v. konsul, f. 13/5 1862, † 9/11 1939.

- Lundahl, Nils*, fil. d:r, f. 23/5 1858, † 16/6 1940.
- Gyllenkrok, Nils Johan Malcolm*, friherre, hovstallmästare, f. 15/10 1887, † 9/4 1941.
- Coyet, Hilda Eleonore Henriette Dorotée Amelie*, f. friherrinnan *Cederström*, f. 16/3 1859, † 28/8 1941.
- Montelin, Adolf Fredrik*, apotekare, f. 17/1 1871, † 28/10 1941.
- Sahlin, Carl Andreas*, fil. d:r, f. 15/12 1861, † 22/1 1943.
- Jacobsen, Helge*, direktör, f. 24/12 1882, † 21/6 1946.
- Lundberg, Sven Emil*, bergsingenjör, direktör, f. 21/8 1889, † 24/3 1947.
- Lundblad, Nils Waldemar*, hovrättsassessor, direktör, f. 7/12 1888, † 25/9 1947.
- Munksgaard, Ejnar Johannes*, forlagsboghandler, dr. phil., f. 28/2 1890, † 6/1 1948.
- Thott, Gustaf Otto Tage Stig*, greve, hovjägmästare, f. 29/1 1885, † 4/7 1948.
- Sahlin, Bo Carl Henrik*, med. lic., direktör, f. 24/7 1901, † 18/2 1949.
- Nordqvist, Gunhild Theresia Elvira*, f. *Edstrand*, doktorinna, f. 23/9 1883, † 18/12 1951.
- Roos, Axel Bernhard*, jur. d:r, advokat, f. 4/3 1886, † 24/8 1957.
- v. Schmiterlöv, Adelheid Emma Otburgis*, godsägare, f. 15/8 1875, † 16/5 1959.
- Edstrand, Karin Thekla Eleonora*, fröken, f. 3/7 1880, † 7/12 1959.
- Sandberg, Ivar Nils Gotthard*, direktör, f. 28/7 1881, † 2/1 1961.
- Berger, Svante Edwin Larsson*, direktör, f. 13/5 1871, † 2/2 1962.
- Dunker, Henry Christian Louis*, fabriksdisponent, f. 6/9 1870, † 3/5 1962.
- Lundeqvist, Gösta Evald Andreas*, civilingenjör, direktör, f. 3/10 1892, † 12/7 1962.
- Neusten, Andreas Edvard*, byggmästare, f. 18/3 1885, † 27/9 1962.
- Sahlin, Stig Erik Gunnar*, ambassadör, f. 2/8 1899, † 10/6 1963.
- Wiberg, John Åke Truls*, överintendent, f. 30/3 1902, † 25/11 1963.
- Berger, Carl Magnus*, direktör, f. 18/3 1915, † 20/11 1964.
- Bergh, Thorsten Christian Howard*, jur. o. fil. kand., konsul, f. 1/10 1901, † 11/1 1965.
- Wigstrand, Gunnar*, disponent, f. 11/1 1903, † 19/11 1965.

Stiftande ledamöter

- Lundström, Margit Johanna Palæmona Cecilia*, f. *von Geijer*, generalska, Landskrona, f. 24/2 07, 32.
- Dahlgren, Sture Hjalmar Thorild*, fil. d:r, assuransdirektör, Malmö, f. 25/6 88, 33.
- Weibull, Märta Maria (Mary) Sofia*, f. *Fahlbeck*, professorska, Göteborg, f. 18/1 97, 34.
- Wijkander, Klara Severina*, f. *Kock*, fru, Göteborg, f. 28/11 88, 40.
- Ehrnberg, Gösta Theodor*, direktör, Simrishamn, f. 26/5 95, 42.
- Wehtje, Ernst Jonas*, tekn. d:r, direktör, Malmö, f. 17/7 91, 45.

- Hjelme-Lundberg, John*, konsul, Tenhult, f. 26/5 02, 50.
Crafoord, Holger Alf Erik, direktör, Lund, f. 25/7 08, 52.
Thott, Greta Linnéa, grevinna, Holmeja, f. 25/2 08, 53.
Hammariskiöld, Sven Ludvig, direktör, f.d. hovrättsråd, Malmö, f. 14/12 01, 54.
Bendz, Olof Gregor Mortimer, godsägare, Vallberga, f. 15/9 04, 54.
Sandblom, Grace, f. *Schaefer*, professorska, Lund, f. 13/5 07, 54.
Bergengren, Axel Göran Magnus, civilekonom, Lund, f. 16/6 21, 55.
Hansen, Einar Anton, direktör, Malmö, f. 14/11 02, 55.
Gyllenkrok, Thure-Gabriel, friherre, Björnstorp, f. 23/5 22, 57.
Tunhammar, Elam Wihlgott, direktör, Malmö, f. 18/1 03, 58.
Hansen, Jozzi Ella, f. *Jensen*, verkst. direktör, Malmö, f. 23/7 12, 59.
Jensen, Arthur Marinus, direktör, Köpenhamn, f. 13/2 91, 60.
Möller, Frans Ballieu, direktör, Lund, f. 25/2 97, 60.
Thomasson, Tage Emanuel, civilingenjör, direktör, Klippan, f. 16/10 94, 60.
Wetterlundh, Sune Charles Gustaf, verkst. direktör, Malmö, f. 11/2 04, 60.
Graebe, Eiler Otto, domkyrkoarkitekt, Lund, f. 23/7 92, 62.
Ekblom, Sven Gustav Ingemar, konsul, Hälsingborg, f. 17/3 03, 62.
Rausing, Gad Anders, fil. lic., direktör, Lund, f. 19/5 22, 62.
Holmström, Nils Gunnar Teodor, jur. kand., direktör, Malmö, f. 30/10 04, 63.
Rausing, Hans Anders, direktör, Lund, f. 25/3 26, 63.
Larsson, Sven Gunnar, direktör, Stockholm, f. 29/5 11, 64.
Roos, Axel Bernhard, bankdirektör, Malmö, f. 16/6 22, 64.
Berger, Dagmar Linnea Charlotta, f. *Boon*, fru, Halmstad, f. 19/6 15, 65.
Hallström, Hadar Erik H:son, direktör, Hälsingborg, f. 15/6 00, 65.
Palmstierna, Carl Otto, friherre, hovjägmästare, Maltesholm, f. 3/1 00, 65.

Seniorer

- Fabricius, Knud Frederik Krog*, professor, Köpenhamn, f. 13/8 75, 25.
Eidem, Erling, f.d. ärkebiskop, Uppsala, f. 23/4 80, 20.
Lindkvist, Erik Harald, rektor, Hälsingborg, f. 14/10 81, 20.
Landquist, John, professor, Stocksund, f. 3/12 81, 21.
Nelson, Helge Magnus Oskar, professor, Lund, f. 15/4 82, 23.
Lindblom, Christian Johannes, professor, Lund, f. 7/6 82, 34.
Belfrage, Sixten Esbjörn Mauritz, fil. d:r, Åkarp, f. 27/7 83, 27.
Pedersen, Johannes Peder Ejler, professor, Köpenhamn, f. 7/11 83, 27.
Nyman, Alf Tor, professor, f.d. praeses, Lund, f. 12/3 84, 20.
Sahlgren, Gustaf Fredrik Jöran, professor, Uppsala, f. 8/4 84, 20.
Kjellin, Tor Helge, professor, museiintendent, Karlstad, f. 24/4 85, 20.
Liljegren, Sten Bodvar, professor, Uppsala, f. 8/5 85, 20.
Lagerroth, Lars Fredrik Barthold, professor, Lund, f. 10/9 85, 20.
Jaakkola, Kaarle Jalmari, professor, Helsingfors, f. 1/1 85, 35.
Mörner, Agnes Marianne, rektor, Lund, f. 4/1 86, 20.
Weibull, Curt Hugo Johannes, professor, Göteborg, f. 19/8 86, 20.

- Nordal, Sigurdur*, minister, Reykjavik, f. 14/9 86, 36.
Bull, Francis, professor, Oslo, f. 4/10 87, 32.
Friis-Johansen, Knud, professor, Köpenhamn, f. 1/11 87, 37.
Fraenkel, Eduard, professor, Oxford, f. 17/3 88, 33.
Rooth, Erik Gustaf Theodor, professor, Lund, f. 22/4 89, 33.
Galster, Georg, fil. d:r, museumsinspektör, Köpenhamn, f. 17/5 89, 44.
Karlgren, Klas Bernhard Johannes, professor, Stockholm, f. 5/10 89, 20.
Andrén, Georg, f.d. landshövding, Lerum, f. 10/12 90, 36.
Hedström, Karl Fredrik Gunnar, professor, Lund, f. 31/12 90, 37.
Ruin, Hans Valdemar, professor, Lund, f. 18/6 91, 40.
Thomson, Arthur Natanael, f.d. universitetskansler, Lund, f. 6/11 91, 27.
Nordman, Carl Axel, fil. d:r, f.d. statsarkeolog, Helsingfors, f. 28/1 92, 45.
Brandt, Frithiof, professor, Köpenhamn, f. 23/5 92, 32.
Kjellberg, Sven Torsten, museiintendent, Lund, f. 22/6 92, 44.
Hammerich, Louis Leonor, professor, Köpenhamn, f. 31/7 92, 36.
Werin, Algot Gustaf, professor, Lund, f. 19/10 92, 25.
Olander, Olof Gunnar, docent, rektor, Göteborg, f. 10/7 93, 34.
Friis, Astrid, professor, Köpenhamn, f. 1/8 93, 46.
Richter, Herman Bror, förste bibliotekarie, docent, Lund, f. 6/9 93, 35.
Pleijel, Hilding Athanasius, professor, Lund, f. 19/10 93, 35.
Löfstedt, Ernst Martin Hugo, professor, Uppsala, f. 13/12 93, 34.
Siegvald, Herman Sigban, professor, Lund, f. 13/2 94, 48.
Carlsson, Nils Gunnar, professor, Hälsingborg, f. 7/3 94, 26.
Collinder, Nils Alfred Torbjörn (Björn), professor, Uppsala, f. 22/7 94, 36.
Tilander, Artur Gunnar, professor, Stockholm, f. 22/7 94, 31.
Olsson, Bror Hjalmar, förste bibliotekarie, Lund, f. 6/8 94, 39.
Lindquist, Ivar Artur, professor, Lund, f. 31/5 95, 25.
Pipping, Hugo Edvard, professor, kansler för Åbo akademi, Helsingfors, f. 12/6 95, 44.
Åkerman, Johan Henrik, professor, Lund, f. 31/3 96, 34.
Rubow, Poul Victor, professor, Köpenhamn, f. 9/1 96, 30.
Skautrup, Jens Peter Andreas, professor, Aarhus, f. 21/1 96, 46.
Holtmark, Anne Elisabeth, professor, Oslo, f. 21/6 96, 49.
Barr, Kaj, professor, Köpenhamn, f. 26/6 96, 49.
Knutsson, Knut Peter, professor, stadsbibliotekarie, Stockholm, f. 5/3 97, 28.
Elovson, John Harald, docent, lektor, Lund, f. 1/6 97, 37.
Olivecrona, Knut Hans Karl, professor, Lund, f. 25/10 97, 35.
Gjerstad, Erik Paul Einar, professor, Lund, f. 30/10 97, 41.
Dedering, Sven Emanuel, professor, Lund, f. 10/12 97, 38.
Valmin, Mattias Natan, lektor, Växjö, f. 30/5 98, 37.
Amundsen, Leiv, professor, Oslo, f. 30/5 98, 49.
Bøggild-Andersen, Carl Olof, professor, Aarhus, f. 20/6 98, 46.
Steen, Sverre, professor, Oslo, f. 1/8 98, 46.
Bayer, Raymond, professor, Paris, f. 2/9 98, 47.

- Aspelin, Gunnar*, professor, Lund, f. 23/9 98, 29.
Skard, Eiliv, professor, Oslo, f. 19/10 98, 51.
Harrie, Ivar Olav, chefredaktör, Malmö, f. 18/3 99, 32.
Andersson, Carl Ingvar, riksarkivarie, Stockholm, f. 19/3 99, 31.
Helgason, Jón, professor, Köpenhamn, f. 30/6 99, 38.
Postan, Michael, professor, Cambridge, f. 24/9 99, 51.
Sveinsson, Einar Ólafur, professor, Reykjavik, f. 12/12 99, 45.
Hannerberg, Carl David, professor, Stockholm, f. 29/7 00, 52.
Frisk, Jöns Ivan Hjalmar, professor, Göteborg, f. 4/8 00, 44.
Wieselgren, Per Väinö, lektor, Eslöv, f. 4/8 00, 47.
Strömbäck, Dag Alvar, professor, Uppsala, f. 13/8 00, 35.
Mägiste, Julius, professor, Lund, f. 19/12 00, 53.
Kjöllerström, Sven Gottlieb, professor, Lund, f. 28/1 01, 39.
Moltke, Erik, dr. phil. Köpenhamn, f. 4/4 01, 43.
Svensson, Sigfrid Oskar, professor, Lund, f. 1/6 01, 47.
Mackensen, Lutz, professor, Bremen, f. 15/6 01, 32.
Elling, Christian, professor, Köpenhamn, f. 14/11 01, 45.
Kakridis, Johannes, professor, Saloniki, f. 17/11 01, 47.
Diano, Carlo, professor, Padova, f. 2/2 02, 53.
Lombard, Alf, professor, Lund, f. 8/7 02, 40.
Åkerlund, Alvar Walter, universitetslektor, Lund, f. 23/12 02, 36.
L'Orange, Hans Peter, professor, Oslo, f. 2/3 03, 40.
Syme, Ronald, professor, Oxford, f. 11/3 03, 48.
Gustafson, Alrik, professor, Minneapolis, U.S.A., f. 23/4 03, 48.
Schreiner, Johan Christian, professor, Oslo, f. 25/5 03, 45.
Clark, Sir Kenneth Mc Kenzie, museidirektör, London, f. 13/7 03, 42.
Blatt, Franz, professor, Århus, f. 31/8 03, 34.
Johannisson, Ture Gustaf, professor, Göteborg, f. 26/9 03, 41.
Ehnmark, Erland Jacob, professor, Lund, f. 1/10 03, 53.
Svensson, John Alfred, docent, Lund, f. 5/2 04, 45.
Hafström, Adolf Gerhard G:son, professor, Lund, f. 27/3 04, 55.
Svensden, Paulus, professor, Oslo, f. 17/4 04, 58.
Ek, Sven Theodor, docent, lektor, Lund, f. 17/5 04, 52.
Hanell, Krister, professor, Lund, f. 8/8 04, 38.
Janzén, Assar Götrik, professor, Berkeley, Calif. U.S.A., f. 22/8 04, 51.
Ahldén, Tage Robert, professor, Lund, f. 24/8 04, 55.
Arbman, Holger, professor, f.d. praeses, Lund, f. 8/9 04, 46.
Hald, Kristian, professor, Köpenhamn, f. 9/9 04, 53.
Arngart, Olof Sigfrid, professor, Lund, f. 15/4 05, 42.
Webster, Thomas Bertram Lonsdale, professor, London, f. 3/7 05, 49.
Jankuhn, Herbert, professor, Göttingen, f. 8/8 05, 58.
Sundberg, Sune Waldemar, docent, Lund, f. 18/1 06, 60.
Falk, Knut-Olof, professor, Lund, f. 19/4 06, 46.
Dahlberg, Anders Torsten, professor, Göteborg, f. 18/8 06, 44.
Svalenius, Ivan Håkan, docent, lektor, Lund, f. 7/9 06, 44.

- Christensen, Aksel Erhard*, professor, Köpenhamn, f. 11/9 06, 50.
Rydbeck, Monica Augusta Elisabeth Christina, docent, förste antikvarie, Stockholm, f. 11/11 06, 44.
Ahlström, Gustaf Gunnar, docent, Stockholm, f. 25/11 06, 45.
Ljunggren, Karl Gustav, professor, f.d. praeses, Lund, f. 6/12 06, 37.
Axelsson, Bertil Folke Bonde, professor, Lund, f. 22/12 06, 38.
Gierow, Krister Adolf, överbibliotekarie, Lund, f. 11/5 07, 56.
Bjurling Oscar Anders, professor, Lund, f. 12/5 07, 56.
Billeskov Jansen, Frederik Julius, professor, Köpenhamn, f. 30/9 07, 54.
Quensel, Carl-Erik, professor, Lund, f. 9/10 07, 46.
Jarring, Gunnar Valfrid, ambassadör, Moskva, f. 12/10 07, 37.
Kapsomenos, Stylianos Georg, professor, Saloniki, f. 29/11 07, 50.
Welin, Erik Algot, docent, Lund, f. 24/12 07, 55.
Yrwing, Hugo Ulrik, docent, lektor, Lund, f. 23/1 08, 61.
Zilliacus, Johan Henrik, professor, Helsingfors, f. 23/1 08, 54.
Stäger, Emil, professor, Zürich, f. 8/2 08, 54.
Welinder, Per Emil Carsten, professor, Lund, f. 28/4 08, 54.
Segerstedt, Torgny, professor, Uppsala universitets rektor, Uppsala, f. 11/8 08, 36.
Wikander, Oscar Stig, professor, Uppsala, f. 27/8 08, 48.
Bendz, Claës Gerhard Mortimer, professor, f.d. praeses, Köpenhamn, f. 16/10 08, 43.
Edlund, Sven Göran, professor, Lund, f. 12/1 09, 54.
Pfannenstill, Bertil Algot, docent, Lund, f. 22/2 09, 48.
Neumann, Sven Gösta, docent, Lund, f. 10/3 09, 62.
Rosén, Jerker Ingmar, professor, f.d. praeses, Lund, f. 6/5 09, 45.
Moritz, Manfred, professor, Lund, f. 4/6 09, 55.
Norberg, Elsa Margareta, docent, lektor, Malmö, f. 27/6 09, 61.
de Boüard, Michel, professor, Caen, f. 5/8 09, 54.
Poulsen, Vagn Häger, museumsdirektör, Köpenhamn, f. 25/8 09, 51.
Nilsson-Ehle, Hans Gregor Gunnar, professor, Göteborg, f. 17/7 10, 49.
Bengtsson, Bengt Svante, museiintendent, Lund, f. 2/3 10, 62.
Lönnroth, Nils Erik Magnus, professor, Göteborg, f. 1/8 10, 62.
Westergård-Nielsen, Christian Emil, professor, Århus, f. 24/11 10, 61.
King, Arthur Henry, docent, London, f. 20/2 10, 62.
Riis, Poul Jörgen, professor, Köpenhamn, f. 26/5 10, 62.

Arbetande ledamöter

a. Inländska

- Malmberg, Bertil*, professor, Lund, f. 22/4 13, 48.
Carlsson, Sten Carl Oscar, professor, Uppsala, f. 14/12 17, 49.
Lindblad, Gustaf Martin Esaias, professor, Stockholm, f. 26/2 11, 50.
Althin, Carl-Axel Gustaf, fil. d:r, direktör, Kallinge, f. 12/2 15, 50.
Fehrman, Carl Abraham Daniel, professor, praeses, Lund, f. 3/2 15, 50.

- Korlén, Hans Gustav Vilhelm*, professor, Stockholm, f. 27/1 15, 50.
Gerleman, John Gillis Harry, professor, Lund, f. 27/3 12, 51.
Lundström, Sven Gunnar, professor, Uppsala, f. 30/1 14, 51.
Ejder, Gustaf Åke Bertil, docent, Lund, f. 2/11 16, 52.
Westin, Gunnar Torvald, professor, Stockholm, f. 29/10 11, 52.
Björck, Tor Erland Staffan, professor, Lund, f. 5/8 15, 52.
Nilsson, Sven Augustinus, professor, Uppsala, f. 9/11 14, 52.
Stjernquist, Nils Nilsson, professor, Lund, f. 29/8 17, 53.
Schaar, Claes Göran Gustav Viktor, professor, Lund, f. 18/5 20, 53.
Regnéll, Hans Otto, docent, Lund, f. 30/1 19, 54.
Benson, Sven Archer, docent, arkivchef, Lund, f. 22/1 19, 55.
Normann, Carl-Edvard, professor, Lund, f. 26/1 12, 55.
Sallnäs, Birger Ingemar, docent, universitetslektor, Lund, f. 4/2 12, 55.
Naert, Pierre, professor, Åbo, f. 29/5 16, 55.
Ekbo, Sven Arnold, professor, ordbokschef, Lund, f. 7/8 15, 56.
Waller, Sture Magnus, docent, Lund, f. 8/3 15, 56.
Hägerstrand, Stig Torsten Erik, professor, Lund, f. 11/10 16, 57.
Ollén, Gunnar, fil. d:r, Malmö, f. 22/11 13, 58.
Stjernquist, Berta Ingeborg, docent, Lund, f. 26/4 18, 58.
Åsdahl Holmberg, Ella Märta Matilda, docent, Uppsala, f. 24/8 19, 58.
Odén Dunér, Agnes Birgitta, professor, Lund, f. 11/8 21, 58.
Rystad, Nils Göran, docent, Lund, f. 31/7 25, 58.
Back, Pär-Erik, professor, Umeå, f. 20/9 20, 59.
Carlsson, Nils Gösta, professor, Lund, f. 19/9 19, 59.
Löwendahl, Gösta Emil Oskar, docent, universitetslektor, Lund, f. 13/6 20, 59.
Palm, James Vilhelm Jonas, professor, Uppsala, f. 29/6 25, 59.
Sandström, Sven Erik Åke, docent, Lund, f. 26/2 27, 59.
Smith, Gudmund John Wilhelm, professor, Lund, f. 29/1 20, 60.
Kjellman, Nils Reinhold, docent, rektor, Lund, f. 8/2 11, 60.
Qvarnström, Gunnar O:son, docent, Lund, f. 9/3 20, 60.
Rooth, Anna Birgitta, docent, Lund, f. 15/5 19, 60.
Sundqvist, Anders, docent, Lund, f. 15/9 16, 61.
Cinthio, Erik Axel Hampus, preceptor, Lund, f. 26/2 21, 61.
Andrén, Carl-Gustaf, byråchef, docent, Lund, f. 1/7 22, 61.
Weibull, Hans Jörgen, docent, Lund, f. 25/4 24, 61.
Swahn, Jan-Öjvind, docent, Lund, f. 15/5 25, 61.
Andersson, Sven Helge Sigfrid, docent, Lund, f. 27/10 22, 62.
Fridlitzius, Joel Gunnar Ferdinand, docent, Lund, f. 29/6 22, 62.
Holm, Hans Ingvar, docent, Lund, f. 25/10 23, 62.
Norborg, Lars-Arne, docent, Lund, f. 27/10 19, 62.
Holm, Per Olof Gösta, professor, Lund, f. 7/8 16, 63.
Johannesson, Nils Gösta, docent, lektor, Eslöv, f. 19/10 13, 63.
Mogren, Jan Olof Mårten Adolf, docent, Lund, f. 8/6 24, 63.
Pettersson, Hans Olof, docent, lektor, Lund, f. 17/4 20, 63.

- Stjernquist, Per Nilsson*, professor, Lund, f. 14/5 12, 63.
Wallén, Per-Edwin Magnus, professor, Lund, f. 15/4 25, 63.
Reutersvärd, Oscar Gustaf Adolf, professor, Lund, f. 29/11 15, 64.
Hadding-Koch, Kerstin, docent, Lund, f. 7/2 15, 64.
Rüke-Dravina, Velta Tatjana, docent, Lund, f. 25/1 17, 64.
Nordström, Axel Olof, docent, universitetslektor, Lund, f. 28/5 21, 64.
Sjöstedt, John Lennart, docent, Lund, f. 5/6 21, 64.
Åström, Paul Fredrik Karl, docent, Lund, f. 15/1 29, 64.
Halldén, Sören, professor, Lund, f. 19/5 23, 65.
Bringéus, Nils-Arvid, docent, Lund, f. 29/3 26, 65.
Södergård, Östen, docent, universitetslektor, f. 26/8 17, 65.

b. Utländska

- v. Wright, Georg Henrik*, professor, Helsingfors, f. 14/6 16, 53.
Virtaranta, Erkki Pertti Ilmari, professor, Helsingfors, f. 20/5 18, 53.
Glob, Peter Vilhelm, rigsantikvar, Köpenhamn, f. 20/2 11, 54.
Fink, Troels Marstrand Trier, professor, generalkonsul, Flensburg, f. 18/4 12, 55.
Becker, Carl Johan, professor, Köpenhamn, f. 3/9 15, 59.
Halldórsson, Halldór Torfi Gudmundur, professor, Reykjavik, f. 13/7 11, 59.
Ahlbäck, Torvald Olav Otto, professor, Helsingfors, f. 28/3 11, 59.
Enkvist, Nils Erik August, professor, Åbo, f. 27/9, 25, 59.
Thomsen, Rudi, professor, Århus, f. 21/7 18, 59.
Roelandts, Karel, professor, Louvain, f. 6/5 19, 60.
Fischer-Jørgensen, Eli, universitetslektor, Köpenhamn, f. 11/2 11, 60.
Westergård-Nielsen, Christian Emil, professor, Århus, f. 24/11 10, 61.
Noreng, Harald, professor, Bergen, f. 25/4 13, 61.
Sundby, Bertil Johannes, professor, Bergen, f. 21/7 19, 61.
Hagen, Anders, professor, Bergen, f. 15/5 21, 61.
Jacobsen, Eric August, professor, Köpenhamn, f. 5/4 23, 61.
Foerste, William Gustav Heinrich, professor, Münster, f. 3/12 11, 62.
Gravier, Maurice Pierre Albert, professor, Paris, f. 7/6 12, 62.
Halvorsen, Eyvind Fjeld, professor, Oslo, f. 4/5 22, 62.
Jensen, Poul Johannes, professor, Köpenhamn, f. 3/5 11, 62.
Beyer, Edvard Freydar, professor, Oslo, f. 6/10 20, 63.
Egerod, Søren, professor, Köpenhamn, f. 8/7 23, 63.
Gabrieli, Mario, professor, Rom, f. 23/9 15, 63.
Glamann, Kristof, professor, Köpenhamn, f. 26/8 23, 63.
Huldén, Lars Evert, professor, Helsingfors, f. 5/2 26, 63.
Önnerfors, Alf Roland, professor, Berlin, f. 30/11 25, 63.
Oberholzer, Otto, professor, Zürich, f. 11/12 19, 64.
Togebý, Knud, professor, Köpenhamn, f. 28/1 18, 64.
Røstvig, Maren-Sofie, dosent, Oslo, f. 27/3 20, 65.
Blegvad, Mogens, professor, Köpenhamn, f. 25/6 17, 65.
Thors, Carl-Eric, professor, Helsingfors, f. 8/6 20, 65.

SOCIETETENS VERKSAMHET ARBETSÅRET 1965

Till stiftande ledamöter har under året kallats fru Dagmar Berger, Halmstad, direktör Hadar H:son Hallström, Hälsingborg och friherre Carl Palmstierna, Maltesholm.

Som inländska arbetande ledamöter har under året upptagits professor Sören Halldén, docent Östen Södergård och docent Nils-Arvid Bringéus, Lund.

Som utländska arbetande ledamöter har under året upptagits docent Maren-Sofie Røstvig, Oslo, professor Mogens Blegvad, Köpenhamn och professor Carl-Eric Thors, Helsingfors.

Den 15 mars anordnades ett sammanträde med föredrag av professor E. N. Tigerstedt, Stockholm över ämnet »Liv och dikt hos Dante». Ett bidrag till den litteraturhistoriska biografiens problematik.

Den 18 september företog Societeten en utfärd till Björnstorp, Svenstorp och Kävlinge. På Björnstorp visade friherre och friherrinnan Gyllenkrok slottet och dess konstskatter samt skogen, där modernt skogsbruk demonstrerades. På rundturen i skogen gjordes halt vid den nya astronomiska observationsstationen på Jävan, där prof. Carl Schalén demonstrerade anläggningarna. Från Björnstorp färdades deltagarna till Svenstorp, där friherrinnan Charlotte Gyllenkrok visade sitt hem i den gamla slottsbyggnaden. Färden gick därefter till Kävlinge, där direktör och fru Frans Möller tog emot och ordnade rundvandring i AB Glacéläderfabrikens olika avdelningar. Programmet avslutades med visning av Kävlinge gamla kyrka.

Vid högtidssammanträdet den 20 november föreläste prof. Einar Gjerstad, Lund om »Det äldsta Rom».

Av trycket har under året utgivits:

6. K. G. Ljunggren och Bertil Ejder, Lunds stifts landebok. Tredje delen: Tillkomst, innehåll, handskrifter samt register.

Årsbok 1965.

Ur Olga och Thorild Dahlgrens fond för samhällsvetenskaplig forskning har docent Hans F. Petersson tilldelats en belöning på

2000 kr för hans 1964 utkomna arbete »Power and international order».

Ur Gleerupska fonden har docent Erland Lagerroth tilldelats en belöning på 1000 kr för hans 1963 utkomna arbete »Selma Lagerlöf och Bohuslän».

Ett resestipendium på 1000 kr har tilldelats docent Bertil Ejder för studieresa till Island,

ett resestipendium på 1000 kr har tilldelats prof. Claes Schaar för studieresa till Rom,

ett resestipendium på 300 kr har tilldelats prof. Gösta Holm som bidrag till studieresa på Island,

ett resestipendium på 300 kr har tilldelats docent Jörgen Weibull för deltagande i en fackkonferens i Århus.

Ur anslaget för tillfälliga och smärre bidrag till vetenskaplig forskning har utdelats:

till prof. Birgitta Odén för översättning av sammanfattningen av arbetet »Kronohandel och finanspolitik 1550—1595», 375 kr,

till docent Göran Rystad för fotostatering, mikrofilm och renskrivning till en undersökning av Ålandsfrågan 1917—1921, 610 kr,

till docent Paul Åström fotografier till ett corpusarbete över cypriska vaser, 545 kr,

till docent Paul Åström för fotografier för ett arbete med titeln »Studier i antik textil», 113 kr,

till docent Velta Rūke-Dravina för språkgranskning av ett manuskript »Zweisprachigkeit im Vorschulalter», 280 kr,

till docent Kerstin Hadding-Koch som bidrag till kostnader för en statistisk bearbetning av vetenskapligt material, 200 kr,

till docent Sven Sandström som bidrag till kostnaderna för kontroll och komplettering av en bibliografi över renässansens konst, 600 kr.

Lund den 20 november 1965.

Berta Stjernquist

SAMMANDRAG
AV VETENSKAPS-SOCIETETENS I LUND RÄKENSKAPER
ÅR 1965

Balanskonto den 1 januari 1965

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	406.500:—	Grundfond	301.000:—
Förlagsbevis	30.000:—	Dispositionsfond	23.850: 66
Aktier	83.000:—	Resestipendiefond	27.881:—
Banktillgodohavanden	3.931: 77	»Skånsk senmedeltid och renässans»	117.048:—
Postgiro & kontant kassa..	84: 89	Olga och Thorild Dahl- grens fond	25.374:—
		AB C. W. K. Gleerups fond	13.363:—
		Grevinnan von Hallwyls fond	10.000:—
		Knut och Alice Wallen- bergs fond	5.000:—
	Kronor 523.516: 66		Kronor 523.516: 66

Vinst- och förlustkonto år 1965

Inkomster:		Utgifter:	
Räntor å obligationer	16.000:—	Stämpel, courtage	4: 30
Räntor å förlagsbevis	1.675:—	Nedskrivning å aktier....	164:—
Utdelning å aktier	6.685:—	Sekreteraren	1.000:—
Räntor å banktillgodoha- vanden	867: 05	Föreläsare	500:—
Inträdesavgifter	3.000:—	Forskningsbidrag	2.723:—
Årsavgifter	8.000:—	Resestipendier	2.600:—
Årsböckerna:		Anslag ur Dahlgrenska fonden	2.000:—
Tryckningsbidrag	4.000:—	Anslag ur Gleerupska fon- den	1.000:—
Skriftserien:		Årsböckerna: Tryckning etc.	10.710: 31
Försäljning	2.731: 80	Övriga utgifter	4.447: 24
»Skånsk senmedeltid och renässans»:		Fondökningar	29.352:—
Bidrag från Wallen- bergska stiftelsen..	10.000:—		
Försäljning	346:—		
Fondminskningar	1.141:—		
	Kronor 54.500: 85		Kronor 54.500: 85

Balanskonto den 31 december 1965

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	406.500:—	Grundfond	309.000:—
Förlagsbevis	30.000:—	Dispositionsfond	28.020:66
Aktier	83.000:—	Resestipendiefond	28.619:—
Banktillgodohavanden ...	22.947:52	»Skånsk senmedeltid och renässans»	133.492:—
Postgiro & kontant kassa	9.280:14	Olga och Thorild Dahlgrens fond	24.592:—
		AB C. W. K. Gleerups fond	13.004:—
		Grevinnan von Hallwyls fond	10.000:—
		Knut och Alice Wallenbergs fond	5.000:—
	<hr/>		<hr/>
	Kronor 551.727:66		Kronor 551.727:66

Malmö den 31 december 1965.

Axel Roos

SPECIFIKATION AV OBLIGATIONER, FÖRLAGSBEVIS
OCH AKTIER
DEN 31 DECEMBER 1965

Obligationer:	%	År	Nom. värde	Bokfört värde
Svenska Staten	3	1/2 1937	2.000:—	1.500:—
» »	3	1/3 1937	10.000:—	10.000:—
» »	3,5	15/12 1941	25.000:—	25.000:—
» » (3. försvarslånet)	3,5	15/8 1942	10.000:—	10.000:—
» »	3,5	15/3 1943	10.000:—	10.000:—
» »	3,5	15/4 1943	20.000:—	20.000:—
» »	3,5	1/11 1943	25.000:—	25.000:—
» »	3,5	15/12 1944	10.000:—	10.000:—
» »	4	10/11 1954	5.000:—	5.000:—
» »	4,5	9/5 1955	5.000:—	5.000:—
» »	4,75	10/12 1956	5.000:—	5.000:—
» »	5	5/10 1959	5.000:—	5.000:—
Sveriges Allmänna Hypoteksbank	3	1/6 1937	5.000:—	4.000:—
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa	3	1/11 1934	5.000:—	4.000:—
» » »	3	15/11 1937	45.000:—	45.000:—
» » »	3	1/2 1939	10.000:—	10.000:—
» » »	3,5	15/1 1944	10.000:—	10.000:—
» » »	3	15/4 1945	15.000:—	15.000:—
» » »	3	15/4 1946	2.000:—	2.000:—
» » »	5,5	10/4 1960	5.000:—	5.000:—
» » »	5,5	10/10 1960	5.000:—	5.000:—
Svenska Bostadskreditkassan	3,6	15/1 1942	10.000:—	10.000:—
» »	5,75	10/1 1960	5.000:—	5.000:—
» »	5,75	10/10 1960	5.000:—	5.000:—
» »	5,75	10/7 1961	5.000:—	5.000:—
Svenska Fartygskredit AB	5,5	27/12 1957	5.000:—	5.000:—
» » »	5,5	26/11 1962	5.000:—	5.000:—
Stockholms Intecknings Garanti AB	3	1/12 1934	5.000:—	5.000:—
Stockholms Stad	3	15/3 1945	10.000:—	10.000:—
» »	3	31/10 1946	10.000:—	10.000:—
» »	5,5	18/12 1963	10.000:—	10.000:—
Göteborgs Stad	6	20/2 1962	5.000:—	5.000:—
AB Stockholms Spårvägar	3	1/9 1947	10.000:—	10.000:—
Sandvikens Jernverks AB	3,25	1/11 1947	10.000:—	10.000:—
» » »	6	2/11 1960	5.000:—	5.000:—
Allmänna Svenska Elektriska AB	3,5	15/1 1948	15.000:—	15.000:—
Hjälta AB	3,25	1/5 1948	10.000:—	10.000:—
» »	3,25	1/4 1949	5.000:—	5.000:—
Örebro Elektriska AB	6	28/12 1960	5.000:—	5.000:—
Sydsvenska Kraft AB	6	5/6 1961	5.000:—	5.000:—
Korsnäs AB	6	10/11 1961	5.000:—	5.000:—
Munksjö AB	6	6/12 1961	5.000:—	5.000:—
Knutsbro Kraft AB	6	12/2 1962	5.000:—	5.000:—
Uddeholms AB	6	1/3 1962	5.000:—	5.000:—

AB Åtvidabergs Industrier (numera Facit AB)	5,25	29/10	1962	5.000:—	5.000:—
Edsele Kraft AB	5,5	15/1	1964	5.000:—	5.000:—
Sångkällforsen AB	5,5	7/1	1964	5.000:—	5.000:—

Kronor 406.500:—

Förlagsbevis:	%	År		Nom. värde	Bokfört värde
Svenska Handelsbanken	5,5	20/5	1959	5.000:—	5.000:—
Skånska Banken	5,25	20/2	1963	5.000:—	5.000:—
Skandinaviska Banken	5,75	10/10	1963	5.000:—	5.000:—
Kockums Mek. Verkstads AB	5,5	15/2	1963	5.000:—	5.000:—
AB Iföverken	5,5	10/4	1963	5.000:—	5.000:—
Sångkällforsen AB	6	7/1	1964	5.000:—	5.000:—

Kronor 30.000:—

Aktier:

85 st AB Bofors	8.500:—	10.000:—
63 » Bolidens Gruv AB	6.300:—	7.000:—
50 » Höganäs-Billesholms AB, stam	5.000:—	7.000:—
90 » AB Iföverken	9.000:—	10.500:—
20 » AB Skånska Cementgjuteriet	1.000:—	3.500:—
250 » Svenska Sockerfabriks AB	15.000:—	17.000:—
140 » Skånska Banken	7.000:—	8.000:—
125 » Svenska Handelsbanken, stam	12.500:—	20.000:—

Kronor 83.000:—

Malmö den 31 december 1965.

Axel Roos

REVISIONSBERÄTTELSE

Under året har skattmästaren Gunnar Wigstrand avlidit och efterträts av bankdirektör Axel Roos.

I samband med dennes övertagande av räkenskaperna har revision och inventering skett varefter sedvanlig årsrevision verkställdes.

Vid dessa revisioner av Vetenskaps-Societetens räkenskaper för år 1965 ha undertecknade funnit dem i allo noggrant och omsorgsfullt förda och försedda med behöriga verifikationer. Samtliga värdehandlingar ha överlämnats för förvaltning till notariatavdelningen i Skånska Banken, Malmö.

Vi tillstyrka härmed full och tacksam ansvarsfrihet åt skattmästarna och styrelsen för den tid revisionen omfattar.

Lund den 12 april 1966.

Olof Nordström

Carl-Erik Quensel

INNEHÅLL

ARTIKLAR

<i>Harald Elovson: Vilhelm Ekelund och Rousseau fram till 1920</i>	1
<i>Einar Gjerstad: Det äldsta Rom</i>	77
<i>Harald Noreng: Björnstjerne Björnson på svenska scener . .</i>	95
<i>Birgitta Erlandsson: En visa om Vår Fru</i>	105

MINNESORD

<i>Holger Arbman: Ture Arne</i>	111
<i>K. G. Ljunggren: Carl Magnus Berger</i>	117
<i>Gunnar Aspelin: Thorsten Bergh</i>	123
<i>Jerker Rosén: Sten Bonnesen</i>	129
<i>C. J. Becker: Johannes Brøndsted</i>	133
<i>Claes Schaar: Eilert Ekwall</i>	143
<i>Bertil Malmberg: Louis Hjelmlev</i>	153
<i>Erik Cinthio: Johnny Roosval</i>	163
<i>Pär-Erik Back: Edvard Thermaenius</i>	173
<i>Olof Henell: Nils Västhagen</i>	179

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

Styrelse, nämnder, revisioner, ledamöter	187
Verksamhetsåret 1965	196
Räkenskaper	198
Revisionsberättelse	202

Ab Tetra Pak

*Svenskt förpacknings-
företag
med kunder i
54 länder*

Råbyholms allé, Lund

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklisie. 1921. 30:—
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. 1920. 10:—
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. 1923. 10:—
4. James Harrington's Oceana, edited with notes by *S. B. Liljegren*. 1924. 20:—
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. 1925. 16:—
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. 1927. 12:—
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. 1927. 12:—
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. 1928. 14:—
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. 1928. 6:—
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. 1928. 6:—
11. Stockholms stads tänkebok 1524—1529 av *M:r Olauus Petri Phase*, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1—2. 1929. 25:—, Häfte 3: Register av *Sven Ljung*. 1940. 6:—
12. Gudmundi Olavi Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ, utg. av *G. Kallstenius*. 1930. 12:—
13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgötalagarna. 1931. 7:—
14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. 1932. 10:—
15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. 1932. 7:—
16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. 1933. 15:—
17. *Ingvar Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. 1935. 15:—
18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. 1936. 20:—
19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. 1936. 12:—
20. Smärre dikter av Lejonkulans dramatiker utgivna av *Erik Noreen*. 1937. 12:—
21. *Johan Åkerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. 1938. 19:—
22. *Erik Noreen*. Författarfrågor i Lejonkulans dramatik. 1938. 12:—
23. *Walter Åkerlund*. Studier över Ynglingatal. 1939. 7:—
24. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. II. Sparlösastenen. 1940. 20:—
- 25: 1. *Jesper Swedbergs* Lefwernes Beskrifning utg. av *Gunnar Wetterberg*. I. Text. 1941. 50:—
26. *Ivar Lindquist*. Västgötalagens litterära bilagor. 1941. 9:—
27. *Bertil Axelson*. Das Prioritätsproblem Tertullian — Minucius Felix. 1941. 14:—
28. *K. G. Ljunggren*. Almanackorna och det svenska ordförrådet. 1944. 15:—
29. *Bertil Axelson*. Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache. 1945. 20:—
30. *Per Wieselgren*. Neli Suecani. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet. 1946. 17:—
31. *Torsten Dahlberg*. Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen. 1948. 12:—
32. *Fredrik Arfwidsson*. Erik Johan Mecks dagbok 1644—1699. 1948. 8:—
33. *Thede Palm*. Trädskult. Studier i germansk religionshistoria. With a summary in English. (Tree-worship. Studies in Teutonic History of Religion). 1948. 8:—
34. *Carl-Martin Edsman*. Ignis divinus. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites. 1949. 13:—
35. *Sven Svensson*. Den merkantila bakgrunden till Rysslands anfall på den livländska ordensstaten 1558. En studie till den ryska imperialismens uppkomsthistoria. With a summary in English. (The commercial background of the Russian attack on the Livonian state in 1558. A study on the origins of Russian imperialism). 1951. 13:—
36. *Erik Rooth*. Viktor Rydbergs Faustöversättning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die Faustübersetzung Viktor Rydbergs). 1951. 12:—
37. *Sture M. Waller*. Åbomötet 1812 och de svenska krigsrustningarnas inställande. Avec un résumé en français. (La conférence à Åbo en 1812 et la cessation de l'armement suédois). 1951. 8: 50.
38. *Hugo Yrwing*. Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275—1281. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Machtkampf zwischen Valdemar und Magnus Birgersson 1275—1281). 1952. 13:—
39. *A. Thomson*. Studier i frihetstidens prästvalsagstiftning. 1951. 15:—

40. *Sam. Cavallin*. Vitae Sanctorum Honorati et Hilarii episcoporum Arelaten-sium. Editio critica cum indice verborum completo. 1952. 20: —
41. *Sven A. Nilsson*. Kampen om de adliga privilegierna 1526—1594. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Kampf um die Adelsprivilegien 1526—1594). 1952. 15: —
42. *Arthur Peetre*. Sko klostrets medeltida jordeböcker. Med kommentarer. 1953. 15: —
43. *Carl Fehrman*. Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-tals-diktning. With a summary in English. (Romantic churchyard poetry. Stu-dies in 18th century English and Swedish literature). 1954. 12: —
44. *Gerhard Bendz*. Emendationen zu Caelius Aurelianus. 1954. 20: —
45. *Hugo Yrwing*. Kungamordet i FINDERUP. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering. With a summary in English. (The regicide at FINDERUP. Politic complications in Scandinavia during the later part of the reign of Erik Klipping). 1954. 18: —
46. *Nils Gösta Sandblad*. Manet. Three Studies in Artistic Conception. 1954. 24: —
47. *Sven Edlund*. Undersökningar rörande Kalmarprovets prognosvärde be-träffande underåriga elever skolemnad. With a summary in English. (On the prognostic value of the Kalmar readiness test). 1955. 15: —
48. *Sixten Belfrage*. Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet. Mit deut-scher Zusammenfassung. (Die literarische Tätigkeit Carl Carlsson Gyllen-hielms). 1955. 18: —
49. *Hugo Yrwing*. Gustav Vasa, kröningsfrågan och Västerås riksdag 1527. Mit deutscher Zusammenfassung. (Gustav Wasa, die Krönungsfrage und der Reichstag zu Wästerås 1527). 1956. 16: —
50. *Pietro Belloni e Hans Nilsson-Ehle*. Voci romanesche. Aggiunte e commenti al vocabolario romanesco Chiappini-Rolandì. 1957. 15: —
51. *Sven Edlund*. Studier rörande ordförädsutvecklingen hos barn i skol-åldern. 1957. 20: —
52. *Gunnar T. Westin*. Riksförärdaren och makten. Politiska utvecklingslin-jer i Sverige 1512—1517. 1957. 25: —
53. *Carl Fehrman*. Liemannen, Thanatos och Dödens ängel. Studier i 1700- och 1800-talens litterära ikonologi. 1957. 15: —
54. *Göran Rystad*. Kriegsnachrichten und Propaganda während des Dreissig-jährigen Krieges. 1960. 25: —
55. *Gerhard Bendz*. Studien zu Caelius Aurelianus und Cassius Felix. 1964. 23: —

Skånsk Senmedeltid och Renässans. Skriftserie utgiven av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Gösta Johannesson*. Den skånska kyrkan och reformationen. With a sum-mary in English. (The Scanian church and the reformation). 1947. Pris häft. 25 kr., kan erhållas inb. i hfr bd
2. *Nils Gösta Sandblad*. Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658. With a summary in English. (Scanian town planning and town architecture prior to 1658). 1949. Pris häft. 25 kr., kan erhållas inb. i hfr bd
3. *Karl F. Hansson*. Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. With a sum-mary in English. (Peder Winstrup, Bishop of Lund, up to 1658). Med ett tillägg om Peder Winstrup som svensk biskop 1658—1679. 1950. Pris häft. 25 kr., kan erhållas inb. i hfr bd
4. *K. G. Ljunggren och Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Första delen: Nu-varande Malmöhus län 1950. Pris häft. 25 kr., kan erhållas inb. i hfr bd
5. *K. G. Ljunggren och Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Andra delen: Nu-varande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm. 1952. Pris häft. 35 kr., kan erhållas inb. i hfr bd
6. *K. G. Ljunggren och Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Tredje delen: Till-komst, innehåll, handskrifter samt register. 1965. Pris häft. 45 kr., kan erhållas inb. i hfr bd
7. *Gösta Johannesson*. Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medel-tidens slut. Palteboken och 1522 års uppbördsjordebok. 1953. Pris häft. 35 kr., kan erhållas inb. i hfr bd

Årsbok 1920—1965. (Årsbok 1946 innehåller register 1920—1945.)